

**ELS RITUS DE PAS A LA
REPÚBLICA DEMOCRÀTICA
ALEMANYA**

MARTA FERNÀNDEZ PRAT

Juny del 2002

ELS RITUS DE PAS A LA REPÚBLICA DEMOCRÀTICA ALEMANYA

TESI DOCTORAL: MARTA FERNÀNDEZ PRAT

Facultat de ciències polítiques i sociologia

Departament de sociologia

DIRECTOR: DR. JOAN ESTRUCH GIBERT,

Catedràtic de sociologia

Universitat Autònoma de Bellaterra

Juny del 2002

Als meus pares

Als ciutadans de la RDA

SUMARI

PREFACI	11
CONSTRUCCIÓ DE L'OBJECTE D'ESTUDI	17
MARC FÍSIC I HISTÒRIC	19
PUNT DE PARTIDA BÀSIC DE LA RECERCA	21
Perspectiva personal	21
Perspectiva sociològica	26
L'OBJECTE D'ESTUDI	27
La investigadora com a objecte	27
Els entrevistats com a objecte	31
Construcció de l'objecte	35
HIPÒTESIS	38
ASPECTES METODOLÒGICS	41
Contacte amb la gent: entrevistes	43
Entrevistes a testimonis privilegiats	44
Observació	46
Documents: textos de l'època o sobre l'època	47
Combinació de les dues fonts: entrevistes i documents	49
MARC CONCEPTUAL	51
INTRODUCCIÓ	53
RELIGIÓ	54
ELS RITUS	59
Ritu, ritual	59
El paper dels rituals	60
Els ritus seculars i quotidians	63
Els ritus de pas	66
LA SOCIALITZACIÓ, L'EDUCACIÓ, L'ADOCNAMENT	71
Socialització	73
Educació	76

Adoctrinament	78
XOC DE COSMOVISIONS?	83
PANORÀMICA HISTÒRICA	85
Presentació	85
Els fonaments de la RDA	85
La creació de la RDA	89
Política cultural i escolar	91
Consolidació de la RDA: l'era Honecker: 1971-1989	94
Esfondrament de la RDA: 1989-1990	98
RELACIONS ESTAT-ESGLÉSIA: ELS RITUS COM A EXCUSA DE LES CONFRONTACIONS ..	99
Introducció	99
Període de pau relativa	100
La <i>Jugendweihe</i> com a instrument de lluita contra l'església	104
Acabament dels enfrontaments mitjançant un ritual	119
FORMES D'ADOCTRINAMENT A LA RDA	120
La voluntat adoctrinadora	120
Institucions educatives	125
RITUS DE PAS A L'ALEMANYA DE L'EST	135
INTRODUCCIÓ	137
CERIMÒNIES SOCIALISTES VERSUS COSMOVISIÓ SOCIALISTA	137
Celebracions socialistes	142
L'ANÀLISI DELS RITUALS OBJECTE D'ESTUDI	153
Institucionalització dels rituals: qui, com i per què descriuen els rituals	153
Descripció dels fullets	155
Estructura general de l'anàlisi dels ritus de pas	156
<i>NAMENSWEIHE</i>	159
Tipus de ritu	159
Significació socialista de la <i>Namensweihe</i>	161
Nucli del ritual	162
Responsabilitat de la societat	167
Significació individual	168
Descripció de la cerimònia	169
Festa familiar	174
CASAMENT	175

Tipus de ritu	175
Significació socialista del casament	179
El nucli del ritual	182
Significació individual	183
Descripció de la cerimònia	185
Festa familiar	193
Alguns trets característics associats al casament	195
EXÈQUIES	199
Tipus de ritu	199
Significació socialista de les exèquies	201
Significació individual	213
Descripció de la cerimònia	214
Funcionament de la cerimònia	220
Festa familiar	221
LA JUGENDWEIHE	223
EL RITUAL D'INICIACIÓ	225
HISTÒRIA DE LA <i>JUGENDWEIHE</i>	227
Breu introducció	227
Orígens	229
Una cerimònia del moviment treballador alemany	231
La <i>Jugendweihe</i> nacional corporativa i la popular	236
El nacionalsocialisme	237
La <i>Jugendweihe</i> nazi: "Verpflichtung der Jugend" (1940-45)	241
L'Alemanya dividida (1945-89)	244
<i>Jugendweihe</i> a la RFA (1945-89)	245
La reorganització de les <i>Jugendweihen</i> a la SBZ/RDA	247
Caiguda del Mur	257
LA <i>JUGENDWEIHE</i> : VISIÓ I VOLUNTAT DE L'ESTAT	260
Introducció oficial de la cerimònia	260
Caràcter jurídic de les <i>Jugendweihen</i>	262
Sentit oficial de la cerimònia (adoctrinament)	264
El nucli de la cerimònia: la Promesa	272
Període liminar: <i>Jugendweihejahr</i>	278
LA CERIMÒNIA DE LA <i>JUGENDWEIHE</i>	293
Preparatius	294

Funcionament de la festa	295
Descripció del transcurs d'una <i>Jugendweihe</i>	297
Festa familiar	299
Percepció general de la totalitat del ritu	303
PERVIVÈNCIA DE LA <i>JUGENDWEIHE</i> I DELS ALTRES RITUALS	311
INTRODUCCIÓ	313
LA <i>NAMENSWEIHE</i> , EL CASAMENT I LES EXÈQUIES	315
La <i>Namensweihe</i>	316
El casament	319
Les exèquies	321
LA <i>JUGENDWEIHE</i>	324
Introducció	324
Modificacions de la <i>Jugendweihe</i> arran del canvi de règim polític	324
Associacions organitzadores de la <i>Jugendweihe</i> avui	333
Contingut actual de les <i>Jugendweihen</i>	336
Llibres d'obsequi de la <i>Jugendweihe</i> (1990-2001)	341
CONCLUSIONS	347
BIBLIOGRAFIA	359

PREFACI

El prefaci d'una recerca sociològica no deixa de ser microsociologia de la mateixa recerca, per allò d'haver d'introduir i orientar el lector respecte del volum de papers que li han caigut a les mans. Es demana, implícitament, que es faci una genealogia del treball que ha anat descabdellant el subjecte investigador i que li ha permès arribar a presentar el que, després d'alguns anys de dedicació, ha esbossat, analitzat i, finalment, exposat.

Tanco els ulls i deixo passar lliurement, sense constricció, les imatges que em vénen relacionades amb la història de la present tesi: estades a Bielefeld i una certa olor de moqueta de la universitat, retrobament de la llar i dels amics de Sabadell, estades a Berlín, obres a la Universitat Autònoma, més estades a Berlín i modificacions –aquesta vegada de l'edifici de la Humboldt-Universität a fi que l'austera il·luminació característica de l'Est desaparegui ja per sempre–, etc. I... al costat d'aquestes imatges, vénen sensacions: les ganes de posar-se al capdavant d'una investigació escollida íntegrament per tu, la nostàlgia anticipada d'una situació que difícilment reviuràs, la desesperació de no saber com continuar, l'alegria de descobrir nous horitzons o de veure com es corroboren hipòtesis llargament plantejades, les hores passades a un i altre arxiu mentre les volves de neu feien el seu camí, l'olor dels tes i cafès beguts amb l'excusa d'amanir entrevistes al llarg de les quals els alemanys de l'Est evocaven part de la biografia que havien hagut de deixar que s'empolsegués per diferents racons de la memòria, etc.

Davant d'aquesta efervescència de sentiments, d'idees, de figuracions, de vivències, se'm fa difícil exposar, només en quatre ratlles, el mapa d'interessos, inquietuds i preocupacions subjacents a l'elecció i elaboració del tema de la recerca en la seva versió definitiva, l'actual. Faré una síntesi del procés tot passant únicament pels punts més objectivables, és a dir, les dues investigacions que precedeixen i, per tant preparen, aquesta.

La recerca que ha culminat en la present tesi forma part d'un interès personal envers la República Democràtica Alemanya i de quatre dels seus rituals, que s'inicià el 1996, en ocasió de la memòria de fi de carrera, lliurada el juliol del següent any. *Els ritus de pas a la RDA: 1945-89*, títol que encapçalava aquesta memòria, va representar un primer contacte amb el que havia estat la societat de l'Alemanya de l'Est, la de l'altra banda del Mur, la més desconeguda des del nostre món, al mateix temps que va significar una iniciació a la reflexió sistemàtica respecte a la necessitat individual i social dels ritus de pas, la necessitat de religiositat en l'ésser humà i del paper de les cosmovisions en relació a aquesta necessitat. L'esmentada recerca, amb tot, lluny de sadollar el meu interès pel tema (o pels temes), l'incentivà encara més, de manera que em vaig decidir a fer una investigació

més àmplia, aprofundida i que em permetés un marge d'interpretació més extens. Fou a partir d'aquí i pels motius suara exposats que vaig començar a traçar les línies que estructuraren l'anàlisi del que havia de ser la tesi de doctorat.

Abans, però, d'elaborar el present estudi, se'm requeria l'execució d'una tesina i vaig aprofitar l'avinentsa per mantenir-me en el mateix àmbit temàtic. Com més m'havia anat endinsant en el món de la RDA, més havia topar amb l'evident preponderància política i social del ritu d'iniciació respecte dels altres tres pels quals també m'havia interessat (*Namensweihe*, casament i exèquies). El tractament desigual que el Règim va mantenir envers les quatre cerimònies fou l'excusa perfecta per fer de la tesina l'anàlisi d'un únic ritual: concretament el que s'acostuma a designar –genèricament– ritu d'iniciació; és el ritu que pren els adolescents com a neòfits i els prepara per a l'esdeveniment, durant un període liminar prèviament establert per la societat a la qual s'introdueixen en celebrar la cerimònia. En el cas de la RDA, el ritual en qüestió fou denominat *Jugendweihe* i aprofitava la fase de preparació de manera adoctrinadora a fi que, el dia de la celebració, els joves pronunciessin amb convenciment la Promesa que els introduï a, de ple, en la societat socialista. El títol, més aviat descriptiu de la tesina, ja anticipava el que s'acaba de comentar: *La Jugendweihe com a ritus d'adoctrinament de la Weltanschauung socialista a la República Democràtica Alemanya*.

Així, mentre la memòria de final de llicenciatura acabà essent una recerca de caire expositiu que responia a una primera presa de contacte amb la societat de la RDA i els seus rituals, la tesina ja deixava aquest aspecte en segon terme i aprofundia en l'explicació i l'anàlisi d'una cerimònia propagada per l'Estat (la *Jugendweihe*) i en tot el que aquesta implicava de preparació, d'agents socials que entraven en joc, etc.

La tesi recull, doncs, el contingut i sentit d'ambdues investigacions precedents. Si bé, d'una banda, reprèn l'anàlisi dels quatre rituals que el socialisme de l'Alemanya de l'Est va oferir als ciutadans en tant que ritus de pas substitutius de qualsevol altra cosmovisió (fonamentalment, la protestant), d'una altra banda la investigació ha hagut de reproduir la diferència de tracte que tenia el Règim respecte de les ja esmentades celebracions. El govern socialista alemany va veure en la preparació per al ritual d'iniciació una de les millors ocasions imaginables i practicables per adoctrinar els joves i, de retruc, altres col·lectius de la societat. La tendra edat dels ciutadans a qui anaven dirigides les sessions preparatòries juntament amb la importància que ja s'ha anat donant tradicionalment a Alemanya al ritu que es fa als 14 anys, eren els motius bàsics pels quals l'Estat promovia la

Jugendweihe amb tanta insistència. L'estructura de la tesi segueix la silueta dels interessos que el Règim va exposar. És per aquesta raó, doncs, que hi ha un capítol dedicat únicament al ja esmentat ritu. Es pot afegir, a tall d'argumentació, que el govern de la RDA va arribar a constituir un comitè que tractava tots els temes, les procediments i les activitats referents a la *Jugendweihe* i és que aquesta gaudia d'uns privilegis i unes atencions que no coneixien les altres cerimònies.

El treball que teniu entre mans és, per tant, el resultat d'una investigació que s'ha anat fent en diverses etapes orientades totes a buscar una mateixa explicació: la manera per la qual el règim de la RDA va impulsar quatre ritus de pas, substitutius de la cosmovisió protestant, amb la finalitat d'inculcar als ciutadans la *Weltanschauung* marxista-leninista tal com ells l'entien, és a dir, des de la cúpula del socialisme real alemany. Atès que, tal com s'ha comentat, el ritu d'iniciació va jugar un rol lleugerament diferent del dels altres en el sentit que pressuposava una càrrega adoctrinadora més forta a l'hora d'imposar-se a la societat, la tesi ha quedat formalment descompensada a fi de poder manifestar millor la diferència significativa, de contingut i simbòlica de la *Jugendweihe* respecte de la inculcació de la cosmovisió.

* * *

L'execució d'aquesta investigació ha estat possible gràcies a dos tipus de suport, l'un més institucional i l'altre més personal.

Pel que fa al primer, tinc la satisfacció de poder agrair la beca que em van concedir dues entitats: el DAAD (Deutscher Akademischer Austauschdienst, "Acadèmia alemanya de serveis d'intercanvis"), juntament amb "la Caixa". Aquesta beca em va permetre gaudir d'un suport econòmic per viure a Berlín durant el curs 1998-99 i obrir-me les portes necessàries a fi d'obtenir el material indispensable per a la investigació.

També em veig en deute amb l'Institut für europäische Ethnologie, que depèn de la Humboldt Universität zu Berlin, el qual em va admetre com a estudiant i em va permetre beneficiar-me dels serveis que ofereix la universitat als seus membres.

Ha estat per a mi de cabdal importància la gentilesa del Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv (SAPMO)- Bibliothek, ja que m'ha

facilitat l'accés a la gran majoria de les fonts documentals (de primera mà) de les quals he hagut de disposar per a la recerca.

Haig de donar també les gràcies a la Universitat Autònoma de Bellaterra, pel marc que m'ha proporcionat per dur a terme la tesi i a tots els professors i les professores que han fet possible seguir els cursos de doctorat a distància.

D'altra banda, em sento en un gran deute respecte a l'amabilitat i la paciència que han tingut totes les persones entrevistades. Els vull agrair, a més, la sempre desinteressada contribució a l'estudi, malgrat que la gran majoria no podran llegir la tesi perquè no l'he escrita en alemany.

Estic molt agraïda també al catedràtic Joan Estruch per la seva acollida, dedicació i accessibilitat, com també per tots els suggeriments que ha anat fent al llarg de la investigació. En Joan no tan sols va ser el tutor de la memòria de fi de llicenciatura (que posava les pautes de la tesi), sinó que, a més, ha estat una persona que ha seguit amb gran capacitat d'empatia l'origen, el desenvolupament i els paràmetres de la tesi. Gràcies, Joan, també, per les diverses gestions realitzades amb gran celeritat i pel suport que m'ha donat, en tot moment, sobretot durant l'estada a Berlín.

Voldria regraciar, també, la senyora Maria Freund, per donar-me un cop de mà a l'hora de llegir textos en alemany i Barbara Erdmann, que no ha dubtat en cap moment a facilitar-me els contactes personals i bibliogràfics necessaris per comprendre diverses qüestions sobre aspectes concrets de la RDA.

No puc deixar de regraciar els amics que, tant en les hores difícils com en les més agradables, han estat al meu costat i, concretament, els que m'han ajudat a revisar parts de la investigació i a compondre i revisar el text final. Moltes gràcies, doncs, a Sylvie Dornardin, Cesc Fernández, Lluís Fernández, Xell Fernández, Susanne Freund, Wolfgang Freund, Marta García, Maria del Mar Griera, Susanne Joop, Gemma Pineda, Montse Pineda, Stephan Reitz, Anna Roig, Gemma Segura, Xavi Tortajada i Barbara Zschintzsch.

Vull agrair especialment al meu germà Cesc Fernández el suport incondicional que m'ha donat tothora.

**CONSTRUCCIÓ DE L'OBJECTE
D'ESTUDI**

MARC FÍSIC I HISTÒRIC

El marc físic i històric en el qual es situa l'objecte d'estudi és el de la Zona d'Ocupació Soviètica (SBZ), posteriorment anomenada República Democràtica Alemanya (RDA) a partir del 1949, que deixà d'existir oficialment el 3 d'octubre del 1990, quan entrà en vigor el Tractat d'Unificació entre les dues Alemanyas.

En aquest país, d'existència relativament breu parlant en termes històrics, s'intentà aplicar un sistema polític, econòmic, social i cultural diferent del que havia regnat fins aleshores: el que s'anomenà socialisme real existent. Aquest sistema, no solament comportava unes mesures fàctiques i polítiques concretes, palpables, sinó que –per tal d'imposar-se, de mantenir-se i d'expandir-se– desenvolupà tota una sèrie de símbols i rituals nous i/o substitutius dels que la població d'aleshores estava impregnada. Es recorregué a una multiplicat increeble d'elements per donar identitat als individus en tant que ciutadans de la RDA, car una societat necessita, per ser considerada com a tal, unes pautes de conducta, unes normes, etc. El Règim que s'implantà, monolític per excel·lència i per convicció, tenia una visió del món i del que havia de ser el funcionament del país molt concreta i específica i, entre d'altres coses, aprofità la vulnerabilitat dels infants i joves per socialitzar-los i adoctrinar-los, a la seva manera. De cara als adults es pretenia, per un costat, que els mateixos fills els “eduquessin” (socialització invertida) i, per un altre costat, que les empreses estatals (és a dir, pràcticament totes) duguessin a terme una tasca constant de re-socialització.¹

De doctrina, és a dir, d'ideologia o de cosmovisió, només n'hi havia una de presentada i acceptada realment pel Sistema, la que ell mateix proposava. Ara bé, aquesta era impartida de diverses maneres i seguint mètodes semblants però no del tot homogenis segons la instància que els duia a terme. Ens trobem, doncs, davant d'una voluntat

¹ No en va a cada empresa, si més no fins els anys 70, al costat del director general hi havia un representant del Partit. En principi les tasques de cadascun estaven molt delimitades, però a la pràctica es confonien i acabava havent-hi molts problemes derivats de les lluites pel poder. Malgrat tot, s'anà veient que el membre del Partit, per més bon ideòleg que fos, no per això havia de ser bon coneixedor ni del que es feia a la fàbrica, ni de gerència, etc. Per tant, la seva presència podia repercutir en la rendibilitat empresarial en nom de la mateixa rendibilitat.

adoctrinadora respecte de tota la societat en bloc, la qual cosa provocà que no solament l'escola exercís aquest paper, sinó també moltes altres institucions de la societat.

L'església amenaçava la legitimitat del govern perquè la cosmovisió que representava no tenia gaire a veure amb la propugnada pel Règim. Paral·lelament, la institució eclesiàstica se sentia al seu torn amenaçada per tot el que el govern volia implantar. Així, aprofitant que gairebé en qualsevol societat d'arreu hi ha un ritu per marcar l'entrada dels joves a l'etapa adulta i, consegüentment, per acceptar-los a la comunitat de la qual han de començar a formar part, el Règim volgué implantar el seu (amb la corresponent preparació "de nou adoctrinament" que aquest implicava). La *Jugendweihe*, doncs, ritu d'iniciació a l'edat adulta i ritu d'acollida dels joves a la societat en tant que membres de ple dret i deures, s'introduí a la RDA com a forma més o menys subtil d'adoctrinament i, de manera absolutament explícita, com a ritu-símbol de fidelitat envers l'Estat. De manera diferent i amb molta menys publicitat i participació, s'esdevenia amb la *Namensweihe*, el casament i les exèquies socialistes.

L'objecte d'estudi és l'anàlisi de quatre rituals celebrats a l'Alemanya de l'Est anomenats respectivament: *Namensweihe* (literalment consagració del nom), *Jugendweihe* (consagració de la joventut), casament i exèquies, per veure com el Règim d'aquest país desplegava en cadascuna d'aquestes celebracions un tipus d'adoctrinament específic. La intenció és indagar com es pretenia propagar aquesta ideologia que transcendia els rituals esmentats. És així com es pretén arribar a copsar de quina manera les persones que hi prenen part –i de passada tots els acompanyants– abonaven, acceptaven i veien com a millor opció de les possibles la *Weltanschauung* a la qual els governants recorrien per legitimar i justificar el sistema socio-polític-econòmic-cultural en què vivien.

Un dels obstacles que trobaren els "legitimadors del Règim" fou que al propi país hi havia, com a mínim, una institució que tenia massa reputació per ser ignorada o abolida i que apostava per una visió del món diferent de la del marxisme-leninisme: l'Església Protestant. En conseqüència, la voluntat adoctrinadora dels qui tenien el poder físic (també el psíquic) hagué de ser més contundent i maquiavèlica per erigir la *Weltanschauung* comunista com a única real, vàlida i veritable. Aquesta lluita es concretà, a la base de la societat, en la disputa per celebrar els rituals corresponents a cada visió del món. El punt central de l'enfrontament tingué lloc, fonamentalment, a l'hora d'establir el ritual de pas d'acollida a una cosmovisió o a l'altra. La disputa se centrava entre la *Jugendweihe* i la confirmació en tant que rituals que, a més, preparaven per a la vida adulta. En l'esfera institucional, la

competència es produï a entre els dos candidats a disposar del capital polític per poder justificar la pròpia cosmovisió: l'església i l'estat.

Finalment cal afegir que l'objecte d'estudi, és a dir, els quatre ritus de pas ja esmentats (i amb més força el de la *Jugendweihe*), com a ritus d'adoctrinament de la *Weltanschauung* socialista de la RDA, té dues cares: la que el sistema li donava (de fet, tot el que s'ha estat dient fins ara) i la de la percepció dels individus ja fos en tant que ritus de pas, ja fos en tant que "mitjà d'adoctrinament". Aquesta darrera cara, que no he volgut passar per alt, és la que pot posar en entredit tot allò que "per als de dalt" de la societat havien d'implicar les diferents cerimònies.

PUNT DE PARTIDA BÀSIC DE LA RECERCA

Perspectiva personal

Max Weber va arribar a la conclusió que les pretensions d'objectivitat en sociologia no podien anar més enllà d'això: una aspiració. Per això, proposà com a possible "solució" que l'investigador o la investigadora es despullés, davant el lector, de tots els vestits que l'encotillen i manifestés, d'aquesta manera, la perspectiva personal des de la qual hom parteix.

Ara bé, tampoc no s'ha de caure en el parany de pensar que aquest *striptease* intel·lectual i axiològic implica, ja en ell mateix, el rigor sociològic per excel·lència, car fer un estudi en el camp de les ciències socials significa tenir en compte, addicionalment, molts altres aspectes. Bourdieu, sociòleg i pensador eclèctic, pren les esmentades consideracions de Weber i acaba d'arrodonir-les bo i recalcant la importància que té en sociologia preguntar-se per la pròpia posició en relació a l'objecte d'estudi:

*"Una pràctica científica que no es posa en qüestió a si mateixa no sap, parlant en propietat, el que fa (...). Deixar en estat impensat el seu propi pensament és, per a un sociòleg més que per a cap altre pensador, condemnar-se a ser l'instrument d'allò que es pretén pensar."*²

² Bourdieu, P. i Wacquant, L. J. D., (1994): *Per una sociologia reflexiva*. Herder, Barcelona., p. 206.

Ambdós autors, doncs, coincideixen en el fet de “posar-se en guàrdia” davant els propis pre-judicis, les pre-nocions per aconseguir una objectivitat major, a fi d'arribar al que el sociòleg francès anomena “l'objectivació participant”. Cap dels dos, però, no es deixa ni decebre per aquest “límit sociològic” ni il·luminar per la resposta trobada pensant haver descobert la pedra filosofal.

És condició *sine qua non*, doncs, replantejar-se i auto-replantejar-se el propi punt de partida. Tanmateix, cal que l'esmentada reflexió no romangui dins el subjecte investigador, sinó que s'expliciti –a priori– en l'exposició de la recerca. I és que al lector també se li han de proporcionar els elements adequats per a poder “desfer” el biaix des del qual, malgrat totes les precaucions, es fa l'anàlisi.

Quin és, per tant, el punt de partida bàsic de la present recerca? La resposta a aquesta qüestió no pot ser unilateral, atès que la investigació que segueix és força polièdrica. Així, més que parlar de punt de partida, és millor parlar de punts de partida.

INQUIETUD VITAL I FILOSÒFICA: SECULARITZACIÓ *VERSUS* INSTITUCIONS RELIGIOSES

La meva formació i socialització primària i secundària es produïren, des de l'inici fins al final, en un context a-religiós (en el sentit institucional del terme). La cultura de la creença religiosa cristiana només m'arribà, i d'esquitllada, en forma de comentaris perduts que vaig anar arreplegant a l'aire.

Fou durant l'adolescència, fora dels àmbits típics de socialització més propers, que, conversant amb noves coneixences procedents d'àmbits més variats que fins aleshores, vaig topar per primera vegada amb l'interrogant de què volia dir ser “religiós”, “anar a missa”... Tot plegat se'm mostrà com un nou món, desconegut, misteriós i també fascinant, tot i que aquesta nova concepció no aconseguí sacsejar els fonaments del que fins llavors donava per descomptat. És a dir, no vaig arribar a trobar-me en una confrontació entre dos universos simbòlics (tal com aquests són definits per Berger i Luckmann a *La construcció social de la realitat*). Amb tot, la fascinació em portà a preguntar-me, cada vegada amb més intensitat, què hi havia de substancialment diferent entre els anomenats

“creients” i la gent com jo.³ I, encara més profundament o amb més curiositat, em qüestionava per què els “no creients”, si més no en la nostra societat, no feien una sèrie de ritus comuns o, si és que en feien, quins eren, on tenien lloc i quina forma adoptaven. També vaig anar constatant que, per manca d'una certa tradició ritual en l'aspecte de canvis vitals prou importants (com per exemple la mort), hom acabava recorrent a l'Església catòlica per més que el difunt i els seus familiars formessin part del grup dels “no creients”. Llegir llibres sobre altres cultures o societats no feia sinó incrementar la intensitat de la pregunta, car constatava ara i adés la universalitat de certs rituals.

Finalment, i concretament en relació amb els rituals investigats, cal afegir que respecte de la comunió⁴ em vaig trobar a l'escola –en alguns moments– confusa davant alguns individus que feien la comunió (la qual d'entrada m'era desconeguda). No acabava d'entendre què representava per a ells, a part de l'afluència de regals que l'endemà comentaven haver rebut. De la mateixa manera, m'era difícil comprendre per què els del meu entorn més immediat no participaven en aquests cerimonials. Tot plegat em restava misteriós, i més quan, encara avui, no he assistit mai a una comunió (sí, però, a dues *Jugendweihen*, encara que actuals, no “socialistes”, i a una confirmació protestant). Més endavant, ha estat la presència de la mort dins la pròpia família la que ha desencadenat el debat de com calia celebrar les exèquies atesa, d'una banda, la coexistència de dues cosmovisions (la catòlica i la laica) i, d'una altra banda, la no institucionalització (des d'un punt de vista social) d'un ritual laic en el nostre país, sobretot a principis de la transició. I és que a la cerimònia corresponent se li demana que mantingui el “respecte al difunt” (amb les diferències d'interpretació que aquesta expressió comporta), al mateix temps que ser un acte que “vagi a la mida” dels familiars i la gent més pròxima. La pregunta subjacent és, de fet, a qui va dirigit el ritual.

El casament, o l'inici de la vida en parella en un nou espai diferent del que ha vist créixer cadascun dels dos membres que es disposen a constituir una família també és, i sobretot ha estat, motiu si no d'enfrontament, sí d'evidenciar la presència de les dues cosmovisions dins d'un mateix nucli familiar (que en el dia a dia funciona sense problemes). Per bé que la

³ El que hom percep com a normal no acostuma a ser “etiquetat”, de manera que el mot *ateisme*, igual que el d'*agnosticisme* també els sentia com a aliens a la meva persona.

⁴ Malgrat que la comunió catòlica no es correspon a la confirmació protestant (que és la que al seu torn es va voler “substituir” per la *Jugendweihe*), aquest és el ritual al qual m'he de referir tenint en compte les característiques de la societat en la qual m'estava socialitzant.

situació hagi canviat força durant els darrers anys (no podria determinar una data exacta, car en el fons més que d'un canvi es parla d'una evolució), he viscut amb diversos graus de proximitat la problemàtica a l'hora d'escollir el tipus de ritual. També en aquest cas seria bo de preguntar-se "per a qui" es fa realment la cerimònia (per als dos individus que decideixen unir les seves vides, per als pares d'aquests o pel que es creu que dirà el veï nat...). Evidentment, aquesta pregunta es comença a fer necessària en el moment que els individus implicats en una cerimònia (ja sigui com a espectadors, participants...) tenen universos simbòlics diferents.

De tots els rituals que es tracten a la tesi, potser el que ha estat menys "problemàtic", el que ha comportat menys problemes tot i no estar oficialment institucionalitzat, ha estat el del bateig.⁵

INQUIETUD INTEL·LECTUAL: EL COMUNISME

Ja abans de saber què volien dir les "etiquetes" de capitalisme i de comunisme m'atreia, potser per l'obscurantisme que hi planava, el que passava a l'altre costat del Teló d'Acer. Aquesta atracció, que d'entrada només estava fonamentada per la voluntat de conèixer el que per qüestions de "tabú" és incognoscible, anà arrelant en el meu interior. Més endavant, i paral·lelament a l'esmentat zel, s'hi afegiren algunes lectures de Marx, d'Engels i d'altres autors profetitzadors del comunisme o del socialisme. El despertar de la consciència va implicar, si més no per a mi, el fet de qüestionar-me quina havia de ser la societat "ideal", la persona "ideal"... D'aquest període i d'aquestes reflexions en va anar sorgint un interès, ja més precisat, pel marxisme, pel comunisme, pel socialisme i per uns quants "ismes" més, al mateix temps que la voluntat de copsar com conjuminaven, en una de les moltes pràctiques possibles, les teories ja esmentades.⁶

INQUIETUD PEDAGÒGICA

Fer de monitora en un esplai no implicà només estar els caps de setmana amb mainada, sinó replantejar-se, conjuntament amb l'equip de monitors, el paper del qui educa i de

⁵ Malgrat tot, des del moment que els ajuntaments tenen el permís (si més no en la societat occidental catalana i urbana) per celebrar cerimònies de casament i que a les pompes fúnebres hom pot demanar la sala sense que sigui necessària la presència del capellà, moltes de les discussions han baixat de to (si és que es produeixen) perquè ja no es té tant la sensació ni d'anar contracorrent, ni de donar menys importància a l'acte pel fet de no "seguir el que socialment estava establert", car amb el temps s'ha anat demostrant a certa gent reticent que una cerimònia, pel fet de no ser catòlica no té per què ser ni "menys seriosa" ni menys respectuosa.

⁶ No s'ha de confondre l'interès intel·lectual amb la pràctica política.

l'educació en i per al temps lliure. Lectures, vivències, contradiccions entre teories i realitat esperonaven la ment en la recerca del que era i/o havia de ser la formació, l'educació, la pedagogia, etc. Preguntes com quin era el nostre paper davant els infants, què rebien i què no rebien de l'escola, de la família, quin tipus de valors havíem d'inculcar i, si ho fèiem, en quin sentit no adoctrinàvem, sinó que educàvem... Tenir un ideal de societat que no acabava d'encaixar en la societat real, en tant que ens concernia a nosaltres, no anava més enllà de ser una inquietud, un desig. Però fins a quin punt podíem permetre'ns el luxe d'orientar uns individus cap a uns camins potser bonics, però no trepitjats?

Fer l'estudi dels rituals escollits i, concretament, observar com s'inculcaven a la població (sobretot en el cas de la *Jugendweihe*, que és la cerimònia que comporta més dosis d'adoctrinament) és una forma concreta d'aproximar-me a algunes d'aquestes respostes, per activa o per passiva. Els anys que han passat entre aquesta època suara descrita i l'actual no els considero transcorreguts a l'atzar, sinó tot el contrari. El pòsit que deixaren les experiències i reflexions viscudes en directe són ben difícils de menystenir, al mateix temps que actualment les lectures, el fet d'haver estat a Alemanya en contacte amb un sistema d'ensenyament diferent i d'haver conegut, en aquest país, gent provinent de moltes altres nacions, cultures, països, cadascuna de les quals amb tradicions pedagògiques diferents, no pot fer sinó obrir l'espectre de reflexió començat ja fa anys.

El punt de partida bàsic i personal de la recerca és, doncs, una visió crítica però alhora plena d'interès, de curiositat i, depèn de com, fins i tot d'admiració pels temes genèrics dels rituals de pas (concretament el d'iniciació) i de la religió, del comunisme, de l'educació i les seves diverses formes d'institucionalitzar-se, d'aplicar-se.

No cal dir que, tot plegat, per ser "aplicable" en aquesta recerca ha hagut de passar pel sedàs de la ruptura epistemològica, d'una rigorositat de plantejament real, de la reflexió i autoreflexió dels propis pensaments.

Perspectiva sociològica

La perspectiva epistemològica que m'ha servit de base és, fonamentalment, la de la sociologia del coneixement tal com es defineix a *La construcció social de la realitat*.⁷ L'esmentada disciplina, la sociologia del coneixement, és caracteritzada per Berger i Luckmann pel fet de centralitzar-la en la teoria sociològica. Aquesta concepció és sintetitzada així pels sociòlegs citats:

*"Allò que sostenim és, en síntesi, que la sociologia del coneixement s'ocupa de l'anàlisi de la construcció social de la realitat (...); la sociologia del coneixement constitueix l'enfocament sociològic d'un problema molt global, que no és altre que el de la determinació existencial del pensament com a tal."*⁸

I la base d'aquesta concepció descansa en l'afirmació següent:

*"La "realitat" es construeix socialment i la tasca de la sociologia del coneixement consisteix a analitzar els processos pels quals això s'esdevé."*⁹

Atesa la manera que es plantegen les hipòtesis i, consegüentment, la recerca, l'enfocament epistemològic suara esmentat no ha de passar per gaires reajustaments a l'hora de ser aplicats a la recerca. I és que aquesta, malgrat els acotaments geogràfics, polítics i temporals als quals està sotmesa, no deixa de preguntar-se com es construí (o s'intentà construir) socialment una realitat.

La concepció weberiana del que és l'anàlisi sociològica i, fonamentalment, de les seves apostes pel que s'ha anomenat "sociologia comprensiva", descansa també sobre la base de la recerca, per bé que no s'expliciti.

I, finalment, pel que fa als aspectes metodològics en general i, consegüentment –atesa la seva interrelacionalitat–, la construcció de l'objecte d'estudi, he pres com a eina les "eines" (valgui la redundància) de Bourdieu: pensar reflexivament, l'intent d'aconseguir apropiarme al que ell anomena l'objectivació participant i l'ús explícit o implícit de conceptes com

⁷ Berger, P. & Luckmann, T. (1988): *La construcció social de la realitat*. Herder. Barcelona, p. 11-37.

⁸ *La construcció social...* Obra citada, p. 13.

⁹ *La construcció social...* Obra citada, p. 11.

“camp”, *habitus*, capital. L'esmentada “caixa d'eines”, doncs, extreta de diversos llibres de l'autor (vegeu la bibliografia) es desplega al llarg de la present recerca, bo i articulant-la.

L'OBJECTE D'ESTUDI

L'objecte d'estudi, tal com comenta Bourdieu, ha de ser construït, necessàriament, a partir d'un procediment “formalitzat” i “codificat”. De primer, cal passar per la imperiositat de la ruptura epistemològica indefugible per tirar endavant qualsevol recerca, posteriorment, construir l'objecte d'estudi i, finalment, fer-ne la verificació empírica (etapes que segons Bourdieu formen part de tota investigació sociològica). Etapes, tanmateix, que es van entrecreuant.

Pel que fa a la ruptura epistemològica, és a dir, a la “suspensió de les preconstruccions ordinàries i dels principis que habitualment realitzen aquestes construccions”,¹⁰ cal esmentar, en paraules de Bourdieu, que es tracta del següent:

*“Produir, si no un home nou, si més no 'una perspectiva', un ull sociològic. I això, no és possible sense una veritable conversió.”*¹¹

Aquest ull sociològic, aquesta nova mirada, es fa factible en intentar objectivar els subjectes investigats però també, i no és menys important, objectivar l'investigador o investigadora. Aquesta és la condició bourdieuriana per arribar al grau màxim d'objectivitat possible, el que anomena *objectivitat controlada*. Com que em sembla cabdal poder arribar a aquest grau faré l'exercici de les objectivacions esmentades, com a preàmbul de la construcció de l'objecte d'investigació.

La investigadora com a objecte

Com més he anat aprofundint en el tema més m'he anat adonant de la meua posició respecte a l'objecte de la recerca i sobre els subjectes entrevistats. El meu propòsit en aquest subapartat és exposar les distorsions que em semblen de més envergadura. En el

¹⁰ *Per una sociologia...*Obra citada, p. 220.

¹¹ *Per una sociologia...*Obra citada, p. 220.

fos, tracto de seguir els passos de Bourdieu: “és mesurant la dimensió i la natura del desnivell entre l'objecte que l'enquestador li assigna, que aquest pot provar de reduir les distorsions que en resulten o, si més no, de comprendre allò que pot ser dit i

allò que no pel que fa a les censures que impedeixen de dir certes coses i les iniciacions que encoratgen a accentuar-ne d'altres”.¹² Els punts que cal tenir en compte són els següents:

LA NACIONALITAT

És diferent ser català que ser alemany. Però també és diferent ser alemany de l'est que ser-ho de l'oest. Pel que fa a la primera afirmació, no crec que hi hagi gaire a afegir: es tracta de dues nacions diferents. Amb tot, ser català és també diferent de ser espanyol, i més si hom es troba en un país on la pròpia nacionalitat no es dóna ni sempre ni per tothom per descomptat, ni tan sols s'acaba d'entendre. D'altra banda, els alemanys de l'est, d'ençà que hi ha “est i oest” en comptes de RDA i de RFA, en general perceben la seva nacionalitat de manera diferent dels alemanys de l'antiga RFA. Molt sovint comenten que ells són “ciutadans de segona categoria”. Es troben en un país (deixem ara de banda si volien el canvi i quin canvi s'imaginaven) que no ha estat “creat” per ells, sinó que, com alguns diuen “els ha absorbit”. Tenien unes lleis, unes divisions administratives, una manera d'entendre i d'orientar la vida que s'han enderrocats. Amb la reunificació es prengué la constitució de l'Alemanya capitalista, se li canvià un article i, d'aleshores ençà, és aquesta la que preval actualment a tot el territori. Aquesta mena de “desfasament” entre el que es dóna per descomptat entre els sectors polítics, econòmics i alguns ciutadans, per una banda, i els ciutadans que se senten de segona categoria, per una altra, se'm fa més fàcil de comprendre –en tant que catalana–, que no pas si fos ciutadana d'una nació que es correspongués de ple amb l'Estat.

LA LENGUA

El meu coneixement de l'alemany, per bé que ha anat millorant al llarg de l'estada a Berlín i que no tingui problemes quotidians de comprensió o d'expressió, no és perfecte. Això provoca, per un costat, que en certs moments hagi de “tallar l'espontaneïtat” (em refereixo al llarg d'una entrevista), amb la qual se m'està parlant per preguntar què vol dir

¹² Bourdieu, P. (1993): *La misère du monde*. Éditions du Seuil, Paris, p. 1391.

un mot o una expressió. A més, els mateixos entrevistats, en veure que tenen una estrangera davant, canvien lleugerament el registre a l'hora d'explicar-se i, en certs moments, fins i tot són ells els qui demanen si he entès un terme en concret. Finalment, el fet de no provenir del Bloc de l'Est també pressuposa que desconec tota una sèrie de conceptes estrictament "socialistes". Alguns interlocutors, doncs, aturen el discurs per exposar subtemes que consideren claus per entendre el conjunt. També és cert, però, que el cúmul d'entrevistes i les lectures que he anat fent m'han permès una familiaritat amb aquests termes que a voltes sorprèn els mateixos entrevistats.

LA CULTURA

La cultura de l'Alemanya protestant sobre la qual es va anar fundant la RDA m'era, d'entrada, força desconeguda, motiu pel qual –al principi– no podia discernir si un aspecte comentat en una entrevista formava part dels canvis socialistes respecte a la gent, als costums, o bé si eren tradicions que es remuntaven molt més enllà de la Segona Guerra Mundial. A mesura que avançava podia anar distingint més tots aquests aspectes, i més si es té en compte que també mantenia relacions amb els alemanys de l'oest, els quals em podien dir "explícitament o implícitament sense adonar-se'n" el que és "típic alemany", el que és "típic protestant"... Aquest ha estat un dels motius pels quals he escollit alguns pastors protestants com a "testimonis privilegiats". Ara bé, la diferència cultural no s'atura aquí, ni molt menys, ja que la "cultura del socialisme real existent a la RDA" anà agafant entitat pròpia amb el temps, cultura que jo no he viscut mai. Sóc, com em digueren una parella, "filla del capitalisme" (i jo afegeixo, d'un temps, d'un país). L'aproximació a aquesta cosmovisió he intentat fer-la des de diferents punts de vista: llibres i pel·lícules (tant *best sellers* com prohibits), xerrades informals, visites a diferents ciutats i especialment a la part de l'est de Berlín... Aquesta diferència cultural, emperò, també té l'avantatge de facilitar l'objectivació, car hom no es troba dins el món que estudia.

LA RELIGIÓ

Vaig néixer i créixer en un ambient completament laic: escola i institut laics, on no existien les classes de religió i on els companys, en bona part, es trobaven en el mateix cas. Malgrat això, he d'admetre que la moral que m'ha impregnat durant la socialització primària i secundària ha estat la catòlica. A la RDA la cosmovisió que es proposava (des del Govern) era també laica, o millor dit atea (no hem d'oblidar la famosa frase de Marx: "la religió és l'opi del poble"). Per bé que la Constitució del 1949, i més tard la del 1968, proclamaven

la llibertat de culte, s'intentava, a la pràctica, aparcar totes les institucions religioses (la protestant era la que tenia més pes). La relació entre el Règim i l'Església a l'Alemanya que estudio fou de tibantor, amb certes treves. A l'escola i a tots els estaments oficials desaparegué la figura de la religió, de l'Església, del capellà i la gent que volien educar els fills seguint aquesta doctrina havien de buscar hores fora de l'escola i enginyar-se-les per anar superant les traves que el Govern els anava posant. Davant d'aquesta situació, veig que la meua posició davant la religió institucionalitzada (*Church-oriented*, tal com l'anomena Luckmann) no és ni la de defensa d'aquesta d'una manera aferrissada (com els tocà de fer als creients), ni la d'un rebuig ferotge com el que practicaven els "socialistes convençuts" o els "mantenedors del Règim". La laï citat que m'ha vist créixer i en la qual m'he educat és ben diferent de l'ateisme propugnat pels líders de la RDA i en general, del Bloc de l'Est. Amb tot, he d'admetre que en ambdós casos el "suplement" de la religió cristiana és la ciència (o si més no ho pretén ser). Ara bé, en el cas del socialisme, aquest prenia els valors que havia pres antany amb la Il·lustració, abans de les posades en guàrdia de Rousseau i dels seus seguidors en aquest àmbit. En el meu cas, la ciència (potser hi té a veure els meus estudis de filosofia primer, de sociologia després) no pot donar una resposta a tot, ni sempre, ni tan sols crec que pugui pretendre arribar a explicar-ho tot. D'altra banda, el materialisme dialèctic i històric que propugnava la cosmovisió socialista, en part també com a substitut de la creença protestant, m'és certament aliè. He constatat que la "laï citat" institucionalitzada i la personal no tenen perquè tenir gran cosa en comú, car si està institucionalitzada normalment serveix per legitimar d'una manera o altra un cert ordre de coses.

ESTUDIS

Dins el camp intel·lectual (entenent aquí el camp en el sentit bourdieurià), m'és difícil de situar-me. Per bé que tinc els estudis de filosofia i els de sociologia acabats, no per aquest motiu dispo de un "lloc", ni físic ni simbòlic, dins el món universitari, que no sigui el d'estar matriculada. Per tant, la meua posició dins aquest camp no és en cap cas de força o de poder, sinó més aviat tot al contrari. La investigació que he anat realitzant progressivament l'he anat fent fora dels marcs "convencionals" i, a més, en un altre país, la qual cosa encara aflebleix més la meua posició dins d'aquest camp. Amb tot, una cosa és la meua posició dins d'aquest camp i l'altra seria la relació de forces que es poden establir entre jo com a subjecte investigador i un entrevistat o una entrevistada. De la mateixa manera que una cosa és trobar-se dins aquest camp i l'altra és veure'l "des de fora", que és el que experimenten, de fet, els entrevistats. He d'admetre, però, que alguns interlocutors tenien el

mateix nivell, o un nivell superior d'estudis o que es trobaven en posicions més privilegiades en el "camp" cultural del país que no pas jo.

CAPITAL SOCIAL

El fet de ser estrangera, tot i que en alguns casos m'ha permès obtenir "beneficis" enfront, per exemple, d'alemanys de l'oest (més d'una persona m'ha dit: "em pots fer l'entrevista perquè ets estrangera, és a dir, no ets de l'Altra Alemanya"), provoca que el capital social del qual dispo sigui molt limitat. Aquesta limitació no solament és quantitativa (quantitat de gent que conec), sinó també qualitativa (els individus als quals puc recórrer o accedir-hi amb més facilitat són estudiants o professors universitaris). Tot i que he intentat anar elaborant una xarxa de subjectes de diferents procedències per entrevistar, l'àmplia majoria ha estat dins el quadre que a la RDA s'anomenava la *intel·liguèntzia*. Fins i tot, intentant buscar mestresses de casa o mecànics, per mitjà de persones que havia conegut a la universitat, m'he trobat que la majoria havien fet uns o altres estudis. Sé, però, que això no es correspon amb els percentatges de nivell d'instrucció de la RDA, ja que només entre un 10% o 15% (segons les èpoques) dels alumnes podia cursar estudis superiors. En conseqüència, aquesta manca, quantitativa i qualitativa del meu capital social fa que el biaix al qual m'afronto sigui molt més ampli del que hauria desitjat. Tal manca es palesa, també, en la procedència dels entrevistats. Per bé que he estat en algunes poblacions de l'Alemanya de l'Est, no per aquest motiu he tingut l'oportunitat de fer-hi entrevistes, la qual cosa provoca que no hagi pogut localitzar, per exemple, cap pagès que hagués treballat en una empresa col·lectiva estatal, ni gent de poble que no s'hagin mogut d'allà....

Els entrevistats com a objecte

Atesa la posició que tenen les entrevistes dins de la present investigació,¹³ l'anàlisi d'objectivació dels entrevistats serà molt menys extensa i profunda per bé que es mantingui el grau de rigorositat.

¹³ Les entrevistes m'han servit molt personalment per situar-me davant l'objecte d'estudi i per trobar nous materials als quals no sabia com accedir d'una altra manera. Respecte a la recerca, les entrevistes exerceixen, de tant en tant, un paper de contrapunt de la literatura escrita que és (aquesta sí) la que s'analitza i s'estudia aquí.

Tot i que la lectura dels textos i manuals de l'època no ens proporciona res més que un sol tipus d'individu, les diferents entrevistes realitzades m'han permès parlar amb gent d'opinions molt diferents, de trajectòries vitals diverses... i d'adonar-me, en definitiva, que hi ha tants individus com posicionaments. Aquest és el motiu pel qual quan parlem de l'objecte d'estudi que aquí es vol construir (els entrevistats) hem de partir de la base que es tracta d'un col·lectiu heterogeni. La diversitat de l'esmentat objecte depassa la voluntat del règim dictatorial on vivien aquests individus però que no pot sorprendre l'ull sociològic, ans al contrari.

Cal tenir en compte, per tant, que lluny d'haver-hi "un sol tipus de ciutadà" –com promulgava (per interessos propis) el govern–, hi havia un *continuum* que anava des dels individus que sistemàticament estaven contra del Règim (normalment perquè ja tenien una altra cosmovisió d'arrelada tradició que acostumava a ser la religió protestant) fins a les persones defensores, actives i involucrades en el Sistema (generalment membres del Partit Únic i representants d'aquest en les diverses esferes de la societat). Entre els uns i els altres tipus de ciutadans hi havia una gran gamma de grisos gens menyspreable (ni per quantitat ni per efectes) i que se sobreposaven quasi els uns als altres però que no m'entretindrè a descriure perquè no és per aquest camí que ha d'avançar la investigació. Només apuntaré que en l'entremig dels dos extrems és on es trobava situada (com de fet s'esdevé a qualsevol tipus de societat) la gran majoria de la població, la qual primava el fet de viure la pròpia vida a les qüestions polítiques i evitar als fills el màxim de possibles problemes político-ideològics.

La segona part d'aquesta aproximació bourdieuriana d'objectivació dels entrevistats ha de passar per tenir en compte la situació actual (és a dir, del moment de l'entrevista) dels ex-ciutadans de la RDA. Es tracta d'aquest substrat comú del qual no es poden escapar els individus entrevistats i que, en conseqüència, no es pot passar per alt: circumstàncies, fets, records d'un passat, en definitiva, més o menys remot, car se'ls demanava per quotidianitats de la RDA, la qual feia 10 o 11 anys (depèn del punt final que es prengui com a referència) que havia deixat d'existir. Conseqüentment, en el més "present" dels casos es parlava d'esdeveniments de feia un mínim d'11 anys. Hi ha, doncs, dos aspectes a tractar: d'una banda, el paper que juga la memòria en els individus. D'una altra banda, s'ha de tenir en compte que aquests anys que els separen de viure en un dels països de l'anomenat socialisme real a viure en un sistema capitalista han deixat la seva empremta en els cors, els sentiments, les vivències de tota aquesta població.

Cal afegir el paper de l'alternació inevitable a la qual es veieren sotmesos tots els individus. Els ciutadans de la RDA hagueren de seguir aquest procés definit per Berger i Luckmann, és a dir, hagueren de reinterpretar tota la seva vida per tal de poder adaptar-se, comprendre's i sentir-se bé dins el nou país que els englobava i, sobretot, dins el nou sistema polític-econòmic-social. El canvi de sistema, de país fins i tot, per bé que no es mogueren de lloc, els obligà a passar d'un univers simbòlic establert a un altre, procés que respondria a una tercera socialització (exceptuant el cas de les persones en les quals la segona socialització coincidia amb la caiguda del mur).

En alguns casos el procés en qüestió hagué de ser molt més elaborat que en d'altres: per exemple, una senyora del CDU (Partit Cristià Alemany) i protestant practicant trobà en la caiguda del mur i tot el que sobrevingué després una conseqüència lògica de les seves idees, de les seves accions, del que ella volia i pel qual havia lluitat. Ara bé, un oficial de la frontera amb l'antiga RFA, encara que amb l'esfondrament del Bloc de l'Est no deixà de creure en el socialisme com a avantsala del comunisme, hagué de reinterpretar les seves actuacions anteriors com a soldat per poder conviure millor amb ell mateix i fins i tot amb els altres (el que havia fet seguint les normes d'un Règim concret esdevenia, de cop i volta, il·legal i mal vist). Els ajustaments i desajustaments individuals foren, en la gran majoria dels casos, profunds i complexos, gens fàcils per als afectats. De moment, encara no s'han estudiat la quantitat de trastorns psicològics i fins i tot de morts (per desgana de viure, més que no pas per acte de suïcida) d'individus que hagueren d'afrontar un nou ordre social. La persona que més clarament ha comentat l'encarnament de la pròpia alternació fou una senyora d'una vuitantena d'anys que havia estat nazi (com ella digué "en el bon sentit del terme, és a dir, en el que tenia de component de nacional-socialisme") i que acabada la Segona Guerra Mundial s'havia casat amb un comunista convençut, practicant. Ella s'havia allistat al Partit Únic i es "convertí" al socialisme. Justificava aquests canvis, pertinences i adherències amb paraules com "he estat tota la vida intentant defensar ideals d'igualtat, socials... i no he fet res més que caure en el parany de dues dictadures: de primer la de Hitler i, posteriorment, la de Stalin". Aquesta persona, doncs, havia experimentat una alternació al llarg de la seva vida de manera que havia de buscar una explicació plausible per trobar conseqüent i lògic el fil de la seva biografia, acceptant-la i, fins i tot, reivindicant-la. Lowenthal argüeix a propòsit d'aquest tema:

"El pasado es parte integrante de nuestro sentido de identidad; la seguridad del 'yo era' es un componente necesario para la seguridad del 'yo soy'. La capacidad para recordar nuestro pasado e identificarse con él ofrece significado, finalidad y

valor a nuestra existencia. (...) La identificación con las etapas anteriores de la vida de uno mismo es crucial no sólo para la integridad sino también para el bienestar."¹⁴

Això s'esdevé a condició –com ja s'ha assenyalat– que l'individu hagi realitzat un procés d'alternació que li ho permeti, és a dir, que li permeti retrobar el benestar personal.

Respecte del paper de la memòria en els individus, en la societat... es podria fer tota una altra investigació. Tanmateix, no puc deixar d'esmentar la seva significació per tal com condiciona el resultat de les entrevistes que he fet. Bergson, un dels filòsofs que més s'ha entretingut en l'anàlisi de la memòria, afirma que cada vegada que recorrem al passat ho fem des d'un punt de vista diferent (des d'un present diferent) i que, per tant, l'interpretem diversament. El present des del qual evoquem el passat dictamina la manera de "llegir-lo", de concebre'l. La interpretació d'aquest, doncs, és en el fons present. En el cas d'aquesta recerca: un ciutadà de la RDA que recordava, abans de la caiguda del mur, la seva estada a l'escola, per exemple, la recordava sense haver passat mai pel sedàs del capitalisme, sense haver fet, en la majoria dels casos, cap tipus d'alternació. Aquest mateix ciutadà, per poc que hagi reflexionat sobre la seva pròpia vida i els canvis de règim que ha viscut, en recordar l'època d'escola, ho fa des d'un present, completament diferent, per tant, evoca –ni que vulgui evitar-ho– un passat impregnat de present (el qual no pot deixar de banda aquests 10 anys de viure en un altre sistema).

Per tal de portar a la fi aquests canvis en la pròpia actualitat, hi ha qui, mitjançant un procés d'alternació, busca la manera d'encarar-lo modificant (conscientment o inconscientment) el passat. En el llibre suara citat s'argumenta el següent:

*"Els revolucionaris exorcitzen els mals recents bo i apel·lant els models més antics, i acaben per ressuscitar allò que en altre temps refusaren."*¹⁵

El fet d'haver viscut, un parell d'anys al centre neuràlgic de la confrontació entre l'est i l'oest (Berlín) m'ha fet adonar que no cal ser o haver estat revolucionari per fer tal exercici. Diria que a voltes és una necessitat humana (no sé si sana o no) el fet de revaloritzar el

¹⁴ Lowenthal, D. (1998): *El pasado es un país extraño*. Ediciones Akal. Madrid, p. 80.

¹⁵ *El pasado...* Obra citada, p. 72.

passat que abans s'havia negat o criticat, sobretot davant situacions impensables i davant les quals hom se sent impotent.

Construcció de l'objecte

Aquest és, en el fons, el punt culminant del procés que fins ara he anat seguint en aquest apartat. El fet d'objectivar tant els subjectes interrogats com la investigadora és ja un pas per poder "crear", construir, amb més coneixement de causa, l'objecte que pretenc estudiar.

L'objecte analitzat és la introducció per part dels governants de la RDA de quatre ritus de pas (els que de fet es consideren els principals). Hom pot, però, apropar-se a aquest esdeveniment des de moltes perspectives diferents, igual com hom pot intentar buscar, en aquestes celebracions, un corol·lari del socialisme. La meua manera particular d'apropar-me al tema és de naturalesa polièdrica pel fet que d'una banda concebo cadascuna de les cerimònies com un ritus de pas: ja sigui el del naixement, el d'iniciació a l'etapa adulta, el de l'inici de la nova vida en parella o la mort. D'altra banda, ben aviat ja va quedar clar que cap dels rituals que es treballen no havia sorgit del no-res i que, per tant, cal resseguir-ne la història per poder comprendre'n millor la significació. En tercer terme, entenc els rituals (ja s'exposa amb més de detall a l'apartat del marc conceptual) com unes formes cristallitzades (encara que no necessàriament anquilosades) de connexió entre el món quotidià i el món "transcendent" (però que, això no obstant, ens orienta a les nostres tasques de cada dia). Aquests rituals vindrien a ser un record de la cosmovisió en la qual es viu (quan es realitzen), alhora que una legitimació i, en certa forma, una manera de continuar-la. He evitat, aquí, de parlar del que Van Gennep o, encara amb més insistència, M. Eliade hagueren comentat a propòsit d'aquests rituals, en el sentit que ambdós autors consideren que aquest és el punt de contacte entre el sagrat i el profà. I és que, tal com he definit i tal com empro la noció de ritual, aquesta dicotomia no hi té cabuda, ja que en la cosmovisió socialista, el "sagrat" no és tan evident com en el cas d'una religió institucionalitzada. D'altra banda, no considero que aquesta recerca hagi de ser una dissertació sobre la transcendentalitat o no de la *Weltanschauung* comunista, ni tampoc de trobar dins aquesta transcendència el que Eliade acota com a sagrat. Per aquest motiu, m'he servit de la classificació de Maisonneuve en el llibre *Ritos religiosos y civiles*, la qual em dispensa d'elaborar nous conceptes o matisos dins de conceptes ja definits per tal de poder-hi encabir el present objecte d'investigació.

Respecte de la creació de l'objecte, cal afegir que m'he apropiat de la definició de religió que usa Luckmann en el llibre *La religión invisible* i que, a més, també m'he apoderat d'un postulat que aquest sociòleg desprèn de Weber i de Durkheim: “el problema de l'existència individual a la societat és un problema religiós”.¹⁶ Paral·lelament he partit de la base (bo i seguint diferents teories antropològiques, la més cabdal de les quals és la proposada per Van Gennep) que qualsevol societat “necessita” els ritus de pas, és a dir punts i a part en la vida quotidiana que impliquen canvi d'estat en la biografia dels seus individus. Finalment, i seguint novament la teoria exposada a *La construcció social de la realitat*, he fet confluïr, com de fet ja ho fan els mateixos autors, la necessitat de religiositat personal i social amb la necessitat de l'existència antropològica dels ritus de pas, car en el fons, tal com es defineix el terme “religió” al marc conceptual, aquesta (la religió) necessita, per legitimar-se, no solament uns experts que donin coherència i veracitat a la cosmovisió, sinó també una sèrie de ritus i símbols que, bo i tocant la transcendentalitat de l'univers simbòlic, ajudin a organitzar i dotar de significat la vida dels individus. A més, la *Weltanschauung* socialista, si tingué tants problemes amb les organitzacions religioses ja existents fou, en gran part, perquè es volia presentar com a substituïda d'aquesta. En certa manera, el règim franquista, com el d'altres societats totalitàries, també partí de la mateixa base: interrelacionar –si més no de cara als ciutadans– el sistema amb una religió ja establerta (recordem el *nacionalcatolicismo*).

La intenció era, es podria argüir, que l'Estat dotés els ciutadans d'un ensenyament, d'un sistema educatiu que li permetés perllongar-se al poder i que la instància religiosa donés els valors transcendents, però sobretot morals, per mitjà dels quals les persones trobaven un marc de referència i prioritats en les seves vides, marc que, al mateix temps, era el “vàlid” per la societat. Ara bé, en el cas espanyol, com que el poble ja coneixia el “catolicisme” no s'hagueren d'introduir gaires mesures noves de legitimació, si més no de la religiosa. La *Weltanschauung* socialista, en canvi, en rebutjar tot el que ja hi havia d'establert, hagué de crear els mecanismes propis que legitimessin la versió transcendental de la percepció de l'existència tant en la vessant individual com en la col·lectiva.

Però la construcció de l'objecte no s'acaba aquí, car fins ara he descrit fonamentalment els paràmetres generals en els quals s'emmarca. De fet, si m'interessa analitzar tots els quatre rituals citats no és tant per saber *hic et nunc* fins a quin punt cadascun és un ritual de pas o

¹⁶ Luckmann, T. (1973): *La religión invisible*. Ed. Sígueme. Salamanca, p.13.

fins a quin punt és una representació de la *Weltanschauung* socialista, sinó per analitzar la relació entre la cosmovisió propagada pel Règim i la concreció d'aquesta en rituals específics per tal d'expandir-ne la ideologia.

D'altra banda, tenint en compte que el ritu de la *Jugendweihe* requeria una preparació de prop d'un any i, a més, que aquesta preparació i la festa culminant era la que permetia als "iniciants" entrar com a membres de ple dret i deures dins la societat de la RDA, m'interessa investigar "com" es duia a terme. Aquest "com" és el que ens porta al terreny de l'educació i, més concretament –en la societat que estudiem– al terreny de l'adoctrinament. És un "com" que abraça només una petita part de l'adoctrinament de la societat.

Ja es veurà que el Règim de la RDA, per la seva novetat, per la seva diferència respecte dels règims que l'havien precedit, havia de buscar la seva pròpia forma de reforçar-se, de presentar-se com a plausible i evident. Havia, doncs, de buscar la forma de donar als ciutadans prou elements perquè aquests donessin per descomptat el que fins aleshores no ho era. Aquesta "educació" (*umlernen* = reeducació, en el cas de les generacions més grans, és a dir, ja socialitzades) havia de fer-se des de diferents instàncies per tal d'impregnar el màxim de ràpid els ciutadans de la visió del món que es volia donar. En aquest context, i ara pel que fa a les generacions que s'havien de socialitzar (primera i segona socialització, en els termes de Berger i Luckmann) dins l'Alemanya de l'Est, l'escola ocupava el lloc preeminent; després hi havia els diferents tipus d'enquadrament dels infants i joves... i la *Jugendweihe*, amb els mesos de preparació requerits; ambdues constituïen en les "instàncies de socialització" (adoctrinament). Cal remarcar que al principi de la creació d'aquest nou país no es podia comptar gaire amb la família com a instància socialitzadora, car els pares havien estat socialitzats en un altre context i tenien altres punts de referència. Així, en certs moments, encara s'esperava que fossin els infants els que "eduquessin" els propis pares (socialització invertida).

Resumint, l'estudi de la *Jugendweihe* és per a mi una forma d'aproximar-me, ni que sigui parcialment, a la manera com la RDA intentà imposar la seva cosmovisió per tal que aquesta fos donada per descomptat i, per tant, que no s'hagués d'autolegitimar davant els seus membres ara i adés o per tal d'evitar usar excessivament la força, el poder de la qual queia, de totes maneres, en mans dels governants. L'esmentat ritu i la seva preparació era, doncs, un element més de "cohesió social", d'adoctrinament. S'hi entreteixien tots els conceptes que s'esmenten en el marc conceptual, car és la concreció d'una certa

Weltanschauung (si es vol, religió) al mateix temps que és una manera de passar d'un estadi a l'altre de la vida individual, o bé una forma de rebre tot l'equipament conceptual de la societat "a la qual es volia que els joves, els individus en general, servissin".

HIPÒTESIS

Partint de la base que qualsevol societat i que qualsevol individu necessita una cosmovisió, una religió més o menys estandarditzada per tal de protegir-se de la desestructuració, de la patologia, de l'anomia, de l'angoixa de les "situacions límit" de la vida, partint també de la base que les cosmovisions, les religions, les *Weltanschauungen* són, en part, concretables en els seus ritus pel fet que els ajuden a preservar-se, a difondre's, a impregnar els individus i, finalment, partint de la base que tant diacrònicament com sincrònicament totes les societats disposen de "ritus de pas," em proposo, en la present recerca, analitzar com la societat i el règim de la República Democràtica Alemanya es dotaren de quatre d'aquests rituals (els més importants individualment i socialment): el naixement d'un infant, l'entrada a l'edat adulta, l'inici de la vida en parella i la fi de la vida, a fi de donar el marc teòric i afectiu als ciutadans perquè aquests responguessin positivament a les demandes que la societat exigia.

La RDA fou un país que es "creà" el 1949, any en què s'aprovà la seva primera constitució. Ara bé aquesta creació no s'esdevingué sense motius, no s'establí sense traçar camins i, per sobre de tot, no sorgí del no-res. A part del gran impacte que havia causat la Segona Guerra Mundial a qualsevol ciutadà i, consegüentment, del llast que aquesta havia deixat, els individus que ja havien estat socialitzats partien d'un univers cultural concret i això tant era cert per a cadascun dels membres del nou país, com per a la societat com a tal (és a dir, hi havia un cultura social, unes tradicions, uns costums).

L'Alemanya de l'Est, d'ençà de la Conferència de Potsdam i de Jalta, celebrades l'any 1945, s'havia transformat en la SBZ (Zona d'Ocupació Soviètica), motiu pel qual estava subjugada, des de l'inici, a un sistema polític concret –el socialisme– d'un país que ja en tenia certa tradició –la URSS– i que "obligava" el nou territori alemany (que estava sota les seves mans –SBZ, després de 1949–) a establir tota una sèrie d'institucions, de maneres de treballar, de nou repartiment de la riquesa... El Règim que en sorgí necessità "començar de nou" sense oblidar, però, tot el que s'ha comentat sobre la cultura col·lectiva i privada.

En aquesta nova creació hi jugaren molts factors, molts més dels que es poden esmentar aquí. Enunciaré, doncs, només els que interessin per a la recerca: calgué instaurar un sistema d'ensenyament (i potser d'altres instàncies per reforçar-lo) que fos “nou” o diferent dels anteriors, per tal de fer possible l'existència i perpetuïtat del país que s'erigia. Paral·lelament, també s'instaurà un món laboral que funcionava de manera ben diferent del tradicional occidental. Durkheim, sense haver viscut aquest període, exposa prou bé el que s'esdevingué:

“Una transformació pedagògica és sempre el resultat i el signe d'una transformació social que l'explica. Perquè un poble senti, en un moment donat, la necessitat de canviar el sistema d'ensenyament, cal que les idees i les necessitats siguin efectuades per aquells a qui l'antic sistema no satisfia.”¹⁷

És precisament això darrer el que passà: el sistema educatiu de la República de Weimar i el de durant la guerra no podien complaure el que a partir d'aquell moment el Govern i els soviètics esperaven de la societat. Pel que fa al món laboral (en aquest cas no es pot parlar de “mercat” de treball) s'instaurà aplicant “a la societat-staliniana” les teories de Marx, Engels i Lenin.

La present investigació podria dedicar-se a buscar, posem per cas, tots els mitjans “socialitzadors” (tant per a grans –individus ja socialitzats–, com per a joves –individus amb la primera socialització feta–, com per a infants –individus que començaven o havien de començar amb tots aquests processos–) dels quals es dotà el Règim de la RDA. Tanmateix, em sembla que la realització d'un estudi semblant depassa els límits del que em proposo en aquestes pàgines, i més si es té en compte que aquesta tesi investiga una societat no revivable per motius determinats per la variable ‘temps’, és a dir, perquè actualment ja no existeix. És, doncs, per aquesta raó, que la recerca anirà per un altre camí: em concentraré en la descripció del “com” el Règim de l'Alemanya de l'Est es dotà d'un instrument (entre altres que només citaré de passada), el ritual, per legitimar la *Weltanschauung* que volia imposar, car aquesta era la que permetia donar per descomptat el Règim tal com estava establert i/o es volia que s'establís i perpetués. De rituals, ja es veurà, n'hi ha de diferents tipus i categories. M'he centrat, però, en quatre, els

¹⁷ Durkheim, E. (1990): *L'évolution pédagogique en France*. Ed. Presses Universitaires de France. París, p. 194.

quals he considerat –i així ho afirmen tot un seguit d'antropòlegs– els més bàsics per a la biografia individual.

Un recorregut per diferents i tan diversos conceptes com religió, socialització, rituals... és necessari per poder abraçar tots els puntals teòrics sobre els quals s'estructura la present recerca. D'altra banda, i atesa la “distància cultural” entre la societat estudiada i la nostra, he cregut convenient introduir algunes explicacions per ajudar el lector a situar-se amb més facilitat dins les coordenades contextuals dels ritus objecte d'estudi.

Les afirmacions que el marc teòric de referència dóna com a punts de partença són les següents:

- * Qualsevol societat (i també comunitat, tant analitzada sincrònicament com diacrònicament) necessita de rituals.
- * Els individus també necessiten ordenar ritualment la seva pròpia biografia.
- * Els rituals van intrínsecament relacionats a les *Weltanschauungen* (de fet en formen part).

I, a partir dels esmentats postulats bàsics, he concretat les hipòtesis de treball:

- * El règim socialista s'introduí més o menys bruscamment a la RDA i, en voler legitimar-se i imposar la pròpia cosmovisió, pretengué fer *tabula rasa* del passat dels ciutadans. Una de les conseqüències fou la confrontació amb l'Església protestant en tant que “antiga” instància reguardadora i difusora d'una altra cosmovisió. (Totes les altres religions institucionalitzades també en patiren les conseqüències, les quals, això no obstant, tingueren menys transcendència social per la seva condició de religions minoritàries.)
- * Un canvi de cosmovisió comporta, necessàriament, un canvi de rituals (en tant que concrecions de la visió del món).
- * El fet d'imposar una nova cosmovisió a la població creà un problema de confrontació d'universos simbòlics (disputa pel monopoli d'una o altra concepció del món i la vida).
- * La introducció dels quatre ritus de pas més estesos arreu i històricament responia a una voluntat adoctrinadora del Règim, al mateix temps que de validació, i per tant de legitimació d'aquest. A més, imposar concretament la *Jugendweihe* com a ritu de pas “obligatori” (dels quatre fou l'únic que tingué aquest tractament) ajudà una gran majoria de la població a donar per descomptat tota una cosmovisió i, en certa manera, tot un règim. De fet, els que tenien d'entrada una altra cosmovisió –protestant en la seva major part– i

no acceptaren aquesta visió del món tingueren certs problemes amb el sistema. Els fills d'aquestes persones, ja des de ben joves, es qüestionaven la *Weltanschauung* – la jerarquia de valors i el sistema social, polític i econòmic– que se'ls imposava des de l'escola i de les altres institucions adoctrinadores del sistema mentre s'aferraven als esquemes que vivien a casa.

* La *Weltanschauung* socialista no omplia només la “necessitat de religiositat individual”, sinó que paral·lelament funcionava com un sistema d'autolegitimació.

* Els quatre rituals, tant en la seva categoria de cerimònia com de la de mitjà d'adoctrinament, ni sorgiren del no-res, ni foren únicament una invenció del socialisme real a la RDA, sinó que tenien una certa tradició en ambients de la classe treballadora i/o dels diversos moviments de lliurepensadors apareguts a mitjan segle XIX.

ASPECTES METODOLÒGICS

Els aspectes metodològics, seguint la concepció sociològica de Bourdieu, són indestruïbles dels punts de partida de la recerca, de la construcció de l'objecte d'estudi i del contingut d'aquesta. Ara bé, com que el llenguatge es desplega linealment, cal seguir la limitació d'aquest per exposar el pensament en moviment, el pensament que s'estén, que s'elabora en forma de xarxa.

Pensar reflexivament no és només un acte que hagi fet al principi de la recerca, sinó que és quelcom que es va desenvolupant constantment, dialògicament. Es pot dir que cada pas endavant fa replantejar la pròpia posició dins el camp d'estudi, l'*habitus* personal en comparació amb els dels objectes d'estudi... Tot plegat esdevé estrictament necessari per tal com:

“La ciència social està sempre exposada a rebre del món social que estudia els problemes que planteja a propòsit d'ell: cada societat, cada moment, elabora un corpus de problemes socials que són considerats legítims, dignes de ser discutits, de fer-se públics, a vegades oficialitzats.”¹⁸

¹⁸ Bourdieu, P. / Wacquant, L. J. D. (1994): *Per una sociologia reflexiva*. Herder, Barcelona, p. 205.

Això no obstant, o precisament fins i tot per aquest motiu, cal que, en sociologia, l'investigador o investigadora es replantegi constantment el lloc (camp, *habitus*, capital) des del qual i amb el qual analitza qualsevol aspecte social, car:

*“L'espai social m'engloba (investigador/a) com un punt. Però aquest punt és un punt de vista, de principi d'una vista presa a partir d'un punt situat dins l'espai social, d'una perspectiva definida dins la seva forma i el seu contingut per la posició objectiva a partir de la qual ha estat presa”.*¹⁹

És per aquesta raó que la reflexió permanent se m'ha fet necessària i no solament en el procés de recollida de dades, de lectures, de fer entrevistes sinó, fins i tot, en l'exposició final, en la redacció d'aquesta recerca.

Bourdieu modifica una afirmació hegeliana per afirmar que tot el que és real és relacional, per la qual cosa recorda el que en diu “el primer precepte del mètode...: cal pensar relacionalment”.²⁰ Aquest pensar relacionalment és de vital importància, crec, perquè no solament tota la realitat s'interrelaciona i és relaciona, sinó que tot el que és social està en moviment continu, el qual no es pot “atrapar” només pensant en termes “palpables, tangibles” i lineals.

Pel que fa a la part més tradicional dels aspectes metodològics, convé esmentar que la recerca s'ha desenvolupat en la interacció de dues eines complementàries: una de central i una altra de més secundària. La primera és la que ha estat, de fet, l'objecte d'anàlisi: el contacte directe i indirecte amb els textos, documents, arxius de l'època. La segona eina és la que fa, en determinats casos, de contrapunt o de peus de pàgina al cos central, al llarg de la recerca: són les entrevistes, les quals m'han proporcionat el contacte directe amb testimonis. És precisament per aquest motiu que la investigació, el treball de camp, ha estat fet, fonamentalment, a Berlín (per bé que he fet algunes incursions de curta durada a algunes ciutats de l'Alemanya de l'Est).

¹⁹ Bourdieu, P. (1994): *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Éditions du Seuil, París, p. 28.

²⁰ *Per una sociologia...* Obra citada, p.199.

Contacte amb la gent: entrevistes

Durant els dos anys i mig d'investigació de camp realitzada a Berlín, he fet un total de 46 entrevistes obertes i, per tant, catalogades “sociològicament” com a qualitatives.

Es tractava que les persones entrevistades comentessin força lliurement els records que tenien, el que els havia impressionat més, el que per ells significaren quatre rituals de pas: *Namensweihe* “bateig comunista”, *Jugendweihe* “confirmació comunista”, casament i exèquies. El meu paper es limitava, d'entrada, a escoltar i transcriure i, de tant en tant, a fer preguntes, algunes de les quals eren generals per a tothom (dates, lloc de rituals...) i d'altres concretes per a cada individu per tal d'aproximar-me més a la biografia del subjecte entrevistat i poder-lo comprendre millor. És a dir, intentava en una sessió – rarament n'he fet més d'una– tenir el màxim d'informació sobre la “trajectòria social” de la persona (en termes de Bourdieu), a fi de poder arribar a una comprensió més rica i aprofundida de l'individu i, consegüentment, del que explicava i el perquè narrava el que narrava i la forma com ho feia. En termes generals, ja se sap que el control complet de l'esmentada “trajectòria social” és impossible, car això implicaria saber-ho tot de la persona. En el present cas, es tenia en compte el concepte bourdieurià per treure el màxim d'informació d'una entrevista, però ja es deixava descartada d'entrada la pretensió que una sola trobada amb una persona pogués situar la present anàlisi en termes de “trajectòria social”.

Tot i que en tot moment he estat conscient que la recerca, i encara més les entrevistes, no podien ser de cap manera representatives de la població, he intentat buscar el màxim ventall de prototipus possible. Ara bé, la meva manca de capital social²¹ a Alemanya de l'est en general i, més concretament, també a Berlín, ha anat en detriment d'una representativitat més elevada. Això no obstant, he intentat estendre l'esmentat capital per mitjà dels mateixos individus que he anat entrevistant, és a dir, aprofitant la seva bona predisposició i les seves coneixences i amistats. Al cap i a la fi, crec que el taló d'Aquil· les d'aquesta representativitat es troba en la manca d'entrevistes fetes a gent del camp, de pobles petits o de ciutats que no fossin la capital. Les persones provinents d'aquestes

²¹ Entenc per capital social “la suma de recursos, actuals o virtuals, de què disposa un individu o grup pel fet que posseeixen una xarxa duradora de relacions, de coneixements i de reconeixements mutus més o menys institucionalitzats”, definició extreta de Bourdieu, P. / Wacquant, L., J.D. (1994): *Per una sociologia reflexiva*. Herder, Barcelona.

zones amb qui sí que he pogut parlar són des de fa un mínim de 8 anys (això és vàlid per als més joves) veïns de Berlín. L'altre buit important és el de les persones que no formaven part de l'anomenada *intellektuelle Elite*, és a dir, l'àmplia majoria de la població. Sí que he tingut la sort d'ensopegar, tanmateix, amb tot un gran ventall de persones que representen un posicionament ideològic força divers: des de protestants convençuts i antirègim fins a comunistes-socialistes convençuts prorègim de la RDA, passant per un grup de difícil catalogació religiosa.

Entrevistes a testimonis privilegiats

A més de les ja esmentades entrevistes, n'he fetes 12 de caire diferent, les realitzades a testimonis privilegiats, que han fet de complement de les altres. Els subjectes escollits han estat: dos investigadors de la *Jugendweihe* (un de l'est i l'altre de l'oest d'Alemanya), dos mestres d'escola, tres pastors o pastores protestants, una a un treballador de les pompes fúnebres i dues a membres d'entitats que actualment preparen i ofereixen rituals, bàsicament, el de la *Jugendweihe*. Una penúltima fou feta a un lliurepensador i la darrera a un sociòleg del Règim. Cadascun d'aquests individus m'il·lustrava (amb una visió més panoràmica i, alhora, amb més coneixement de causa que els altres entrevistats) algun dels aspectes importants per la recerca.

Pel que fa als dos investigadors de la *Jugendweihe*, el de l'est havia escrit la tesi doctoral a la facultat de teologia de Leipzig. Es dedicà, doncs, científicament i des d'una òptica protestant (però de la RDA) a l'anàlisi del paper d'aquesta cerimònia, posant l'accent en el perquè de la continuïtat d'aquesta després de la caiguda del socialisme. El periodista de l'oest no ha fet una anàlisi tan científica però és prou bona en l'apartat històric tot i que amb la mentalitat d'incomprensió de la necessitat social actual del ritual. Ambdós, doncs, partint de punts de vista diferents, no estudiaven tant la *Jugendweihe* pel que havia estat, sinó que aquest els era un pas previ per intentar respondre al que els semblava una mica paradoxal: que, malgrat la desaparició del Règim socialista, hi hagi individus que celebrin la cerimònia i, pel que sembla, cada vegada en són més.

Les mestres tenien una posició de privilegi dins el camp que investigo, per tal com durant l'època de la qual ens ocupem impartien classes als alumnes del darrer curs de l'escolarització obligatòria (vuitena classe). Això les "obligava" –tot i que cap de les mestres no hi mostrà reticència– a ocupar-se de preparar els joves de cara a la

Jugendweihe. Aquesta preparació es feia juntament amb “l’empresa padrina de la classe” i amb el Comitè organitzador de les *Jugendstunden* (hores dels joves, per adoctrinar-los i fer-los comprendre el sentit de la cerimònia). Elles, per tant, intervingueren durant anys en la presa de decisió a fi de posar en pràctica el ritual d’iniciació del Règim.

Dels tres pastors protestants, l’un era dels que actualment ostenta una posició elevada dins la jerarquia de l’església: ha escrit llibres sobre el moviment d’oposició durant la RDA, sobre les complicades relacions entre l’església i l’estat a l’època i, finalment, sobre la cosmovisió socialista com a “opressora de l’evangèlica” i, més concretament, sobre el paper dels rituals socialistes en el país. Una de les seves preocupacions actuals és –com en el cas dels investigadors de la *Jugendweihe*– esbrinar per quin motiu aquest ritual compta avui en dia amb un nombre tan elevat (segons ell) de participació. Una altra, més important fins i tot en la seva jerarquia de valors, és la quantitat de ciutadans que han perdut (o no han pogut gaudir) de la dimensió transcendent que aporta la religió *Church-oriented*. Els dos pastors eren un matrimoni, ja jubilat, la tasca dels quals no havia estat tant la de divulgar llibres, sinó la de professar (en la vida quotidiana de la RDA) amb exemple a fi de poder ajudar els feligresos davant de situacions polítiques o de confusió personal. Els representants de l’església evangèlica a l’Alemanya de l’Est eren individus que observaven més que qualsevol altre ciutadà, fins i tot més que alguns membres del Partit, les actuacions del govern per tal com aquestes repercutien directament en la seva cosmovisió. Són individus que, bo i tenint en compte el seu clar biaix, estaven molt ben informats pel que feia a aquest tipus de rituals i a les formes d’adoctrinament del Règim, car la seva feina era intentar comprendre el sistema. Ho necessitaven per poder-s’hi posicionar amb coneixement de causa i, si calia i ho veien factible, per enfrontar-s’hi.

La xerrada amb el lliurepensador fou interessant en el sentit que la seva oposició al Règim i l’observació de les seves actuacions no procedien de la cosmovisió evangèlica, sinó del fet de “pensar altrament”. Ell era ateu però no compartia la visió del món imposada pel sistema, o no sempre, i per això la seva organització fou prohibida. Per tant, aquest individu, a part de poder aclarir parcialment la complexitat de corrents (fora de l’església) que s’anaren originant al final del segle XIX i d’explicar-me la sort que corregueren aquests durant la RDA, em donà una interpretació de l’adoctrinament socialista des d’una altra perspectiva, també crítica, però per altres motius que la dels protestants.

Per acabar, el sociòleg no tan sols havia pogut distanciar-se intel·lectualment de la societat en la qual vivia, sinó que a més havia passat per gairebé totes les institucions educatives del

Règim, des de la formació professional fins a ser professor a l'Acadèmia dels Científics. El seu punt de partida era, tanmateix, el d'un "antic representant" del Sistema (amb les seves petites reserves).

Observació

Un diumenge gris i plujós de primavera vaig poder assistir a una *Jugendweihe*. Evidentment, aquesta havia perdut el caràcter obligatori i també el contingut i els símbols socialistes de la RDA. L'acte es celebrà al planetari de l'est de Berlín. Tres anys més tard, un dissabte també de primavera (aquesta vegada ja més assolellat) vaig presenciar una altra *Jugendweihe*. En aquest cas, la cerimònia tingué lloc en un cinema i, per bé que l'entitat organitzadora no havia canviat, sí que ho havien fet els individus que se n'encarregaren, la qual cosa es notà al llarg de la cerimònia.

El 12 de maig del 2001 vaig seguir una cerimònia de *Konfirmation*,²² bàsicament per veure i analitzar sobre quines bases de la litúrgia s'havia constituït la *Jugendweihe*.

Vaig tenir l'oportunitat de poder assistir a la presentació del llibre d'A. Meier (vegeu la bibliografia) sobre la *Jugendweihe* davant d'una de les dues associacions que, actualment i a Berlín, organitzen aquests actes. Per bé que la conversa es desenvolupà molt més sobre el significat actual dels ritus, els membres de l'associació es referiren, constantment, al que ells havien viscut com a *Jugendweihe* a la República Democràtica Alemanya.

En dues ocasions vaig visitar dues de les associacions (les més conegudes i que s'emporten més quantitat de públic) que es dediquen actualment a preparar *Jugendweihen*. D'una banda hi ha la *Interessenvereinigung für humanistische Jugendarbeit und Jugendweihe e. V.*, que és, de fet, la continuació del que abans (època de l'Alemanya socialista) era el Comitè Central de la *Jugendweihe*, per més que actualment es vulguin mantenir al marge d'aquest període. D'altra banda, hi ha l'associació *Humanistischen Verbandes Deutschlands*, que intenta proposar una festa anomenada *JugendFEIER* (celebració de la joventut), publicitada com a: *JugendFEIER*, l'altra *Jugendweihe*.

²² Escric el nom de l'acte en alemany per distingir-la de la comunió i/o confirmació catòliques. A Alemanya, els catòlics celebren la *Kommunion* també anomenada *Abendmahl* (normalment celebrada abans dels 10 anys) i, més endavant (més o menys als 16 anys) fan el que nosaltres en diem confirmació i que allà i en el cas del catolicisme s'anomena *Firmung*. Els protestants, en canvi, només tenen aquest darrer ritu el qual es festeja a l'edat de 14 anys i que en el seu cas anomenen, com ja s'ha esmentat, *Konfirmation*.

Documents: textos de l'època o sobre l'època

La present investigació pren com a base l'anàlisi dels textos de l'època referents als quatre rituals que m'ocupen, motiu pel qual la recerca d'aquests (els textos) ha estat la tasca primordial del treball de camp.

Al principi, tot va ser treballar molt a les palpentes i sense saber gaire quin era el material o els materials que acabarien sent les fonts documentals bàsiques. De mica en mica, i amb la dialèctica que comporta qualsevol procés de recerca (informar-se, buscar, “conèixer”, continuar-se informant –redefinir objectius de recerca i continuar buscant–, treballar textos, etc.) vaig anar topant amb la bibliografia adequada. Per dur-ho a terme, vaig començar obrint diferents fronts de treball: des de recórrer als antiquaris de Berlín de l'est i els que vaig poder d'altres ciutats de la RDA, fins a buscar actes del Partit a l'arxiu on actualment es conserven les actes del SED, passant per biblioteques diverses –en la gran majoria, però no exclusivament, de la part de l'est de la capital d'Alemanya–. En el primer cas, és a dir, a la ronda antiquaris vaig trobar materials com les dues constitucions (la del 1949 i la del 1968), el llibre que rebien d'obsequi els joves el dia de la seva *Jugendweihe*, el quadern de treball de les sessions de preparació d'aquesta... Fou molt més fructuosa, amb tot, la recerca en les biblioteques ja esmentades. Allí fou on vaig trobar “els documents”, és a dir, fullets escrits per diferents instàncies del Règim on s'especificava el com, la finalitat i el perquè s'havia d'organitzar cadascuna de les cerimònies estudiades aquí.

L'estada a diferents arxius, però sobretot a l'*Archiv der Massenorganisationen* (Arxiu de les organitzacions de masses) ha estat molt productiva per seguir les disputes internes del personal del Partit Únic a l'hora d'imposar el ritual (sobretot el de la *Jugendweihe*). En aquestes actes també es poden veure les queixes dels pastors evangèlics i les respostes a aquestes provinents del Règim.

Concretament, les recerques s'han efectuat en els indrets següents:

* Biblioteca estatal de l'est: aquí hi he pogut trobar material de diferent tipus, sobretot el publicat pels Comitès de la *Jugendweihe*, també bibliografia sobre les Festes Socialistes...

* Biblioteca municipal de l'est de Berlín: ha estat –pel que fa als fullets publicats pel Règim– un centre de documentació on he pogut trobar material que curiosament no constava a la Biblioteca Estatal.

* Centre Marc-Bloch –Deutsch-französisches Forschungszentrum für Sozialwissenschaften: en aquest cas, més que documents, he pogut parlar amb gent que treballava al departament RDA, ex-RDA i RFA. La majoria eren francesos que, tangencialment, tractaven temes semblants al meu. D'aquí n'han sortit més aviat xerrades interessants, tant pel que fa al marc de la RDA, com al tema més específic, o pel fet d'escriure una investigació sobre un subjecte semblant.

* *Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv (SAPMO) – Bibliothek*: en aquest arxiu hi ha guardades i catalogades totes les actes del Partit que no es destruïren. S'hi poden trobar els documents escrits per representants del departament d'ensenyament i/o de cultura de la RDA sobre com i per què calia introduir la *Jugendweihe* (fins el 1954), també actes on es deia el contrari, documents de queixa envers actuacions d'un o altre capellà respecte a una comunitat protestant i el que això podia implicar de cara al Règim, avaluacions del funcionament de la cerimònia i de si calia imposar noves mesures...

* *Deutscher Bundestag – Parlamentarchiv*: les obres trobades aquí no han estat d'un valor gaire destacable. Són, en qualsevol cas, peus de pàgines d'altres materials.

* *Humboldt-Universität zu Berlin. Institut für Allgemeine Pädagogik*: com en el cas anterior, el que he trobat aquí ha estat o repetit (ja trobat en altres indrets) o bé de valor més secundari.

* *Universität Leipzig – Institut für Politikwissenschaft*: recollida de material sobre la història del SED.

* *Bürgerkomitee Leipzig e.V. für die Auflösung der ehemaligen Staatssicherheit*: un indret on hi ha documents sobre l'actuació del Partit en matèria d'educació i sobre el funcionament dels serveis secrets del Règim (documents, aquests darrers, que no estan directament relacionats amb la present recerca).

* *Freie Universität Berlin. Forschungsverbund SED – Staat*: alguns documents sobre la cultura del Partit i del sistema educatiu.

* *Buchstadt*: és una ciutat que hi ha al nord-est de Berlín. Viu fonamentalment de la venda de llibres. Allí hi ha força antiquaris que tenen a disposició obres ben diverses de la RDA. Em fou útil per accedir, bàsicament, a la literatura secundària.

Els textos sobre l'època d'estudi són cada vegada més freqüents. Molts m'ajuden a enquadrar l'objecte de la present investigació i alguns altres (només un parell) són anàlisis, més o menys rigoroses, de la mateixa *Jugendweihe*, per bé que els objectius siguin diferents. Els altres rituals no sembla que actualment comportin cap tipus de preocupació o que tinguin gaire continuïtat. De manera tangencial a la investigació, es pot afegir que hi ha

algunes publicacions realitzades per associacions de lliurepensadors sobre la manera de celebrar les exèquies (aquestes associacions foren prohibides a l'Alemanya de l'Est tot i que mantenien en comú amb el Sistema de la RDA la concepció materialista de la vida; actualment hi ha una entitat que a més de preparar i oferir *Jugendweihen* també ofereix cadascun dels quatre rituals (d'això ja se'n parlarà en un capítol posterior).

Combinació de les dues fonts: entrevistes i documents

Malgrat que la recerca es fonamenta sobre els pilars dels textos, car és allà on es pot llegir, sense reinterpretacions, sense buits de memòria, el que realment el Règim pretenia amb la proposta i realització de cadascun dels ritus de pas, no es pot menystenir la importància de les entrevistes, car és la gent que ha viscut aquestes experiències, que passà per tots aquests processos, que estigué immiscida dins la societat de la RDA la que ens pot fer de contrapunt. Són aquestes persones les que ens poden mostrar directament o indirecta, implícitament o explícita, el que els arribà per mitjà de l'escola, com visqueren la cerimònia en qüestió (és tan important el que retenen a la memòria com el que han oblidat), etc. En certa manera, és mitjançant les entrevistes que es pot entreveure si l'adoctrinament obtingué la finalitat que perseguia. La dialèctica entre les entrevistes que anava fent i la lectura de textos ha permès que de mica en mica m'anés immergint en la societat que pretenc estudiar, que pogués anar comprenent millor els textos i els seus rerefons al mateix temps que podia analitzar amb més coneixement de causa el que els individus em deien, ja que el context s'anava eixamplant. El pes dels diferents punts en les entrevistes anava canviant lleugerament en funció de les noves "descobertes", com també aquestes em permetien plantejar preguntes diferents, o de manera inversa, etc.

MARC CONCEPTUAL

INTRODUCCIÓ

La xarxa conceptual i epistemològica en què es fonamenta la present investigació és constituïda per uns termes clau que, com a mínim des de la perspectiva sociològica de la qual parteixo, tots estan entrelaçats, és a dir, mostren una solució de continuïtat entre els uns i els altres, de tal manera que a vegades resulta difícil exposar-ne un sense que fregui, ni que sigui d'esquitllada, amb algun altre. Tanmateix, he intentat separar els tres grans blocs temàtics entorn dels quals giren els altres termes i que no concebo com a menys importants sinó que poden ser-hi englobats precisament perquè la interrelació entre tots és realment estreta i rellevant. Els blocs són: el concepte de religió (en relació als universos simbòlics, a la *Weltanschauung* i a la ideologia), el de ritu i el de socialització (connectat amb educació i adoctrinament).

El terme *religió*, tal com el definiré més endavant, és el que, de fet, marca amb més força el rerefons sobre el qual he bastit la recerca, és el marc més abstracte a partir del qual es pot analitzar tot el que ve després car li dóna suport i sentit. Conté, en el seu si, uns pressupòsits terminològics que aniran sorgint al llarg d'aquest capítol.

L'altre gran concepte és el de *ritu* (i dins d'aquest apareix el de *ritu de pas*), el qual està vinculat amb la noció emprada aquí de religió en el sentit que n'és una de les concrecions socials i visibles (limitades temporalment i espacialment). Al mateix temps, el ritu posa el món sagrat en contacte amb el món profà. El tema de la recerca no és sinó l'estudi de quatre ritus en concret, motiu pel qual cal definir d'entrada què s'entén amb aquest substantiu, fer una classificació dels diferents tipus de ritus i acotar el terme de la cerimònia que investigo dins d'aquesta diversitat per tal de poder-lo situar conceptualment. No es pot oblidar que el present terme, dotat de les "armes que aporta la socialització", és un dels aspectes que permet interrelacionar el marc abstracte que aporta la religió amb la vida quotidiana dels individus.

El tercer bloc (socialització, educació, adoctrinament) és una aproximació de més ampli a més concret, de més "lliure" a més "constret" d'una de les maneres (la més estesa, la d'importància més cabdal) pel que fa a la seva funció de legitimació (auto)-reproducció i absorció d'una religió, d'un univers simbòlic. El ritual (ritu de pas, en el cas que aquí s'estudia) és una de les formes generalitzades, diacrònicament i sincrònicament, per fer de pont entre els individus i les *Weltanschauungen*, les religions que aquests comparteixen

(deixant de banda ara els temes de coacció, violències simbòliques i/o físiques... que hi pugui haver darrere).

RELIGIÓ

Des de la perspectiva de la sociologia del coneixement des de la qual parteixo (la descrita bàsicament per Berger i Luckmann a *La construcció social de la realitat*), no es defineix el concepte de religió. Malgrat això, considero que el concepte d'“universos simbòlics” s'hi correspon. En aquest apartat cal explicitar què s'entén per “legitimació” i els processos que aquesta segueix, com també el concepte d'“ideologia”. Tots aquests termes, per bé que tal com els tractaré aquí pot semblar que els subjuguï al de religió, tenen per ells mateixos una entitat pròpia i, depenent d'allà on es vulgui anar a espetegar, hom en recalcarà un per sobre dels altres d'una manera ben diferent de la que em dispo a fer. Tanmateix, el que més em preocupa en aquests moments és que l'exposició conceptual sigui clara i que, per bé que em prengui la llibertat d'accentuar aspectes que considero més importants, no traeixi en cap cas la significació que Berger i Luckmann els donen. Quan s'arribi a la definició d'“universos simbòlics” ja deixaré més de banda l'esquema proposat i, fins i tot, part dels continguts de *La construcció social de la realitat*, perquè és precisament en aquest punt on més es remarca que la visió dels dos autors és diferent. Com ja es veurà, m'acabaré inclinant per la manera luckmanniana de concebre no solament la religió sinó fins i tot la funció que aquesta té en el terreny de la sociologia.

Fet aquest preàmbul, ja em puc acostar al mosaic conceptual al qual m'he estat referint. Berger i Luckmann conceben la “legitimació” com un procés d'objectivació “de significat de segon ordre”.²³ Així, aquesta:

*“Produeix uns significats nous, que serveixen per integrar els significats prèviament vinculats a uns processos institucionals dispars. La funció de la legitimació consisteix a fer objectivament assequibles, i subjectivament plausibles, les objectivacions ‘de primer ordre’ que han estat institucionalitzades.”*²⁴

I això és així, bo i tenint en compte que la “integració” és l'objectiu característic de tot legitimador.

²³ Berger, P. i Luckmann, T. *La construcció social de la realitat*. Herder. Barcelona, p. 133.

La legitimació, en la seva totalitat, es produeix passant per quatre nivells diferents: el primer seria el de la transmissió d'un sistema d'objectivacions subjectives i correspondria a un nivell pre-teòric. El segon comptaria amb disposicions teòriques, per bé que a un nivell encara força rudimentari (llegendes, contes, rondalles, etc.). Al tercer nivell hi hauria ja unes “teories explícites mitjançant les quals un sector institucional es legitima a partir d'un cos específic de coneixements”.²⁵ Aquí és on apareix la figura de l’“expert”, el qual és el formulador d'aquestes teories. Finalment, al quart nivell és on apareixen els “universos simbòlics”, que constitueixen sens dubte el grau més global de legitimació.

Berger i Luckmann defineixen els universos simbòlics com un “corpus teòric que integra diversos àmbits de significació que fan referència a unes realitats que no són de l'experiència quotidiana”.²⁶

Seguint la mateixa argumentació, es palesa que aquest corpus teòric és, de fet, el que dona les coordenades dins les quals es desenvolupa i té lloc tota l'activitat dels diferents sectors de l'ordre institucional i, alhora, tota l'experiència humana. És important de recalcar que les esmentades coordenades són úniques i globals des del punt de vista de tots els individus que hi són subjugats. Per a qualsevol individu té una importància cabdal el fet de disposar d'aital marc de referència. Per un costat, li atorga el “sentit” de la pròpia existència i, per un altre, permet a la persona de “situar-s'hi”, de “retrobar-s'hi”, fins i tot en les seves experiències més solitàries. Per tant, els universos simbòlics, tal com són definits per Berger i Luckmann, tenen dues vessants: la de legitimar la biografia individual i la de legitimar l'ordre institucional.

El fet que aquests universos legitimin la biografia individual implica que fan possible l'ordenació de les diverses fases de la biografia individual (i, d'aquí, la connexió entre aquests i els ritus de pas), ja que representen aquesta funció nòmica. La periodització de la biografia, a més, és simbolitzada a cada etapa tot fent referència a la totalitat de les significacions humanes. Afirmar, en segon lloc, que els universos simbòlics validen l'ordre institucional és cabdal en el cas de la implantació del socialisme, car aquest no anà apareixent gràcies a un procés més o menys “natural”, sinó que s'imposà, com aquell qui diu, de la nit al dia i, consegüentment, hagué de recórrer, per tal d'autolegitimar-se davant

²⁴ *La construcció social...* Obra citada, p. 134.

²⁵ *La construcció social...* Obra citada, p. 137.

²⁶ *La construcció social...* Obra citada, p. 136.

la població, a la creació d'uns nous mecanismes de control social, d'unes noves institucions i a la reinterpretació de la història compartida. Aquests processos, per tal que fossin com menys rebutjats millor, foren introduïts de diverses maneres, però els "ideòlegs-experts teoritzadors" del règim posaren l'accent en el fet que es percebés el "pas de l'antic univers simbòlic al nou" com una de les millors coses que els hagués pogut passar i, d'altra banda, s'esforçaren per enquadrar (socialitzar) les noves generacions ja dins del nou univers, de tal manera que aquestes el poguessin donar, des de petits per descomptat. Aquest procés de socialització, a més, intentaren imposar-lo al màxim possible des de "dalt", car els pares i avis, tots ja socialitzats (però potser encara no re-socialitzats a la manera socialista), no podien ser de gran "confiança" per part dels "legitimadors". Per aquest motiu, no tan sols s'intentà canviar els continguts de l'escola, sinó que aquesta o bé d'altres associacions estatals havien de reclutar infants i joves tant durant les hores escolars com durant el lleure per tal que la socialització primària fos més eficaç des del punt de vista del govern.

Potser més d'un es preguntarà per què he definit tots aquests conceptes sota el títol de religió. Parteixo de la base que el que Berger i Luckmann qualifiquen d'univers simbòlic és ja, en ell mateix, el concepte de religió que m'ha servit de fonament, el terme que implícitament travessa tota la recerca des del principi fins al final. Erich Fromm, que entre d'altres coses també s'ocupà d'indagar les "necessitats religioses" de l'ésser humà, fa una altra definició del que ell entenia per religió, que, de fet, no s'allunya pas gaire del que s'ha exposat anteriorment com a "univers simbòlic". Anomena religió:

"Qualsevol sistema de pensament i acció compartit per un grup que ofereix a un individu un mitjà d'orientació i un objecte de devoció."²⁷

Aquest sistema de pensament no mena necessàriament cap a la solidaritat o bé cap a un desenvolupament de la capacitat de raonar, etc. Així, per bé que Fromm pensa que tot individu en tant que tal té unes necessitats religioses, també observa que el fet d'acomplir-les pot comportar tant el benestar propi com l'autodestrucció.

Es constata, d'aquesta manera, que les semblances entre les definicions d'universos simbòlics i de religió (tal com la concep Fromm) són més evidents que no pas les diferències. En ambdós casos es tracta d'un sistema de pensament o bé d'un corpus teòric

²⁷ Fromm, E. (1980): *Tenir o ésser*. Ed. Claret / Grup del Llibre, Barcelona, p. 159.

que confereix a l'individu un marc de referència on actuar. Per Fromm l'ésser humà necessita aquest marc de referència, com també l'objecte de devoció on canalitzar les pròpies energies, pel fet que l'espècie humana emergeix en el moment que conflueixen dues tendències de l'evolució animal: per un costat, hi ha una menor determinació del comportament per obra dels instints i, per l'altre, amb l'espècie humana el creixement del cervell arriba al seu punt àlgid en "l'escala biològica".

Aquests dos trets provoquen que l'individu es trobi mancat de la capacitat d'actuar exclusivament per obediència dels instints, però alhora posseeix un autoconeixement, una raó i una imaginació que li permeten de veure un cúmul no gens menyspreable de possibilitats. Davant aquesta situació, l'espècie humana necessita dotar-se d'un sistema de referències i d'un objectiu al qual aspirar, car sense la presència d'ambdós aspectes no pot viure perquè es troba absolutament desorientat i aterrit davant tot el que l'envolta (fins i tot davant la pròpia existència). L'univers simbòlic també protegeix les persones, la societat (ja que estableix l'ordre institucional i fixa els límits d'allò que és pertinent des del punt de vista de la interacció social), i ordena la història. Pel que fa a l'àmbit més personal, doncs, l'univers fa de mantell protector de l'individu, tal com afirmen Berger i Luckmann, sobretot davant el terror, la desorientació, etc. Ara bé, una de les grans funcions legitimadores dels universos simbòlics per a la biografia individual, la qual és de gran importància per a la present recerca, és el fet que ajuda a afrontar i localitzar les situacions límit de l'existència humana i, entre aquestes situacions, la mort (situació límit per excel·lència).

S'ha vist ja que el concepte de religió de Fromm i el d'univers simbòlic es refereixen, ambdós, al fet de dotar l'individu d'un marc de referència que compta amb una jerarquia interna de realitats, de valors i, consegüentment, de significacions. En aquest punt, entenc que l'objecte de devoció que proclama Fromm és el que confereix a l'individu la jerarquia de realitats que esmenten Berger i Luckmann. S'entén, a més, que ambdós termes es refereixen al fet que és a partir d'ells que els individus donen un sentit a la seva existència. Tanmateix, aquest sentit i els processos racionals que es desencadenen per tal d'alimentar-lo són més o menys diferents per a cada persona, però arriben a ser radicalment diferents entre un univers simbòlic i un altre o bé una religió i una altra, ja que es tracta de marcs de referència diferents.

No deixa de ser curiós que Luckman i Berger no es posin d'acord a l'hora de delimitar el concepte de religió. Deixo de banda la definició bergeriana (la qual es correspondria amb el que Luckmann anomena "*church-oriented*") per aprofundir en les afirmacions d'aquest

darrer. Luckmann, doncs, concep la religió en termes de funcionalitat social tot i distingint la seva concepció de funcionalitat de la del funcional-estructuralisme contemporani (la seva definició és la que sintonitza més amb la de Fromm). Aquest autor entén per religió el següent:

*"La capacitat de l'organisme humà de transcendir la seva naturalesa biològica a través de la construcció d'universos de significació que són objectius, imposen una moral i ho abasten tot."*²⁸

D'aquesta manera, la religió, a més de ser un fenomen social, arriba a ser el fenomen antropològic per excel·lència. En aquest sentit, és equiparable al de Fromm, per tal com considera l'actitud religiosa com un dels aspectes fonamentals de l'estructura del caràcter de la persona. Per ambdós autors seria precisament aquesta la gran diferència de l'espècie humana respecte de la resta d'animals, és a dir, la necessitat de religiositat en tant que manera de transcendir justament allò que és biològic. Per Luckmann tot allò que és genuïnament humà és religiós; per Fromm no es pot concebre cap cultura privada de religió.

Consegüentment, al llarg de la recerca, he considerat adient d'anomenar la religió, tal com ja he dit que la concebo, alternativament: religió, cosmovisió, *Weltanschauung*, univers simbòlic o visió del món. Potser cal matisar que per Luckmann l'ordre social aprehès com a vàlid i obligatori, prescindint de la persona, del lloc i de la situació, pot entendre's com a manifestació d'un ordre universal i transcendental que es podria anomenar cosmovisió, el qual demana que anomenem "una forma elemental de religió".²⁹

Finalment, i ja deixant el concepte de religió de banda, crec adient exposar, ni que sigui breument, el que entenc per "ideologia", ja que aquest substantiu apareixerà reiteradament al llarg del text. Parteixo novament de la perspectiva de la sociologia de la religió exposada per Berger i Luckmann. Aquests, un cop han afirmat que "la sociologia del coneixement s'ocupa de la localització social de les idees", s'afanyen a definir el que entenen per ideologia: "parlem d'ideologia quan una idea determinada està al servei d'uns interessos creats". Aquesta noció, segons ells, aconsegueix dues funcions: primerament, justifica

²⁸ Luckmann, T. (1973): *La religión invisible*. Ediciones Sígueme. Barcelona, p. 50.

²⁹ *La religión invisible*. Obra citada, p. 62.

l'actuació del grup, els interessos creats del qual serveix i, segonament, interpreta la realitat social de tal manera que la justificació anterior aparegui com a plausible.

ELS RITUS

Ritu, ritual

Parteixo de la base –bo i seguint l'exemple de J. Maisonneuve³⁰ que el *ritual* és un sistema de *ritus* (mot provinent del llatí que designa culte, cerimònia religiosa i, en sentit més ampli, ús, costum). Aquests ritus poden ser de diferents tipus: religiosos, seculars, col·lectius, privats...

Tant ritu com ritual són termes de difícil definició en part pel fet que ambdues nocions són tan interdisciplinàries que, per bé que hom analitzi un mateix acte, la idea i la connotació que se'n despendrà segons la disciplina des de la qual es parteixi pot modificar notòriament la definició que se'n faci (i, en conseqüència, el seu ús). Les disciplines que amb més freqüència s'han ocupat d'aquests dos mots són la sociologia i l'etnologia, la psicologia social, la psicoanàlisi, no pas en darrer terme, l'antropologia. Cadascuna no solament fa la seva pròpia acotació del terme sinó que, paral·lelament, posa en relleu uns aspectes o uns altres.

Malgrat la diversitat d'interpretacions i d'enfocaments dels conceptes de ritual i ritu, es pot trobar un comú denominador:

"Els ritus designen sempre unes conductes específiques vinculades a situacions i a regles precises marcades per la 'repetició', el paper dels quals, però, no és evident".³¹

Així, un cop assenyalat el nucli comú, ja es pot proposar la definició de ritual (no oblidem que aquesta engloba la de ritu) de la qual parteixo. Començo, amb tot, amb la concepció de ritu:

³⁰ Maisonneuve, J. (1991): *Ritos religiosos y civiles*. Herder, Barcelona, p. 7.

³¹ *Ritos religiosos...*Obra citada, p. 12.

*"Es podria dir que els ritus constitueixen un sistema codificat específic que permet a persones i a grups establir una relació amb un poder ocult o amb un ésser diví o bé amb els seus substituïts sobrenaturals o seculars (ideals)."*³²

Un cop més, segueixo els passos de Maisonneuve, car no solament ha elaborat el concepte de ritual tenint en compte les dicotomies del sagrat i del profà i no tan sols ha considerat com a rituals un cert tipus de pràctiques religioses, sinó que ha ampliat l'espectre significatiu bo i incloent, en aquestes pràctiques, les que són o han estat considerades seculars. L'esmentat autor proposa una definició englobadora i transversal del ritual:

*"El ritual és un sistema codificat de pràctiques, amb certes condicions de lloc i de temps, posseïdor d'un sentit d'allò viscut i d'un valor simbòlic pels seus actors i testimonis, que implica la col·laboració del cos i una certa relació amb el sagrat o amb els substituïts seculars (ideals)."*³³

Dit això, cal recalcar els elements que estan intrínsecament relacionats amb el ritu, els quals el fan possible tal com el concebem. Per un costat, el ritu tracta un conjunt de "creences" que poden prendre diferents formes d'adhesió, que impliquen en tots els casos una actitud mental de l'ordre de la fe. En aquest sentit, es pot dir que qualsevol cosmovisió racional acaba implicant sempre un salt cap a l'irracional. Per un altre costat, es tracta d'un conjunt de comportaments corporals (posicions diverses, gests, danses, vocalitzacions, etc.) sense les quals la citada fe no podria expressar-se, encarnar-se.

El paper dels rituals

És important descobrir les funcions i significacions dels rituals, per tal com la presència d'aquests està prou demostrada tant al llarg de la història com estesa arreu del globus terraqüi. He trobat afirmacions provinents de diversos autors que coincideixen en el mateix punt de vista: Maisonneuve comenta que "La existencia de rituales sociales parece universal";³⁴ mentre que B. Bettelheim fa la reflexió següent:

"Probablemente las primeras invenciones de la mente humana, una vez que ésta dejó de centrarse exclusivamente en la supervivencia, fueron algunos rudimentos de ritual y creencias religiosas. (...) Tan cercanamente entretnejidos se encuentran los

³² *Ritos religiosos...* Obra citada, p. 14.

³³ *Ritos religiosos...* Obra citada, p.18.

³⁴ *Ritos religiosos...* Obra citada, p. 12.

rituales y aquellas estructuras que contribuyen a la cohesión social que es difícil saber dónde termina uno y empieza el otro (...) pero ambos deben surgir de profundas necesidades humanas, ya que parecen haber aparecido independientemente en muchos pueblos aunque en diversas formas."³⁵

V. Turner, per bé que es restringeix més als ritus de pas en particular, introdueix un matís a les afirmacions anteriors:

*"Los ritos de pasaje se encuentran en todas las sociedades, pero tienden a alcanzar su máxima expresión en las sociedades de menor escala, estables y cíclicas, dónde los cambios están en relación con ritmos y periodos biológicos y meteorológicos, que con descubrimientos tecnológicos."*³⁶

Un pastor evangèlic alemany cita la mateixa "necessitat", i per tant universalitat, dels rituals, però posant més èmfasi en el ritu d'iniciació:

*"Les festes i celebracions són tradicions remotes de la humanitat. No totes tenen origen en creences religioses –tot i que la mística i la superstició hi jugaren antigament un paper molt important–, sinó que senzillament els homes dotaren certs períodes de la vida d'un caràcter festiu... Les celebracions i la consagració de la joventut sorgiren, en conseqüència, de la necessitat de preparar als adolescents per a les tasques socials, per tal de proporcionar-los les normes i els valors de la convivència humana. (...) Les celebracions i la consagració de la joventut han pres al llarg de la història de la humanitat diferents formes. És a partir de l'època de la societat de l'esclavatge i del feudalisme quan es produeix el sorgiment de celebracions de consagració com la confirmació catòlica. Després de la mort de Luther i Calví, es formà com a imitació d'aquesta la confirmació protestant."*³⁷

Finalment, una darrera cita, extreta d'un dels llibres que més ha servit de marc a l'hora d'estudiar els ritus de pas:

"Las sociedades especiales están organizadas sobre bases mágico-religiosas, y el paso de una a otra adquiere el aspecto del paso especial que entre nosotros se señala mediante ritos determinados: bautismo, ordenación, etc. (...) La vida

³⁵ Bettelheim, B. (1974). *Heridas simbólicas. Los ritos de pubertad y el macho envidioso*. Barral editores, Barcelona, p. 17, 18.

³⁶ Turner, V. W. (1973): *Simbolismo y ritual*. Pontífica Universidad Católica del Perú. Departamento de Ciencias Sociales. Area de Antropología. Perú, p. 53.

*individual, cualquiera que sea el tipo de sociedad, consiste, en pasar sucesivamente de una edad a otra y de una ocupación a otra. Allí donde tanto las edades como las ocupaciones están separadas, este paso va acompañado de actos especiales como ritos, ceremonias...*³⁸

Fins ara s'ha vist la universalització tant sincrònica com diacrònica dels ritus en les societats humanes. Ara se n'exposaran les tres funcions més importants:³⁹

1. Funció de domini d'allò que es concep com a inestable i la seguretat contra l'angoixa. Els ritus permeten canalitzar emocions poderoses com ara l'odi, la por, la pena, la tristesa, etc., al mateix temps que són un mitjà per dominar simbòlicament l'espai i el temps a fi de reduir-ne les seves imposicions. Richter enuncia la problemàtica social o individual que es pot arribar a desencadenar per manca de ritus bo i argüint:

*"El rito reduce el margen de inseguridad. Por ejemplo, en lugar de responder con una explosión incontrolada frente a la muerte, se reacciona con actos regulados socialmente. (...) Si la sociedad carece de esos ritos que permiten al individuo o a la comunidad reaccionar racionalmente pueden producirse trastornos patológicos de la estabilidad personal, e incluso puede llegarse a acciones sustitutivas individuales de tipo neurótico para suplir de forma personal la falta de ritos prescritos y homologados colectivamente."*⁴⁰

2. Funció de mediació amb allò diví o amb certes formes i valors ocults o ideals. Els éssers humans recorren a operacions simbòliques davant d'allò que no els és tècnicament accessible o controlable.

3. Funció de comunicació i de regulació mitjançant l'atestació i l'esforç del vincle social. Tot col·lectiu social necessita organitzacions, dispositius de comunicació en els quals s'expressi i es trobi a si mateix. "Aquests dispositius de continuació i comunicació d'un grup tenen una relació estreta amb les estructures en què es desenvolupa la seva vida quotidiana",⁴¹ afegeix Richter.

³⁷ Neubert, E. (1994): "Die postkommunistische Jugendweihe - Herausforderung für kirchliches Handeln", a *Begegnungen*, n. 4 / 5. Evangelische Kirche in Deutschland Studien- und Begegnungsstätte Berlin, Berlín, p. 34.

³⁸ Van Gennep, A. (1986): *Los ritos de paso*. Taurus, Madrid, p. 12,13.

³⁹ Per fer aquesta classificació m'he basat, fonamentalment, en la que fa Maisonneuve en l'obra ja citada. Amb tot, he incorporat en l'explicació matisos d'altres autors.

⁴⁰ Richter, K. (1977): "Ritos y símbolos en la cultura industrial", a *Concilium*, 122, p.219.

⁴¹ Ritos y símbolos...Obra citada, p. 220.

A més, tot grup amb un sentiment d'identitat col·lectiva experimenta la necessitat de mantenir i de reafirmar les creences i els sentiments que fonamenten la seva unitat. O, a l'inrevés, per exemple és el cas de molts Estats que primer es constituïren com a tals i, posteriorment, anaren observant com es creaven nacions dins els seus límits, en els règims absolutistes que d'entrada s'imposaren a la població i, de mica en mica, anaren (o van, el procés no forma només part del passat) introduint els valors que es consideraven adients de la manera suara descrita, a fi que la població els anés donant "per descomptat". Aquest procés és el que empraren els dirigents del règim de l'Alemanya de l'Est mitjançant, entre d'altres instruments, la *Namensweihe*, la *Jugendweihe*, el casament i les exèquies (amb el seu contingut marxista-leninista passat pel sedàs del Partit Únic).

Els ritus seculars i quotidians

Per bé que els termes sagrat i profà siguin conceptes realment molt útils per entendre, explicar i interpretar la majoria de ritus, no ho són per introduir-se en el món "laic" en general i menys si aquest és el comunista de la RDA.

La secularització i dessacralització han estat efectes relativament recents. S'han originat en certes comunitats (més aviat societats) humanes, originats per una vasta emancipació de la societat civil davant les institucions religioses. Hi ha hagut una emancipació de l'esfera econòmica, política, cultural, educativa, autonomia de la investigació científica respecte d'aquestes institucions i, paral·lelament, han anat sorgint tot un seguit de valors individuals i col·lectius fonamentats en un altre estat de fets resultat de la progressiva emancipació de totes les esferes esmentades davant les institucions religioses. Aquest procés ha comportat un desplaçament d'allò sagrat (segons la definició de M. Eliade) en tots els àmbits de les societats i/o col·lectius en els quals s'ha produït l'esmentat procés. Els ritus tampoc s'han escapat d'aquest desplaçament, de manera que el sagrat tendeix a reinvertir-se en cert nombre d'objectes, actituds, éssers o institucions, fins al punt que no sempre és fàcil reconèixer-lo. Els quatre grans camps principals en què es pot constatar aquest procés són, segons Sironneau (que apareix al llibre ja citat de Maisonneuve), els següents:

a) *Supervivències mítiques*: l'individu modern disposaria, segons aquesta teoria, de "tota" una mitologia camuflada i d'uns rituals degradats (ciutat ideal, històries de detectius i criminals...).

b) *El sagrat salvatge*: recau, fonamentalment, en el si de les esglésies instituí des i també s'expressa lateralment mitjançant una abundància de grups i de sectes de tipus esotèric. En aquest apartat també cal esmentar la suposada “nostàlgia” de l'experiència espiritual i comunitària, sobretot entre la joventut.

c) *La tècnica*: aquesta pot ser actualment un suport o un substitut del sagrat. És la font de diversos mites i de competicions espectaculars. En aquest cas, Maisonneuve recalca que “El objetivo técnico-científico se asemeja más bien a la magia que a la religión,⁴² puesto que se trata de dominar la naturaleza, la vida y la muerte, no se trata ni de fundamentar el orden del mundo ni de responder a la ansiedad existencial”.⁴³

d) *Ideològic*: aquest aspecte constitueix l'alternativa privilegiada de les creences i dels rituals religiosos, car tendeix a reemplaçar la religió com a fonament de la vida social i a convertir-se en el suport del sagrat “laic”. En el camp de les institucions és on emanen, per a tots els règims, els rituals més notoris. Aquest moviment s'inicià a l'anomenat Occident en l'era de les revolucions francesa i industrial.

ALGUNS RITUALS DE MASSES

Dins els rituals seculars encara es pot fer una agrupació que contingui, al seu torn, subgrups: els *rituals de masses*, els quals poden presentar múltiples formes:

* *Rituals esportius* (jocs esportius de tot tipus): cal preguntar-se, en aquest cas, si aquests esdeveniments no substitueixen els cultes religiosos i/o polítics en períodes de desgast dels mites i de les ideologies.

* *Concerts de “rock” i música “pop”*: Maisonneuve afirma que, aquests són mirall d'una “búsqueda de un vínculo social perdido, culto grupal, soporte de la repetición, agitación más o menos erotizada, exaltación de los ritmos. La escenificación de este ritual podrá provocar efectos de trance en el público”.⁴⁴

* Cerimònies, desfilades, commemoracions i manifestacions el sentit polític de les quals varia d'unes a altres. En aquest cas, que anomenaré “*religions polítiques*”, hom hi pot trobar diversos tipus de ritus arrelats cadascun a una cosmovisió diferent. Per exemple, la

⁴² El concepte que Maisonneuve emprà en aquesta cita de religió és més restringit (*Church-oriented*) que el que jo prenc com a punt de referència per a aquesta investigació. Aquest terme, tal com aquí apareix, s'adiu més al que usa Berger, el qual en el fons no defuig gaire del que des del sentit comú entenem per religió.

⁴³ *Ritos religiosos...* Obra citada, p. 78.

⁴⁴ *Ritos religiosos...* Obra citada, p. 78.

“francmaçoneria” seria una espècie de “religió civil”. Però més que aquesta és destacable l'experiència i aportació de la Revolució Francesa, ja que fou la que suscità la primera aparició de cultes polítics bo i intentant introduir el “Culte a la Raó” i el “Culte a l'Ésser Suprem”. El primer d'ambdós cultes es basava, d'una manera força resumida, en la creença que:

“La Raó, aquesta reina de l'Univers, aquesta veritable i única divinitat de les nacions, estableix finalment el seu imperi (...). Raó suprema, Igualtat filla de la natura, Llibertat estimada, sols vosaltres sereu a partir d'ara les divinitats del gènere humà, sols vosaltres rebreu l'encens pur i sagrat de l'home regenerat.”⁴⁵

A aquesta implantació s'hi arribà després d'un dur període de “descristianització” que obligà les esglésies catòliques i evangèliques a cedir els seus temples i tresors al “Culte a la Raó”. El punt àlgid d'aquest procés fou descrit per Vovelle:

“Des de fa temps ja no hi ha fanatisme a Gonesse, els seus habitants no somien sinó en la Raó, la Igualtat i la Llibertat. Aquests són els seus únics déus, la Unitat i la Indivisibilitat de la República els únics objectes de la seva lluita (...). A partir d'ara la Santa Raó serà la nostra religió. Ja n'hi ha prou de supersticions i capellans ganduls que viuen a expenses nostres!”⁴⁶

Un temps després Robespierre instaurà el Culte de l'Ésser Suprem:

“La reivindicación robsperriana de un Ser Supremo como necesidad moral a nivel afectivo, garantía de la Inmortalidad del Alma y, más aún, de la recompensa de los buenos y del castigo de los malos, esta necesidad lleva a sustituir la Razón por el Culto del Ser Supremo.”⁴⁷

Un altre exemple és el del nacionalsocialisme. Els ideòlegs d'aquest instauraren una sèrie de rituals amb la intenció de desplaçar el culte cristià en el camp de les litúrgies i dels símbols. Així, les cerimònies nazis estaven orquestrades com a cerimònies sagrades per tal d'impressionar profundament els participants. La present ideologia sostenia la superioritat social del poble germànic, la seva voluntat de dominar el món i també recalcava la “sacralitat” de Hitler, el qual en els seus discursos s'autoassignava una espècie de missió

⁴⁵ Vovelle, M. (1988): *La révolution contre l'église. De la Raison à l'être Suprême*. Edicions Complexe, París, p. 156.

⁴⁶ *La révolution...* Obra citada, p. 158.

⁴⁷ Vovelle, M. (1981): *Introducción a la historia de la Revolución Francesa*. Crítica, Barcelona, p.178.

divina. S'organitzaren grans desfilades militars, es repetiren eslògans polítics com si fossin lletanies, combinaren, en definitiva, la mística i la tècnica.⁴⁸

Finalment, també es pot situar el comunisme en tant que “religió política”, ja que requeria d'una fe política la qual s'expressava, per exemple, en els mites i rituals associats als personatges de Lenin, Stalin, etc. La ideologia comunista tenia per objectiu un ideal humanitari, el regne de la igualtat i de la justícia (si més no en l'àmbit teòric), la societat sense classes ni privilegis i l'adveniment d'un ésser humà nou. El Partit, a més, apareix com una entitat simbòlica de tal manera que tot allò que emana d'aquest, o de tots aquells qui parlen en nom seu, és sostret de tota crítica i constitueix una espècie de llenguatge sagrat, no tan sols en matèria política, sinó també en l'aspecte científic i estètic.

Els ritus de pas

Segons Van Gennep, tot canvi en la situació d'un individu (passar successivament d'una etapa vital a una altra, d'una ocupació a una altra, etc.) comporta accions i reaccions entre el profà i el sagrat, les quals han de ser reglamentades i vigilades per tal que la societat en general no experimenti ni molèstia ni perjudici. A cadascuna d'aquestes etapes se'ls vinculen cerimònies amb una finalitat idèntica: fer que l'individu passi d'una situació determinada a una altra d'igualment determinada, la qual cosa comporta que es pugui contemplar una certa semblança entre totes les cerimònies. Richter resumeix així el que acabo de comentar:

*"Hay momentos de transición de una fase a otra de la vida –por ejemplo, de soltero a casado, de casado a viudo, de sano a enfermo, de inocente a culpable, etc.– que constituyen un problema especial y exigen normas con vigencia social. Por eso, desde hace bastantes años se denomina a los ritos que corresponden a esos cambios 'ritos de transición'."*⁴⁹

Cadascun implica, a més, un punt i a part a la vida individual i col·lectiva, de manera que es permeti, si més no durant l'acte, una aturada de les activitats quotidianes i posar-les en

⁴⁸ Per aquells qui estiguin interessats en la importància que jugà la tècnica en la divulgació de la colossal “ideologia” hitleriana, aconsello el següent llibre: Benjamin, W: (1991) *L'obra d'art a l'època de la seva reproductibilitat tècnica*. Edicions 62, Barcelona.

⁴⁹ “Ritos y símbolos”. Obra citada, p. 220.

comunió amb la visió del món que es té. És un fer present, de tant en tant, la cosmovisió i percebre-la més de prop a partir del ritual.

Reprement, de nou, l'exposició de Van Gennep, mostraré l'esquema dels ritus de pas segons aquest autor. De ritus de pas n'hi ha, fonamentalment, de tres tipus:

Ritus preliminars o de separació

Dins d'aquesta categoria els funerals són l'exemple típic per excel·lència, però també cal encabir-hi altres rituals com els d'abandonament de la llar, la "pàtria", etc.

Ritus liminars o de marge

Són representats, bàsicament, per l'embaràs, el prometatge, la iniciació (entrada a l'edat adulta, o d'altres), etc. Durant el període liminal, els neòfits són alternativament "forçats" i estimulats a pensar sobre la seva societat, el seu cosmos i els poders que els creen i sostenen. La liminalitat pot ser parcialment descrita com una etapa de reflexió (no en va, doncs, els joves socialistes se'ls preparava durant uns set o vuit mesos per fer el pas definitiu a l'etapa adulta, però aquest aspecte ja es tractarà més extensament al capítol dedicat a la *Jugendweihe*). M. Eliade exposa el següent: "S'entén generalment per iniciació un conjunt de ritus i d'ensenyaments orals que persegueixen la mitificació radical de l'estatus religiós i social de l'objecte a iniciar".⁵⁰

Ritus postliminars o d'agregació

El més representatiu d'aquesta categoria són les cerimònies matrimonials, però també s'han de tenir en compte, tot i que no s'exposarà més al llarg de la recerca, que dins d'aquest apartat hi entren els ritus de benvinguda a una comunitat i d'altres que impliquin, en definitiva, l'entrada d'un individu o grup dins un altre ja format o bé la construcció, mitjançant la unió de diferents tipus, d'una nova unitat grupal, familiar, social, etc.

Van Gennep comenta l'objectiu general amb el qual, conscientment o inconscientment, han estat concebuts els ritus de pas. Argüeix que simbolitzen un canvi d'estat o el pas d'una societat màgico-religiosa o profana a una altra. A més, comenta que cada ritu té el seu propi objecte. Per exemple, les cerimònies de matrimoni comporten, gairebé per definició, ritus de fecundació; les de naixement, ritus de protecció del nadó i, en certs casos, de la

⁵⁰ Eliade, M. (1959): *Initiation, rites, sociétés secrètes*. Ed. Gallimard. París, p. 12.

mare; els funerals no deixen de ser ritus de defensa, i les cerimònies d'iniciació acostumen a comportar un llarg aprenentatge.

Els ritus de pas s'anomenen així perquè mostren el fet de “passar el llindar”. Llindar que pot ser, com ja s'ha esmentat, de molts tipus: canvis vitals de l'organisme d'un individu, desplaçament d'una persona a una altra societat, etc. Així, la porta, el llindar, el pòrtic, esdevenen símbols que separen dos móns, dos estats, i el fet de passar de l'un a l'altre és el que es regula socialment en forma de rituals. Significa, en definitiva, agregar-se a un nou món, com mostren les cerimònies de matrimoni, les d'adopció, les d'ordenació i els funerals entre d'altres. I, si encara es vol afinar més, es pot emprar el que comenta Turner:

"Estos ritos (es refereix als ritus de pas) indican y constituyen transiciones entre estados. Por estado, aquí quiero decir una 'condición relativamente fija y estable' e incluiría en su significado constantes sociales tales como el status legal, la profesión, cargo o función, rango o grado. También lo emplearé para designar la condición de una persona, según determinada por su grado de maduración culturalmente reconocido, como cuando se habla del 'estado soltero o casado' o del 'estado de la infancia'. El término 'estado' también puede ser aplicado a condiciones ecológicas o a las condiciones físicas, mentales o emocionales en que se puede encontrar a una persona o grupo en un momento dado."⁵¹

Un cop fet el ritual, el subjecte ritual (ja sigui un individu o un grup) ateny una altra vegada un estat estable i, en virtut d'aquest, adquireix els drets i les obligacions d'una manera estructural, clarament definides i se n'espera que es comporti d'acord amb determinades normes dictades pel costum i/o els alineaments ètics i ideològics.

En les societats industrials d'occident no existeixen, o bé estan relativament poc desenvolupats, els ritus secularitzats per a les fases decisives de l'existència. El naixement, l'entrada a l'edat adulta, el matrimoni, la culpa, la malaltia i la mort continuen essent, en la dimensió del ritual, dominis gairebé exclusius de les esglésies, les quals, en aquest sentit, posseeixen un monopoli dels ritus. Richter, però, és dels pocs autors que, en parlar de societat secularitzada i de rituals laics, pensa i escriu en els països comunistes. Manifesta el següent:

⁵¹ *Simbolismo y ritual*. Obra citada, p. 53.

"Puede ocurrir que esa demanda de ritos eclesiales⁵² se base, más que en los cometidos de la fe cristiana, en el hecho de que las Iglesias monopolicen los ritos (...). En los países donde los intereses estatales hacen presión para que el pueblo abandone la Iglesia, por ejemplo, en la RDA, se intenta romper el monopolio eclesial de los ritos. Se instituyen actos simbólicos propios que, junto a otros fines específicos, están destinados a superar de forma ritual las crisis radicales de la existencia."⁵³

Al món occidental li ha costat, i encara li costa (tot i el fet que s'hagi anat secularitzant o potser precisament per això) reconèixer que els ritus han d'interpretar-se com a ritualitzadors del llinar, de la frontera i que poden prendre un "efecte alliberador". També se li fa difícil admetre que els ritus són "necessaris" per a tota comunitat humana. Malgrat tot, els Estats socialistes introduïren amb molta facilitat en el context social els punts neuràlgics de la vida humana mitjançant festes i celebracions de diferents tipus, els ritus, cerimònies... (anteriorment ja s'ha comentat que el comunisme es pot introduir perfectament en el subgrup de rituals de massa de tipus polític). Així, en un informe intern del Partit Socialista Alemany Unificat (SED) del febrer de 1959 apareix el següent:

"La classe treballadora de la RDA i el seu partit dirigent comencen a dignificar a partir de solemnitats i des de la visió dialèctico-materialista del món, i amb suport del poder estatal, el naixement, el casament i les honres fúnebres com a esdeveniments decisius en la vida de la col·lectivitat que s'encamina cap al socialisme."⁵⁴

Aquest fet, però, xocà amb les crítiques que des del món occidental es feren a les pràctiques rituals dels Estats socialistes:

"Eran propaganda antieclesiàstica y areligiosa. Para estos críticos los dirigentes de los partidos del Este pretenden de acuerdo con su ideología sustituir el bautismo, la confirmación, el matrimonio canónico y las exequias religiosas por celebraciones ateas."⁵⁵

Els comunistes sortiren al pas d'aquestes crítiques bo i afirmant el següent:

⁵² Richter analitza la situació de la demanda dels ritus eclesiàstics a les societats industrials. Vegeu "Ritos y símbolos..." Obra citada, p. 222.

⁵³ "Ritos y símbolos..." Obra citada, p. 221.

⁵⁴ Grundsätze und Erfahrungen bei der Gestaltung sozialistischer Feierlichkeiten (1959), febrer: Kd 2431 / 58 III K (multicopiat).

“No hay que atender a la fe y a las necesidades individuales, sino a los ideales y las exigencias políticas del Estado comunista. La esfera de la intimidad individual es suplantada por un aparato de administración pública y la dignidad humana queda radicalmente degradada. Las ceremonias y ritos ateos se justifican como expresión de una nueva autocomprensión del hombre.”⁵⁶

Richter considera que precisament allò que darrerament preocupa més els “ideòlegs” del cristianisme és també allò que, segons el propòsit dels seus creadors, ha de caracteritzar bàsicament les cerimònies socialistes del naixement, l’entrada a la vida adulta, el matrimoni i la mort. Exposaré ara alguns dels suggeriments que es fan sobre els actes litúrgics que acompanyen la vida del cristià des del naixement fins a la mort:

“Deben emplear un lenguaje actual, atender más a lo comunitario, evitar todo centralismo y renunciar a textos y ritos fijos, para dar cabida a fórmulas libres. Habría que romper con la privatización del culto y con el individualismo, todavía muy arraigado, y dar más importancia a la responsabilidad social.”⁵⁷

Aquest paral·lelisme que es pot fer entre els ritus cristians (protestants) amb els de la RDA no és una casualitat per tal com, d’una banda, aquests darrers construïren i legitimaren tot un sistema social però no partiren del no-res sinó que l’establiren sobre una societat que ja feia segles que funcionava segons unes tradicions i uns costums propis. Els comunistes, tant per comoditat pròpia com per impregnar més fàcilment la població de la seva ideologia, no s’inventaren tots els rituals (i encara menys els de pas, atesa la necessitat social que ja s’ha comentat), sinó que en modificaren lleugerament la forma i fortament el contingut. D’altra banda, aquest paral·lelisme rau en la universalització d’aquest tipus de “necessitats humanes”, les quals es basen, independentment de l’indret i de l’època, en un mateix punt.

És curiós de llegir que G. Götting, que exercia de president de la Unió Democràtica Cristiana (CDU), legitimà la implantació a la RDA dels ritus socialistes. Ell considera normal el següent:

“Un món major d’edat i areligiós desenvolupi les seves pròpies formes amb la finalitat de celebrar els esdeveniments especials de la vida de l’individu. Fins ara

⁵⁵ “Ritos y símbolos...”Obra citada, p. 222.

⁵⁶ “Ritos y símbolos...”Obra citada, p. 223.

⁵⁷ Aquests suggeriments també els he trets de l’article “Ritos y símbolos...”Obra citada, p. 223.

ha estat gairebé exclusivament l'Església la que ha ofert els seus rituals i cerimònies per a aquestes ocasions. Però els nous ritus socialistes no són una simple resposta a la desintegració de l'Església popular, sinó l'expressió del món areligiós."⁵⁸

Aquesta opinió, d'altra banda, concorda perfectament amb les posicions de la sociologia de Berger i Luckmann a *La construcció social de la realitat*, com també amb les d'altres autors de corrents sociològics semblants. El fet que el sentit de certs signes no sigui evident i hagi de ser après –ja sigui mitjançant rituals cristians, ja sigui mitjançant els socialistes o, fins i tot, d'altres tipus– no és quelcom negatiu en ell mateix sinó que constitueix el seu valor intrínsec ja que, com es comenta al ja citat article de Richter:

*"Durante el proceso de socialización en que el nuevo miembro se incorpora a un grupo mayor, va aprendiendo también el significado de los símbolos de dicho grupo. El que no conoce los símbolos o, aun conociéndolos, no acepta su contenido y no intenta cumplir las obligaciones prácticas que de ellos se derivan, no puede ser considerado como perteneciente al grupo."*⁵⁹

Els símbols socials, i sobretot els símbols religiosos, són imprescindibles per distingir entre membres i no membres d'un grup secundari. Si desapareixen els símbols, s'esborra el perfil del grup i aquest entra en fase de dissolució.

LA SOCIALITZACIÓ, L'EDUCACIÓ, L'ADOCSTRINAMENT

A primer cop d'ull pot semblar que sigui molt clar què vol dir cadascun d'aquests tres termes (socialització, educació, adoctrinament) i que per tant sigui una pèrdua de temps dedicar-hi una part del capítol. Ara bé, si es deixa de banda, per un moment, el que el sentit comú i el llenguatge del carrer ens suggereixen, si s'intenta delimitar teòricament cada terme, hom pot trobar-se amb una dificultat inesperada: depenent de la definició de la qual es parteixi es pot arribar a afirmar que els tres conceptes no són sinó tres substantius per designar el mateix.

⁵⁸ Manuscrit de Götting del 1972. En aquesta època ell era president de la Cambra del Poble del Parlament de la RDA.

⁵⁹ "Ritos y símbolos...". Obra citada, p. 223.

Durkheim, que dedicà bona part de la seva vida intel·lectual a la pedagogia i a la reflexió pedagògica, intenta, per exemple, donar definicions del que és educació emprant el concepte de socialització i de forma tan àmplia que hom pot afirmar que, de fet, la definició es refereix a l'adoctrinament. Ell afirma que "l'educació és una socialització de la generació jove per la generació adulta".⁶⁰ Com que no es comenta quin tipus de socialització ha de ser, ni com ha de dur-se a terme, ni el fi que persegueix, hom pot afirmar que en qualsevol règim totalitari on la població adulta ja estigui socialitzada dins aquest sistema (tant si estan d'acord amb aquest com si no) aquesta educarà els infants en la mesura que els socialitza. A més, la mateixa frase ens confronta, ni que sigui indirectament, amb la pregunta: "Però, què vol dir exactament 'socialitzar'?".

Al llarg d'aquest apartat, doncs, intentaré acotar i aclarir l'abast dels tres conceptes tal com s'empraran al llarg d'aquesta recerca. No pretenc ni entaular una discussió pedagògica o de la sociologia de l'educació, ni fer una exegesi de definicions possibles, ni tan sols buscar pros i contres respecte a la manera de concebre cadascun dels termes... sinó que em limitaré a definir termes, a mostrar les eines de treball (en aquest cas aquests tres conceptes) en el sentit que s'empren a la present investigació.

Per començar, m'agradaria remarcar l'ordre que he usat en el títol: no respon, com es pot veure, a aspectes d'abecedari, ni tampoc a un dels atzars de la vida. He escollit aquest ordre perquè sóc del parer que la relació que tenen els tres termes entre ells és la mateixa que tenen les nines russes. És a dir: socialització és més ampli que educació i comprèn tant l'educació com l'adoctrinament. I aquest darrer substantiu correspon a una forma restrictiva d'educació. Atès que el tema dels quatre rituals l'he posat en relació amb l'adoctrinament, però també que aquest ritual l'he posat en relació amb la concreció d'un univers simbòlic, d'una cosmovisió i, finalment, que és l'escola, bàsicament, la institució a la qual s'ha assignat el rol d'educar, socialitzar i en certes societats adoctrinar, crec que és estrictament necessari orientar el lector respecte d'aquests termes. És, doncs, la interrelació entre aquests conceptes la que dicta l'ordre amb el qual he de definir-los.⁶¹

⁶⁰ Durkheim, E. (1997): *Éducation et sociologie*. Presses Universitaires de France, París, p. 6.

⁶¹ Ja s'ha vist un exemple en la frase de Durkheim anteriorment citada.

Socialització

Anuncio, ja d'entrada, que em serveixo, per determinar el contingut i els contorns d'aital concepte, de les remarques i definicions exposades per Berger i Luckmann a *La construcció social de la realitat*. Segons aquests autors hi ha una manera d'entendre el que és la socialització (que de fet no s'allunya gaire de la citada definició de Durkheim respecte a l'educació) força àmplia, i que seria asseverar que la socialització és "el procés de transmissió de l'univers simbòlic d'una generació a la següent".⁶² A partir d'aquí els dos sociòlegs argüeixen que qualsevol univers simbòlic, per homogeni que sigui, necessita ser transmès (la qual cosa requereix uns mecanismes que ho facin possible) i, a més, addueixen que és ben poc probable trobar una d'aquestes cosmovisions que sigui absolutament aproblemàtica. Llavors, com més problemàtic sigui un univers simbòlic (sigui per les raons que sigui) més necessita uns mecanismes legitimadors i propagadors d'aquest.⁶³ O, dit en altres termes i emprant els mots d'un altre autor:

*"Al proceso mediante el cual los individuos aprenden e interiorizan las formas normales de vida de una comunidad se le llama socialización. Mediante ese proceso, la sociedad se reproduce en el tiempo y los individuos se introducen en la historia concreta, que es lo característico de nuestra especie. La socialización convierte al individuo generado biológicamente en un ser social y cultural; en una palabra, lo humaniza (...); en el grupo se aprende un lenguaje, y, con él, a pensar; en sociedad se configuran las emociones, sentimientos y hábitos más sublimes, y también los más horrendos."*⁶⁴

Cal recalcar que la importància atorgada al llenguatge com a mitjà de socialització per excel·lència també és accentuada per Berger i Luckmann.

⁶² *La construcció social...* Obra citada, p. 151. Ambdós autors, en exposar aquesta frase es refereixen a una societat més o menys homogènia pel que fa al fet que només hi ha un univers simbòlic, una manera de veure el món. Ja es veurà més endavant que aquesta transmissió, a la RDA, hagué d'estar molt organitzada i vetllada per les institucions vigents, car la generació adulta no s'havia socialitzat, no havia interioritzat les normes, els valors i el tarannà de l'univers socialista específic de l'Alemanya Oriental.

⁶³ Aquí s'hi pot encabir perfectament el cas de la RDA, país que es constituí de nou i que tenia una *Weltanschauung* defensada per uns però no acceptada per tothom. D'altra banda, no tothom estava d'acord amb la cosmovisió que es volia imposar des de les diferents institucions i, sobretot, xocava frontalment amb una cosmovisió que feia segles que estava arrelada a la terra i a les ànimes que l'habitaven, sobre la qual es volia començar de zero. Aquest fet, és a dir, el protestantisme i la seva tradició, imposaven al govern que s'anava creant i instaurant un problema, car només pel fet d'existir 'deslegitimaven' la visió del món que aquest volia imposar.

⁶⁴ Taberner Guasp, J. (1999): *Sociología y educación*. Ed. Tecnos, Madrid, p. 64.

Els dos sociòlegs, amb tot, perfilen –més endavant– la definició donada i, a partir d'aquesta darrera, en distingeixen dos tipus (distinció que m'és de gran utilitat per explicar per què la *Jugendweihe* es féu a l'edat que es féu i tingué les connotacions polítiques i socials que arribà a tenir, sobretot en comparació amb els altres ritus estudiats). Berger i Luckmann conceben la socialització com un procés ontogènic que condueix l'individu a un grau d'interiorització de tot el que és la societat en la qual viu, de manera que es pot dir que n'és membre. I, seguint estrictament les seves paraules, la socialització és la “inducció comprensiva (global) i coherent d'un individu a participar en el món objectiu d'una societat o d'algun dels seus sectors”.⁶⁵

Pel que fa a la distinció dels dos tipus de socialització, els dos autors s'expressen així:

“(A)nomenem socialització primària aquella primera socialització que té lloc durant la infantesa de l'individu i gràcies a la qual esdevé membre de la societat. I anomenem socialització secundària tot procés ulterior que indueixi un individu ja socialitzat a penetrar i a participar en nous sectors del món objectiu de la seva societat.”⁶⁶

Aquesta distinció és particularment important perquè atorga graus d'importància dins el procés de socialització.

“Es veu a venir que la socialització primària ha d'ésser en general la més important per a l'individu, i que l'estructura bàsica de qualsevol socialització secundària s'assemblarà molt a la de la primària.”⁶⁷

Precisament per aquesta importància que té *per se* la socialització primària totes les formes de govern, tots els tipus de societat que s'han anat succeint al llarg de la història han tingut en compte, han posat l'accent a moldejar “a favor de la seva pròpia legitimitat i perpetuïtat” la manera com els infants havien de fer l'esmentat procés. De la mateixa manera, de fet, que qualsevol intent de “canvi, transformació” en una *societat* que s'hagi volgut introduir de forma no “revolucionària” ha intentat “modificar” els mecanismes de transmissió de l'univers simbòlic.⁶⁸

Pel que fa a la socialització secundària prendré l'aclariment que fa Taberner a la definició ja donada:

⁶⁵ *La construcció...* Obra citada, p. 185.

⁶⁶ *La construcció...* Obra citada, p. 185.

⁶⁷ *La construcció...* Obra citada, p. 185.

*“Sin embargo la socialización no concluye con la infancia sino que se prolonga de algún modo durante toda la vida. En la edad adulta se aprende a ser universitario, trabajador, novio, madre, demócrata, profesional, abuelo o jubilado. Esta socialización posterior a la niñez recibe el nombre de secundaria...”*⁶⁹

Per acabar aquest apartat o amb aquest concepte voldria afegir que, per bé que un adult no es pot reconvertir en infant, sí que és possible que un adult (individu que ja ha culminat el procés de socialització primària i algun de secundària) es “re-socialitzi”, la qual cosa és diferent, a parer meu, que la de fer un procés de socialització secundària. Aquest darrer seria, en el fons, anar posant punts i comes, anar completant la socialització primària, mentre que la re-socialització seria com un començar de nou, però en un mateix individu, per tant un començar de nou no precisament sobre una *tabula rasa*. En el cas de la RDA és important tenir en compte aquest concepte ja que en acabar la Segona Guerra Mundial les persones de la part del territori que fou anomenat Zona d’Ocupació Soviètica eren els “antics ciutadans de la República de Weimar”, que a més havien passat per la dictadura hitleriana juntament amb els individus que havien crescut sota aquesta dictadura. I, amb tots aquests llegats socials i personals, més amb individus que tenien conviccions polítiques que mai no havien pogut dur a terme, s’edificà un nou sistema. Un sistema que requeria, per funcionar, una cosmovisió diferent de les que coneixien aquests ciutadans fins aleshores. La voluntat d’imposar el Règim, per tant, no solament hagué de tenir en compte els infants que naixien i/o creixien allí a partir d’aquell moment, sinó que havia d’estendre’s per totes les capes de la població.⁷⁰

Per poder concebre la transcendència de tot el que s’ha esmentat és imprescindible tenir present que la socialització primària, tal com afirmen Berger i Luckmann:

“(…) no és pas una mera qüestió d’aprenentatge cognoscitiu. Les circumstàncies enmig de les quals s’efectua tenen unes connotacions afectíssimes fortíssimes (...) L’infant s’identifica emocionalment amb els altres significatius de moltes maneres. En qualsevol cas, però, la internalització es produeix en la mesura en què hi ha

⁶⁸ No en va els règims dictatorials, els quals volen imposar-se al màxim de pressa i de convicció a la societat o al país on s’han implantat, han fet mans i mànigues per ‘tenir els infants, adolescents i joves’ el màxim de temps sota la seva tutela. Vegeu l’apartat de formes d’adoctrinament a la RDA.

⁶⁹ *Sociología y educación...* Obra citada, p. 65.

identificació. L'infant adopta els rols i les actituds dels altres significatius, s'hi identifica i se'ls apropia. I és gràcies a aquesta identificació amb els altres significatius que l'infant esdevé capaç d'identificar-se ell mateix, és a dir, d'adquirir una identitat subjectivament coherent i plausible.”⁷¹

És precisament aquest darrer factor el que produeix que la socialització primària arribi a conferir identitat a l'individu i el que l'acaba de fer determinant.

Educació

En aquest apartat seguiré bàsicament un parell d'obres de Durkheim, el qual afirma el següent:

“L'educació és l'acció exercida per les generacions adultes sobre aquelles que encara no són madures per la vida social. Té per objectiu suscitar i desenvolupar en l'infant un cert nombre d'estats físics, intel·lectuals i morals que sorgeixen d'ell i de la societat política dins els seu conjunt i l'ambient especial al qual ell està particularment destinat.”⁷²

En tots els tractats o escrits que redacta aquest autor, per bé que no sempre es diu clarament, hi regna, com a idea de fons, el fet que la societat en la qual es vol educar és democràtica... ell encara no havia viscut l'època dels totalitarismes i potser per això no podia intuir que moltes de les seves afirmacions podrien també ser emprades –si es vol– per a fins ben diferents dels que ell tenia *in mente*.

De totes maneres m'interessa ara canviar una mica de rumb i presentar el que en Salvador Cardús anomena la dimensió paradoxal de l'educació:

“L'educació té una dimensió paradoxal, conservadora i revolucionària alhora. D'una banda, educar és reproduir en el noi o la noia els condicionaments i les desigualtats de partida, i transmetre els models socials d'origen, que són els que donen continuïtat al grup i a una societat determinada. De l'altra, educar també

⁷⁰ Aquest, això no obstant, és un tema que no tractaré directament però que convé tenir en compte per entendre millor el posicionament del Règim. De la mateixa manera que tampoc tractaré, però no cal perdre de vista, la 're-socialització' per la qual hagueren de passar (amb o sense il·lusió i convicció) tots els ciutadans de la RDA un cop aquesta desaparegué, car les percepcions dels individus entrevistats han hagut de passar pel sedàs d'aquest canvi d'orientació individual/col·lectiva.

⁷¹ *La construcció...* Obra citada, p. 186.

*pot consistir a transmetre eines d'emancipació en contra d'aquests condicionaments i desigualtats o, per dir-ho en paraules de Ciceró, 'alliberar l'estudiant de la tirania del present'.*⁷³

Aquesta dimensió paradoxal m'interessa recalcar-la, ja que a la RDA fou el mateix Règim que es valgué tant de la dimensió revolucionària (per introduir el procés de “re-socialització” esmentat abans, per modificar els esperits, els valors i la jerarquia d'aquests dels ciutadans del país) com de la dimensió que apostava per “conservar” tot el que s'havia anat implantant. L'escola fou una de les institucions que més col·laborà en tot aquest procés.

No és d'estranyar, ni de bon tros, que fos l'escola una de les institucions, per no dir la institució clau, el centre de gravetat del desenvolupament del procés educatiu.⁷⁴ El mateix autor, a més, comenta que aquest fet no és pas una innovació històrica, sinó més aviat el contrari:

*“L'escola, el desenvolupament de la qual ha anat històricament tan lligat als processos de construcció dels estats i les nacions modernes, ha esdevingut per damunt de tot un instrument d'homogeneïtzació identitària, lingüística, cultural i ideològica, i això s'ha fet gràcies a un estricte control públic del sistema educatiu. L'estat ha controlat i controla encara els plans d'estudi...”*⁷⁵

Per bé que Cardús emprí la present definició en la cita per referir-se després a l'educació sota l'Estat franquista i la posterior a Espanya i, en concret a Catalunya, si hom pren només la frase tal com està citada (i sense trair-li el sentit), l'observació és aplicable al peu de la lletra al que s'esdevingué a la societat que s'estudia en la present recerca. També puc secundar el mateix autor quan argüeix que “educar és posar en relació una interpretació del passat amb una expectativa de futur, amb l'objectiu de transcendir el present”, ja que és precisament això el que buscava el Règim en les hores d'adoctrinació, ja fossin hores de classe, hores a la Joventut Alemanya Lliure (FDJ) o a la mateixa preparació de la *Jugendweihe*. I és que la *Weltanschauung* socialista era una forma de transcendir el

⁷² *Éducation et sociologie...* citada, p. 12.

⁷³ Cardús, S. (2000): *El desconcert de l'educació*. Edicions la Magrana, Barcelona, p. 19.

⁷⁴ Ja es veurà més endavant, sobretot en el capítol de formes d'adoctrinament a la RDA, que l'escola no era una instància aïllada en el si de la societat, sinó ben al contrari i que, a més, hi convergien altres institucions que també tenien per objectiu (amb més o menys grau) “educar” els infants i la joventut.

⁷⁵ *El desconcert...* Obra citada, p. 29.

present, bo i exposant la seva interpretació històrico-materialista per explicar l'origen de l'univers, de la vida, de la humanitat, per tal de justificar l'estat "present" (el d'aquell moment) a fi de motivar els ciutadans a "treballar i lluitar" per un futur el nom del qual seria el comunisme. Aquí es pot adjuntar encara una asseveració de Durkheim:

*"El present no és res per ell mateix: no és res més que la perllongació del passat del qual no se'l pot separar sense perdre una gran part de tota la seva significació."*⁷⁶

No en va tots els llibres que expliciten la cosmovisió socialista destinen part a l'explicació de què som i, sobretot, d'on venim.

Finalment, transcriuré la definició que Cardús dóna d'educació. Definició que, com es veurà, permetrà que la frontera entre aquest terme i el d'adoctrinament quedi més clara. Segons aquest autor, doncs:

*"Educar és transmetre, sobretot, maneres de fer per tal de saber donar una resposta ordenada i plena de sentit a les dificultats que planteja la vida de cada dia. Per tant, no es tracta principalment d'ensenyar reglaments escrits, de fer estudiar manuals amb sistemes de normes morals o de fer creure en valors abstractes. Al contrari, els models, les maneres de fer, s'aprenen com a estils de vida i com a sistemes pràctics de resolució de problemes. De manera implícita, sense que es noti, és veritat que els estils de vida reflecteixen regles de joc, sistemes de normes morals i valors abstractes. Però amb una coherència més aviat pràctica que no pas una coherència lògica."*⁷⁷

Adoctrinament

Cap de les lectures fetes no m'ha proporcionat una definició clara i precisa del que s'entén per adoctrinament. Així, tant Sopena en *El florido pensil* com Amando de Miguel en *Sociología del franquismo*, com altres llibres consultats sobre el totalitarisme,⁷⁸ parlen tots del concepte donant-lo ja per descomptat, és a dir, es dóna per fet que no cal afegir res al mot tal com l'usem en el llenguatge quotidià. És, doncs, per aquest motiu que finalment he

⁷⁶ Durkheim, E. (1990): *L'évolution pédagogique en France*. Presses Universitaires de France, París, p. 22.

⁷⁷ *El desconcert...* Obra citada, p. 134.

⁷⁸ Per exemple el d'Arendt, H. (1998): *Los orígenes del totalitarismo*. I també, de Puelles Benítez, Manuel (1999): *Educación e ideología en la España contemporánea*. Ed. Tecnos, Madrid.

recorregut al diccionari tot i que després afegiré alguns aspectes que crec importants de recalcar.

L'adoctrinament, segons un diccionari alemany de mots estrangers germanitzats, és el següent:

“La influència intencionada a través d'un mitjà psicològic (massiu) envers un individu o la totalitat del conjunt de la societat respecte a l'educació d'una opinió o actitud determinada.”⁷⁹

Aquesta definició és molt completa, però li manca contundència, la qual cosa m'indueix a complementar-la amb la següent: “Inculcació en el pensament dels individus d'una Weltanschauung (cosmovisió)”.

L'altra opció que he trobat per tal d'aclarir el terme és la de definir-lo com a mitjà pel qual s'ensenya una doctrina, entenent que aquesta és un “conjunt de teories, veritats i opinions defensats per una persona o per un grup”.⁸⁰ En aquest darrer diccionari, però, hi ha una segona accepció, o més aviat una concreció de la definició esmentada, que es refereix al cristianisme. Llavors la doctrina “en el cas del cristianisme es concreta en un cos de principis de la religió cristiana que hom ensenya als infants i als neòfits”.⁸¹

I, si he considerat útil aturar-me en aquesta darrera accepció és perquè canviant certs mots, que no són els “rellevants”, podem definir una doctrina marxista-leninista o una doctrina socialista... (algun dels entrevistats, sense diccionari i així de memòria, ha fet ja una relació semblant). Em permeto, doncs, de fer la següent transformació:

“En el cas del socialisme (la doctrina) es concreta en un cos de principis de Weltanschauung socialista que hom ensenya als infants i als neòfits.”

Si es dóna per bo aquest paral·lelisme, llavors no és d'estranyar que hom estableixi una relació dicotòmica entre Weltanschauung i religió, nacionalcatolicisme - socialisme (posats en el marc de l'escola, que era la institució que s'encarregava d'estendre-ho) i finalment, confirmació i Jugendweihe, com dos ritus la preparació dels quals és la ensenyar la doctrina i la cerimònia representa l'entrada en cadascuna d'aquestes societats.

⁷⁹ DUDEN. *Das Fremdwörterbuch*. 3ª ed. Dudenverlag, Manheim, 1997, p. 356.

⁸⁰ *Diccionari de la llengua catalana*. Enciclopèdia Catalana, 5ª ed. Barcelona 1995, p. 243.

M'agradaria, amb tot, afegir algun comentari a resultes d'una frase de Durkheim:

“L’educació és el mitjà més eficaç del qual disposa una societat per formar els seus membres a la seva imatge. Cert, la família pren d’entrada l’infant com a conjunt, l’embolcalla per tots costats i l’afaiçona a la seva manera. Però que hom pensi en la revolució que es produeix en ell quan va per primera vegada a l’escola o a l’institut. Ell canvia de manera de ser i gairebé de natura. A partir d’aquest moment, es produeix en ell una veritable dualitat. Quan l’infant retorna a casa, els seus pares tenen la sensació que aquest els pertany cada vegada menys.”⁸²

Precisament per la consciència que l’Estat tenia d’aquest esdeveniment –tot i que aquest el considerava a la inversa–, el Règim de la RDA intentava que els nadons anessin a l’escola bressol,⁸³ de la mateixa manera que, més endavant, ja quan s’anava a escola, maldava perquè els infants i els adolescents estiguessin al màxim de temps sota la tutela de l’Estat (ja fos amb l’enquadrament dels infants o de la joventut, ja fos posant a disposició dels pares guarderies gratuïtes...). El que de fet pretenia el Règim era que l’infant es trobés més aviat amb el “xoc” amb la família i que ell –com a plastilina moldejable– anés donant per descomptat tot un seguit de coses que els seus pares no havien interioritzat d’aquesta manera. Finalment, es pretenia que els mateixos infants acabessin “adoctrinant” els seus pares.

En el llibre en què fa un estudi de la història de la pedagogia a França, Durkheim s’atura un moment en un terme, *conversion*, que em sembla prou important per a la present investigació. Ell parteix de la base que l’Església, a partir d’un moment donat i quan comença a tenir un cert monopoli de l’educació en el país citat, ha de repensar la seva manera d’educar i posar-la a la pràctica. Ho fa mitjançant el que actualment en diríem el resultat de l’adoctrinament, però que l’autor ha esmentat com a conversió.

“En efecte, una conversió, tal com l’entén el cristianisme, no és pas l’adhesió a certes concepcions particulars, a certs articles de fe determinats. La veritable conversió és un moviment profund pel qual l’ànima tota sencera, dirigint-se envers

⁸¹ *Diccionari de la llengua catalana*. Obra citada, p. 243.

⁸² *L’évolution pédagogique...* Obra citada, p. 2.

⁸³ Hom ha de tenir en compte, però, que la societat estava mancada de mà d’obra i que també per aquest motiu interessava que les baixes de maternitat fossin com més curtes millor...

una direcció nova, canvia de posició i modifica, per tant, el seu punt de vista sobre el món.”⁸⁴

Finalment, m’agradaria citar una part d’un article aparegut al diari *Granma* el 16 d’octubre del 1999, el qual podria haver estat imprès perfectament a la RDA. El títol de l’article ja és per ell mateix prou significatiu: “La primera trinchera del trabajo político-ideológico con los niños es la escuela”:

*“La primera trinchera del trabajo político-ideológico con los niños es la escuela, y los primeros combatientes son los maestros y demás trabajadores de la enseñanza, afirmó aquí Rolando Alfonso Borges, jefe del Departamento Ideológico del Comité Central del Partido, al clausurar el Segundo Taller Nacional que sobre ese tema sesionó en esta ciudad durante dos días (...) En la labor político-ideológica hay que poner el corazón –añadió– y ésta hay que realizarla de forma sistemática, donde cada uno de los factores del sistema educacional tiene responsabilidades específicas por las cuales debe responder y que el Partido debe controlar. (...) el ministro de Educación argumentó la necesidad de preparar a los maestros y dirigentes y comprender ese imperativo si queremos tener una conciencia política que nos permita la formación de los estudiantes. Fortalecer la creación de valores, la disciplina y actitud ciudadana en las escuelas, fue otro requerimiento del titular del MINED, quién dijo que hay ya mayor efectividad en las medidas aplicadas, pero deben seguirse fortaleciendo frente al reto del consumismo, el neoliberalismo globalizador, el bloqueo y la lucha ideológica actual.”*⁸⁵

Aquesta cita és una forma de mostrar de forma “activa” el funcionament de l’adoctrinament. Aquest, a part de tenir la part positiva de tot el que defensa i proclama, conté –normalment en el seu si– la part negativa del que s’ha de rebutjar, la descripció de l’enemic exterior.

⁸⁴ *L’évolution pédagogique...* Obra citada, p. 37.

⁸⁵ Diari *Granma* del 16 d’octubre del 1999. Cuba. Article d’Orlando Guevara Núñez. titulat “La primera trinchera del trabajo político-ideológico con los niños es la escuela”.

XOC DE COSMOVISIONS?

PANORÀMICA HISTÒRICA

Presentació

L'objectiu d'aquest apartat és posar en relleu els factors socioeconòmics, polítics i ideològics de la República Democràtica Alemanya (RDA) que ens permeten comprendre les condicions sota les quals s'organitzaren i se celebraren els quatre ritus que s'estudien: la *Namensweihe*, la *Jugendweihe*, el casament i les exèquies. No és d'estranyar, doncs, si en algun moment es desenvolupen aspectes de la història d'aquest país que d'entrada poden semblar més secundaris, com per exemple la relació entre l'Església i l'Estat o bé la importància i situació de l'educació, ja que són factors més propers i explicatius de l'origen, manteniment i desenvolupament dels rituals que aquí s'analitzen.

Els fonaments de la RDA

El dia 7 de maig de 1945, final de la Segona Guerra Mundial, Alemanya capitula incondicionalment davant dels aliats (Rússia, Gran Bretanya, els EUA i França). El mateix any se celebren respectivament la Conferència de Jalta i la de Potsdam. França i la Xina, encara que no hi assistiren per no haver-hi estat convidades, signaren els acords.

Els resultats de les dues conferències foren els següents: es pacta la divisió de l'antic *Reich* en quatre zones sotmeses a l'autoritat d'un comandament militar de cadascuna de les quatre potències guanyadores. Es delimiten la República Federal d'Alemanya i la Zona d'Ocupació Soviètica (SBZ) que més endavant es constituirà com a República Democràtica Alemanya. Berlín es trobà sota el control militar dels quatre aliats. També es parla de la desmilitarització del país i es forma el *Kontrollrat* (Consell de Ministres de Negocis Estrangers), per part dels aliats. Tot plegat es duu a terme per reconstruir un país plenament enrunat i, “per tal que Alemanya no estigui mai més en condicions d'amençar els seus veïns o de posar en perill la pau mundial”.⁸⁶

⁸⁶ Lorrain, S. *Histoire de la RDA*. Presses Universitaires de France. Paris, p. 10.

EL RESTABLIMENT DE LA VIDA POLÍTICA I ADMINISTRATIVA

A finals d'abril de 1945 el Grup Ulbricht,⁸⁷ que havia emigrat a Moscou durant la guerra, aterra al Berlín de l'Est. El primer que es proposa és donar suport al Bloc Antifeixista. Ulbricht afirma que “hauria de tenir un aire democràtic, però cal que ho tinguem tot controlat”,⁸⁸ de manera que els comunistes ocupen les administracions locals abans que els partits polítics no es constitueixin oficialment. Amb tot, la societat actua davant la situació de postguerra d'una forma ben diferent de com ho fan certs polítics: “La reconfiguració político-administrativa d'Alemanya es desenvolupa dins un clima d'indiferència general. La població, impacient i passiva, es troba davant de dificultats materials extremes i es prepara, bàsicament, per a una pau duradora”.⁸⁹

Després de l'entrada en funció del *Kontrollrat*, es crea l'Administració soviètica militar a Alemanya (SMAD), el camp d'acció de la qual s'estén a la zona d'ocupació soviètica (SBZ) i al Consell de Ministres. El juny de 1945 la SMAD autoritza la formació i activitat de tots els partits que tinguin com a finalitat “eradicar les restes del feixisme i consolidar els fonaments de la democràcia i de les llibertats cíviques a Alemanya”.⁹⁰ A partir d'aquí, juntament amb la reaparició o aparició de diversos partits polítics, els dirigents de la futura RDA van crear una xarxa d'organitzacions de diversos tipus: el Sindicat Unitari (FDGB), una organització de masses, la Joventut Lliure Alemanya (FDJ), la Federació democràtica de les dones (DFD) i, posteriorment, el 1948 s'estableix l'enquadrament dels infants des dels 6 als 14 anys als Joves Pioners.

El 1946 es funda el Partit Socialista Unificat (SED)⁹¹ que, a efectes pràctics, és el Partit Únic. La seva finalitat és: “la preservació de la pau, l'auto-administració sobre la base d'eleccions democràtiques, la reconstrucció de l'economia i el manteniment de la unitat alemanya”.⁹² El SED és qualificat, a més, com a “partit de la lluita de la classe obrera i del poble treballador i és la força més progressista en el pla nacional”.⁹³ Després del seu II Congrés, l'esmentat partit s'orienta vers una ideologia marxista-leninista i es mostra com

⁸⁷ L'anomenat Grup Ulbricht era format per comunistes alemanys, alguns ja d'abans de la guerra (a resultes de l'arribada de Hitler al poder) i altres que enmig del conflicte bèl·lic es traslladaren a Rússia per escapar-se de les radades hitlerianes i, alhora, per continuar lluitant per la seva causa: l'establiment del comunisme.

⁸⁸ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 12.

⁸⁹ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 11.

⁹⁰ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 15.

⁹¹ Partit que es constitueix amb la unió del que en principi era el partit comunista (KPD) i el socialista (SPD).

⁹² *Histoire de la France...* Obra citada, p. 19.

⁹³ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 19.

l'avantguarda de la classe obrera amb el principi del centralisme democràtic, que es traduirà, a la pràctica, en l'obediència i submissió de la base respecte de les instàncies dirigents.

El 1947 se celebra a Moscou una reunió per parlar de la reunificació d'Alemanya, tema que preocuparà els governants de la RFA i de la RDA des dels inicis d'aquesta escissió fins al retrobament final.⁹⁴ En aquesta reunió, segons explica A. Ramos-Oliveira, “la divergència d'opinions entre russos i occidentals respecte de l'estructura econòmico-social que hi hauria d'haver a Alemanya fou el primer inconvenient seriós, fou insuperable”.⁹⁵ És bàsicament a partir d'aquest moment que sorgeix el que s'anomenà Europa de l'Est tal com ho afirmà Stalin: “fue durante los 40 años de Guerra Fría cuando el término de Europa del Este tuvo pleno sentido y vigencia: no significaba otra cosa que un conjunto de países (Polonia, RDA, Checoslovaquia, Hungría, Rumanía y Bulgaria) alineados en bloque en torno a la URSS y organizados según el modelo socialista de tipo soviético”.⁹⁶

INSTAURACIÓ DEL SISTEMA SOCIALISTA DE TIPUS SOVIÈTIC

Entre el 1945 i el 1948 s'implanten les bases teòriques i pràctiques per a la instauració del sistema socialista de tipus soviètic. Aquest procés compta, fonamentalment, amb tres fases. En la primera fase (1945-46) es forma un govern de coalició. El SED controla els ministeris clau amb el suport de l'Exèrcit Roig. A més, apareixen les primeres lleis sobre la reforma agrària i la nacionalització de les empreses industrials i comercials.

Durant la segona fase (1946-47) s'acaba amb la ficció de la democràcia i del pluralisme polític. Es posen els fonaments per a la socialització de l'economia: control de tots els sectors productius. Finalment, la tercera etapa (1948-49) correspon al moment culminant de la transformació revolucionària comunista: aparició de la dictadura de Partit Únic i introducció de la planificació de l'economia centralitzada.

⁹⁴ Els acostaments, amb tot, es feren cada vegada més complicats perquè no depenien exclusivament de cadascuna de les dues Alemanyes. Cap de les dues actuava, en el fons, en nom propi. Els dirigents d'aquestes no tenien gaire veu ni vot, car la seva rendició incondicional els havia tret gran part de la sobirania, de manera que aquesta quedava relegada bàsicament als dos països (EUA i URSS), els quals es trobaven l'un respecte l'altre en constant vigilància, competència i oposició.

⁹⁵ Ramos-Oliveira, A. (1973): *Historia política y social de Alemania*. Fondo de Cultura Económica, México, p. 190.

⁹⁶ Martín de la Guardia, R. M. / Pérez Sánchez, G. A. (1995): *La Europa del Este, de 1945 a nuestros días*. Ed. Síntesis, Barcelona, p. 13.

Per tal de consolidar aquesta magna obra es crearen, sota la direcció de l'URSS, una sèrie d'organismes supranacionals.

LES REFORMES

A la nova configuració del món polític correspon una transformació profunda de les estructures de les societats heretades dels règims precedents. Aquesta transformació es féu mitjançant l'establiment d'una sèrie de reformes:

* *Desnazificació*: aquesta era una de les prioritats dels russos i dels membres clau del SED. Es tractava d'eliminar els antics membres del nacionalsocialisme, com també tot el que pogués recordar el període del III Reich.

* *Reforma agrària*: l'objectiu era desmantellar les grans propietats dels terratinents (*Junkers*) per tal de canviar el sistema de propietat de la terra. Al final de 1946 es donà per acabada aquesta reforma, moment en què la propietat privada del sòl arribà a la mínima expressió.

* *Reforma escolar*: el primer que es féu en el camp educatiu fou depurar-lo de tots els elements i professors feixistes per assegurar-se de la conformitat ideològica de les noves generacions, com també de la formació d'una nova intel·liguència reclutada dins la classe obrera. A més, l'Estat, en desmarcar-se clarament i brusca de l'Església, prohibí la creació d'escoles privades i, fonamentalment, de les escoles tutelades per institucions religioses. A partir del 1946 a la RDA només hi resta una escola oficial de base única: els infants tenen 8 anys d'escolarització obligatòria i, en acabat, dos anys d'escola professional o bé quatre anys d'institut.⁹⁷

* *Reforma industrial*: l'octubre del 1945 la SMAD confiscà la totalitat dels béns de l'Estat alemany, hi hagué, a més, una socialització de la indústria sense indemnització financera. Tot plegat, més la forta inversió efectuada en maquinària, permeté una rapidesa tal en la industrialització del país que en el període 1950-59 la RDA ja figurava entre els països més industrialitzats del món.

⁹⁷ El 1959 es produeix una nova reforma escolar que amplia l'escolarització obligatòria durant dos anys més. A partir d'aquest moment, doncs, en comptes de durar 8 anys en dura 10.

La creació de la RDA

L'evolució interna de l'SBZ (zona d'ocupació soviètica) i la creació de la RDA són indissociables del conflicte Est-Oest i de l'emergència de la Guerra Freda: cada gran potència intenta imposar el seu sistema polític a la seva zona d'ocupació. Al principi, 1945-47, els soviètics projecten una Alemanya unificada, neutra i democràtica. Ara bé, la incapacitat dels aliats d'entendre's a l'hora d'adoptar una política conjunta i la participió política ideada per Truman entre “un món lliure occidental i un món repressiu soviètic”⁹⁸ provoca el procés d'escissió d'Europa en dues esferes d'influència la frontera de les quals passa pel bell mig d'Alemanya.

En el pla econòmic, el refús imposat als països de l'est per l'URSS d'acceptar el Pla Marshall i l'aplicació d'una reforma monetària a l'oest divideixen el territori germànic en dues esferes econòmiques i acceleren el procés d'integració de la SBZ al Bloc de l'Est.

La Cambra Popular s'afanya a elaborar una Llei Fonamental, la Constitució, que s'aprova i entra en vigor el 30 de maig del 1949. S'inspira en la de la República de Weimar i la de la Unió Soviètica. En l'article primer, defineix la futura RDA, que es crea oficialment el 7 d'octubre del mateix any, com a república democràtica indivisible i reconeix, en el mateix article, que “només existeix una nacionalitat alemanya”.⁹⁹ A partir d'aquest instant, “Berlín es converteix en la capital de la RDA”¹⁰⁰, tot i que la Llei Fonamental només s'aplica al sector est de la ciutat. A més, l'article 3 assegura que “el poder de l'Estat prové del poble. Tot ciutadà té el dret i el deure de participar en la vida de la seva comuna, del seu districte i del seu Land”.¹⁰¹

Ara bé, a aquesta aparença de democràcia i de bones intencions hom hi pot entrellucar una certa restricció:

“Tots els ciutadans són iguals davant la llei. Les campanyes de boicot contra les institucions democràtiques, les amenaces de mort contra les personalitats del món polític democràtic són crims en el sentit que l'entén el Codi Penal.”¹⁰²

⁹⁸ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 32.

⁹⁹ Amt für Information der Regierung der DDR (1949): “*Die Verfassung der Deutschen Demokratischen Republik*” (Constitució). Landesdruckerei Sachsen, Leipzig, p. 9.

¹⁰⁰ Amt für Information... Obra citada, p. 9. Article 2.

¹⁰¹ Amt für Information... Obra citada, p. 9. Article 3.

¹⁰² Amt für Information... Obra citada, p. 11. Article 6.

La Cambra Popular es converteix en l'òrgan suprem de la República: fixa els fonaments de la política del govern, promulga les lleis, escull el president conjuntament amb els *Landtagen* (parlaments dels cinc *Länder* que constitueixen al principi l'Alemanya de l'Est) i nomena els jutges de la Cort Suprema de Justícia. Els diputats s'escullen per sufragi directe i universal secret segons un model d'escrutini proporcional per a un període de quatre anys. Ulbrich en parla de la nova Constitució amb aquestes paraules:

*“Aquesta Constitució liberal, que no fa en cap moment al·lusió al socialisme, vol simbolitzar el nou ordre democràtic i antifeixista instaurant així un estat de dret; en realitat esdevindrà molt ràpidament paper mullat.”*¹⁰³

L'octubre del 1949 la Cambra Popular nomena el primer govern de la RDA. Aquest és dirigit per Otto Grotewohl i la presidència de la República recau sobre Wilhelm Pieck. Tots els membres del govern pertanyen al SED (Partit Únic), el qual aprofita l'avinentsa per decidir tot sol la política del país. L'administració militar soviètica traspassa als alemanys les funcions legislatives i administratives bo i creant una Comissió de Control Soviètica.

L'ERA ULBRICHT: 1949-1971

Del 1950 al 1959 la RDA perd un 6% de la població total, la qual cosa representa un 8% de mà d'obra activa.

Walter Ulbricht havia anat concentrant progressivament una sèrie de poders sota les seves mans: l'organització comunista, el poder executiu i les forces armades. Més endavant, a partir del 1962, esdevindrà també president del Consell d'Estat i del Consell de Defensa Nacional. Així,

*“(E)l procés de centralització del poder i l'eliminació de la dissidència fou paral·lel a les col·lectivitzacions agràries, l'impuls de la indústria pesada i l'aplicació de plans econòmics dirigits per l'aparell estatal.”*¹⁰⁴

¹⁰³ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 31.

¹⁰⁴ *La Europa del Este...* Obra citada, p. 105.

Amb l'objectiu de planejar una bona i incisiva propaganda, el SED retarda gairebé un any les primeres eleccions generals. Per preparar-se, es depura el Partit dels membres subversius, alhora que els del Partit Únic es van infiltrant progressivament en totes les organitzacions de masses. Abans de les eleccions la gran majoria dels individus d'aquestes associacions pertanyen al SED malgrat ser, aparentment, organitzacions les unes independents de les altres. La participació a les eleccions és obligatòria.

El 1952 desapareixen els cinc *Länder* tradicionals i es reemplaça aquesta divisió administrativa del país per una altra on es delimiten 15 *Bezirke* i 217 cantons (*Kreise*). Per reforçar el control, les estructures administratives són sistemàticament doblades per funcionaris del Partit, que són els que, de fet, prenen les decisions finals.

Política cultural i escolar

El control es reforça de manera creixent dins el domini escolar. El 1952 apareix una llei que “assegura una millora del nivell científic dels cursos i la unitat de la formació sobre la base del marxisme-leninisme”.¹⁰⁵

Aquest enduriment de l'actitud del SED envers les instàncies educatives també s'estén al camp religiós, per bé que la Constitució estableix la llibertat de creença i de pensament: “La República protegeix la pràctica religiosa garantint que es desenvolupi sense entrebancs”.¹⁰⁶ Els atacs del SED es dirigeixen principalment contra la joventut i, contra els membres de la *Jugend Gemeinde* (comunitat dels joves protestants), els quals són exclosos de l'escola i de la universitat. Les esglésies veuen prohibit l'ensenyament religiós a la classe. Més endavant, s'arribà al pacte que “l'Estat garantiria l'existència independent de l'Església sempre que aquesta renunciés a immiscir-se anticonstitucionalment en la vida econòmica i política de la RDA”.¹⁰⁷

Les esglésies, a més, en no poder gairebé aixecar el cap, s'aliaren políticament amb el règim de Bonn, contra el de Berlín de l'est. Aquest darrer, al seu torn, es defensava entorpint la llibertat de moviment dels eclesiàstics. Tot plegat comporta una sensació d'ofec i d'invasió de les instàncies religioses, sensació que acabarà explotant el 17 de juliol del 1953.

¹⁰⁵ *Histoire de la France...* Obra citada. p., 36.

¹⁰⁶ Amt für Information...Obra citada. p. 19. Article 41.

¹⁰⁷ *Historia social...* Obra citada. p. 330.

ECONOMIA

El primer Pla Quinquennal marca el principi de l'economia planificada d'Estat. Dins les empreses els sindicats representen cada vegada més la ideologia del SED en comptes de desenvolupar la seva funció de defensa dels treballadors. L'estalinització arriba també als dominis de l'agricultura: es fa un reagrupament dels camperols independents en cooperatives agrícoles de producció (LPG). Malgrat tot, l'agricultura fou el taló d'Aquil·les de la RDA.

Amb la mort de Stalin el 1953 la RDA s'adona que ha de dominar sola la seva crisi, és a dir, que no pot comptar més amb l'ajut soviètic. El govern est-alemany proclama el "Nou Curs" i pren una sèrie de mesures a favor de la millora del nivell de vida, però sense modificar ni la construcció del socialisme ni l'augment de les normes. L'ambigüïtat d'aquesta política que reconeix l'existència de la crisi i que anuncia un curs més flexible tot preservant les estructures d'un sistema en via d'estalinització serà una de les causes de l'agitació del 17 de juny de 1953.

El 16 de juny del mateix any, els obrers de la RDA es declaren en vaga, la qual és produïda per l'increment de l'augment del 10% de les normes de treball sense compensació econòmica de cap tipus. Ara bé, darrere d'aquest factor desencadenant s'amaga un malestar general provinent tant de les instàncies religioses com dels mateixos obrers, que es revoltent contra un Estat que es proclama seu però que es preocupa més de la seva pròpia legitimació ideològica que no pas de trobar un suport sòlid al costat de la població. La gent al carrer demana la dimissió del govern i que se celebrin eleccions lliures. L'URSS i Ulbricht proclamen l'estat de setge; els tancs soviètics hi intervenen per esclafar definitivament la subversió.

ANYS 1955-1961: DESESTALINITZACIÓ

El 1956 Krutxov adopta una posició crítica envers el passat estalinista de l'URSS (tots els homenatges públics i noms de carrers dedicats a Stalin desapareixen de la nit al dia).

Mentrestant, a la RDA, el règim socialista intenta guanyar-se la població ancorant el socialisme dins la realitat quotidiana i introduint una sèrie de mesures: el 1959 s'efectua la segona reforma universitària i de l'educació escolar, model que continua vigent fins el 1989. L'escolarització obligatòria passa de 8 anys de durada fins a 10 anys i es

complementa l'ensenyament del socialisme amb estades obligatòries a la fàbrica. Una altra mesura, també del 1959, és un edicte escrit per Ulbricht que consta de 10 comandaments i que vénen a resumir la nova "ètica socialista". Una altra precaució que es pren per fer interioritzar el socialisme dins la població és la introducció, el 1954, de la *Jugendweihe* (una cerimònia estatal destinada a substituir la confirmació protestant, en què els joves que hi prenen part feien un jurament a la RDA).

L'existència del comunisme és considerada com *el* "resultat de la llei racional de la Història",¹⁰⁸ motiu pel qual el món de l'art i de la cultura també ha d'estar subjugat a la construcció del socialisme. El desenvolupament de la política cultural consisteix a formar una nova intel·ligència capaç de difondre la teoria del marxisme-leninisme i de respondre a les necessitats dels obrers (necessitats establertes en certa manera pel Règim i controlades, totalment, per aquest).

El Pla Quinquennal, en no donar els resultats esperats, és interromput i se n'introdueix un altre de septennal (1959-1965) que fomenta la modernització de la tecnologia i les estructures. La col·lectivització de l'economia (1954-59) provoca un clima d'inseguretat i de por que condueix a incrementar notablement les fugides cap a la RFA.

CONSTRUCCIÓ DEL MUR DE BERLÍN

Berlín Oest, illa "capitalista" dins el bloc socialista; és un factor de desestabilització per a la RDA:

*"La división entre el sector occidental y oriental de la antigua capital del Reich perjudicaba notablemente a la RDA (...) Berlín occidental constituía el símbolo más acabado del enfrentamiento entre dos mundos: para el ámbito capitalista suponía una avanzada democrática en el corazón mismo del bloque soviético, para el ámbito socialista suponía una gran base militar del imperialismo norteamericano."*¹⁰⁹

A més, la RDA va perdent població (sobretot mà d'obra activa i qualificada), atès que cada vegada són més els individus que passen a viure al Berlín Oest.

¹⁰⁸ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 53.

Les dificultats econòmiques de la RDA i les temptatives de desestabilització recíproques entre les dues Alemanyes provoquen que el 13 d'agost de 1961 els dirigents de l'Alemanya socialista decideixin, amb el suport del Bloc de l'Est, de separar el sector oest de Berlín de l'Alemanya de l'Est després d'erigir un mur que batejaren com "la muralla antifeixista". El Mur serà una condició necessària però no suficient per reprendre el creixement econòmic i consolidar el país. Lorrain ho defineix de la manera següent:

*"Per la població l'edificació del mur és viscuda com un drama tràgic: d'un dia per l'altre, les famílies són separades, tota possibilitat de relació amb el món occidental desapareix."*¹¹⁰

Consolidació de la RDA: L'era Honecker: 1971-1989

El SED es preocupa particularment de la formació de la joventut i intenta enquadrar-la mitjançant la FDJ (Joventut Alemanya Lliure) i un sistema escolar al servei de la ideologia socialista. La FDJ juga un rol cardinal dins l'educació política i la propaganda ideològica. Es troba sota la direcció del Partit Únic, ja que en el fons n'és la reserva juvenil. Les seves competències abracen el domini escolar, professional i militar, a més del control de les activitats de lleure.

El 1965 s'aprova la llei sobre el sistema educatiu socialista unificat, la qual uneix formació i educació. Es vol "elevant el nivell cultural i científic de la nació tot formant una personalitat socialista harmoniosament desenvolupada".¹¹¹

A partir del 1963, l'Estat no es defineix més com la Dictadura del Proletariat sinó com "el partit del socialisme, de la classe obrera i del poble sencer, del partit de la pau, de l'honor nacional i de la unitat de la nació".¹¹² D'altra banda, un parell d'anys més tard Ulbricht proposa un nou enduriment de la línia ideològica i econòmica. El 1965 marca un retorn al predomini d'imposició cosmovisional, símptoma de la naturalesa contradictòria de la RDA, que oscil·la entre el progressisme econòmic i el conservadorisme ideològic. Per un costat, el govern vol mantenir el domini sobre els intel·lectuals per tal de conservar el seu monopoli teòric. Per l'altre costat, les ambicions de modernització de la societat i de

¹⁰⁹ *La Europa del Este...* Obra citada, p. 117.

¹¹⁰ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 62.

¹¹¹ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 65.

¹¹² *Histoire de la France...* Obra citada, p. 67.

l'economia porten a un cert enclavament de les ciències socials i a una innovació forta dins les ciències noves com la cibernètica.

El 1968 el Congrés presenta una nova constitució que entra en vigor el mateix any, en la qual es recalquen els drets fonamentals de llibertat de consciència i de culte. L'aspecte més important és la nova definició del país: “La RDA és un Estat socialista de nació alemanya; és l'organització política dels treballadors a la ciutat i al camp, que sota la direcció obrera i del seu partit marxista-leninista, realitzen el socialisme”.¹¹³

Després de 20 anys de socialisme, el balanç és més o menys el següent: la reconstrucció de la societat i de l'economia és quasi total. El 1970 dos terços de les empreses han estat col·lectivitzades, la RDA esdevé l'estat industrial més modern del Bloc de l'Est. Els salaris s'han multiplicat per tres, el nivell de vida ha augmentat i el PNB s'ha quadruplicat.

ANYS 1971-1975: EL REALINEAMENT AMB L'URSS

L'arribada de Honecker al poder marca un període de liberalització de la cultura de l'Alemanya de l'Est. A més, deixa a entendre, sense expressar-ho explícitament, que el Partit renuncia aparentment a dictar als artistes els cànons estètics.

Els dirigents de la RDA, veient el descontentament social, decideixen satisfer els interessos de l'“home del carrer” bo i edificant el que ells anomenen una “societat socialista desenvolupada”: es prenen mesures per a una nova política familiar, per a les parelles joves que es volen casar, etc. I, d'altra banda, la baixada constant de població més la demanda creixent de mà d'obra inciten el govern a prendre mesures socials envers les dones per tal de conjugar el treball s jornada completa i l'augment de natalitat.

Aquestes mesures socials i la relativa prosperitat econòmica són destinades a “acceptar millor el rigor ideològic a la població, la qual resta amb els ulls fixats a l'oest”.¹¹⁴

¹¹³ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 75.

¹¹⁴ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 86.

CRISI A LA RDA: 1976-1989

El 1976 es celebra el IX congrés del SED, en el qual s'adopta un nou estatut i programa que consagren el reconeixement del rol director de l'URSS: la RDA “és una part integrant de la família dels pobles units entorn de la Unió Soviètica”.¹¹⁵ El reajustament ideològic és acompanyat d'una reconcentració de poders en profit de Honecker, el qual té el títol de secretari d'Estat del SED i és nomenat president del Consell d'Estat. Aquest augment del poder personal és al mateix temps causa i efecte del naixement d'una oposició dins el mateix Partit. Surten veus denunciant el socialisme realment existent i l'esclerosi burocràtica de l'aparell de l'Estat.

Les dues crisis internacionals del petroli (1973 i 1979) toquen fortament l'economia de la RDA i, consegüentment, augmenta el descontentament de la població car reapareixen problemes alimentaris.

Tot i els esforços fets pel govern per aproximar-se al poble, cada vegada s'eleva més el nombre de ciutadans de l'est que volen marxar cap a l'oest. Honecker viatja a Bonn per tal de solucionar, ni que sigui parcialment, la crisi. El resultat és que s'augmenten el nombre d'autoritzacions de viatges. Paradoxalment, els progressos realitzats per millorar les relacions entre les dues Alemanyes, que es pacten amb el canceller Helmut Kohl el setembre del 1988, no modifiquen gens la voluntat d'un gran nombre de ciutadans de l'Alemanya de l'Est d'abandonar la RDA.

CULTURA, ESGLÉSIA I ESTAT

La liberalització de la política cultural que havia seguit l'arribada de Honecker al poder finalitza, brutalment, el 1976. El Règim decideix eliminar tot esperit contestatari del món cultural. Escriptors i altres artistes de renom marxen cap a l'oest l'any següent. Aquest “èxode d'intel·lectuals” afecta la producció cultural i artística dels anys vuitanta, durant els quals el SED reforça la seva tutela ideològica en tots els dominis. Els mitjans de censura són cada vegada més severos. Això redueix les possibilitats de desenvolupament d'una cultura d'oposició quasi al no-res. Paral·lelament a aquesta repressió cultural, els dirigents del país intenten consolidar la seva legitimitat en el si de la població sota la tutela de les esglésies. Els textos constitucionals de la RDA asseguren a les esglésies catòliques i

¹¹⁵ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 93.

protestants el dret a l'existència. La constitució del 1949 defineix aquestes institucions com a “col·lectius de dret públic finançats per l'impost que perceben”.¹¹⁶ La segona constitució de l'Alemanya de l'Est reafirma la llibertat de les esglésies, però al mateix temps estipula que les “activitats de l'Església s'aturen a les fronteres de la RDA”.¹¹⁷ La creació el 1957 d'un secretariat d'estat per a les qüestions religioses testifica la voluntat de les dues parts de tenir una bona relació durant un període llarg de temps. Dins la preocupació estratègica d'integrar els protestants Ulbricht, el 1960 explicita la “compatibilitat entre el cristianisme i els objectius humanistes dels socialisme”.¹¹⁸ La pràctica del SED durant els anys 50 porta sovint a desmentir aquestes declaracions de bones intencions. Al principi dels anys seixanta, la lluita oberta entre el Partit i l'Església era duta a terme pels mitjans de comunicació i, a l'escola, tendia a atenuar-se. Amb tot, el Partit volia ignorar la importància i la influència de l'Església tot i practicant una política dels fets consumats. No fou fins el 1978 que s'acabà amb aquest procés d'apartar la institució religiosa de la societat. A partir d'aquest moment s'inicià el procés d'integrar-la-hi.

L'element principal que inaugura el principi de normalització de la relació entre l'Església i l'Estat apareix el març del 1978. Honecker i el bisbe de Berlín-Brandenburg (Albert Schönherr) arriben a un acord, de manera que les esglésies ja no són considerades com un residu de la societat de classe burgesa, sinó com un fenomen que forma part integrant del socialisme; a més, se'ls permet disposar d'una certa quota de pantalla en els mitjans de comunicació. El 1981, K. Gisy formula en els següents termes l'actitud de l'Estat: “Nosaltres tenim la intenció d'incorporar les Esglésies a la nostra República i de guanyar a poc a poc llurs forces per estabilitzar la nostra societat i per consolidar la nostra política pacífica”,¹¹⁹ sense tenir l'estatut d'una organització de masses. Aquesta Església que es troba a mig camí entre oposició i adaptació, no vol ser ni una oposició política ni un corrent de transmissió del Partit. Honecker caracteritza aquesta nova Església com la “que ajuda cada ciutadà creient i cada comunitat a trobar la seva via dins la societat socialista amb tota la llibertat i amb tota fidelitat.”¹²⁰

A la pràctica, aquesta institució contribueix a la resolució pacífica de nombrosos conflictes entre la població i el Règim tot i comprometre discussions al cim entre els seus

¹¹⁶ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 107.

¹¹⁷ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 107.

¹¹⁸ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 107.

¹¹⁹ *Histoire de la France...* Obra citada, p. 108.

representants, els dirigents del SED i els de l'STASI (servei secret de seguretat). Aquesta era una via difícil i paradoxal, però l'única que van trobar els protestants per poder encabir les seves creences dins d'una societat socialista amb un govern que pretenia oferir ell sol la visió del món (*Weltanschauung*) que havia de tenir cada ciutadà.

La instauració de les vetlles de pregàries a partir de 1985 permet a les Esglésies de lliurar-se a la seva activitat pastoral i d'oferir un refugi als moviments d'oposició naixents, però igualment permet drenar i canalitzar els moviments susceptibles de desestabilitzar el Règim.

Esfondrament de la RDA: 1989-1990

El 7 d'octubre de 1989 el SED festeja el quarantè aniversari de la RDA amb gran pompa i la presència de Gorbatchov sense dubtar, ni un moment, de la fi imminent del seu poder. El mateix dia, amb tot, s'organitzen manifestacions paral·leles per reivindicar la democratització del règim de la RDA.

El Partit ha d'abordar un cert nombre de reformes: el cap del govern dimiteix i de mica en mica ho fan tots els ministres, es crea un nou govern que, en no poder aguantar l'oposició i el descontentament creixent del carrer, també es retira en bloc. A partir del 9 d'octubre les manifestacions setmanals del dilluns a la tarda testimonien l'abast de la revolta, que tanmateix resta pacífica. L'oposició s'organitza en el si de moviments cívics, els quals no posen en dubte l'existència de la RDA, sinó que reivindiquen la democratització en profunditat del sistema socialista.

El 9 de novembre de 1989, pels volts de les 7 de la tarda, Günter Sohabowski, membre del *Bureau* polític, anuncia per sorpresa, l'obertura del Mur.

El 3 d'octubre del 1990 els cinc *Länder* de la RDA entren a formar part de la RFA, el Tractat d'Unificació (*Einigungsvertrag*) fixa les modalitats de transició i d'adaptació dels dos sistemes dins els dominis jurídics, econòmics i socials. La RDA deixa d'existir oficialment el 3 d'octubre del 1990, decretat dia de la Festa Nacional de l'Alemanya reunificada.

¹²⁰ *Histoire de la France...* Obra citada. p. 108.

RELACIONS ESTAT-ESGLÉSIA: ELS RITUS COM A EXCUSA DE LES CONFRONTACIONS

Introducció

Voler tractar els quatre rituals que m'ocupen en tant que concrecions d'un univers simbòlic molt més ampli, més extens, però sobretot més abstracte, implica necessàriament descabdellar la voluntat i intencionalitat de l'Estat, aturar-se a la relació que aquest mantingué amb l'Església i observar com s'introduïren els ritus a la societat socialista alemanya. És bo, doncs, d'analitzar les quatre cerimònies a partir de diferents punts de vista: històric, teològic, antropològic, educatiu-pedagògic, etc.

Per bé que tots aquests ritus de pas fossin portadors de la cosmovisió socialista, cal destacar que la *Jugendweihe* era el ritual, és a dir, el que comportava unes dosis d'adoctrinament més elevades, el que fou –en definitiva– més “voluntàriament obligatori” a l'hora de participar-hi. De totes les cerimònies que s'estudien, aquesta era l'única que requeria d'una preparació (que durava uns vuit mesos, tot un curs escolar). A més, els participants, és a dir, els individus que s'havien de preparar, tenien entre 13 i 14 anys, que coincideix amb l'edat de cloenda del que Berger i Luckmann anomenen primera socialització. Edat, doncs, perfecta per a l'adoctrinament. La importància de l'època vital a l'hora d'inculcar cosmovisions rarament ha escapat a algun règim al llarg de la història. En aquest cas, tant l'Església com l'Estat n'eren conscients. D'aquí vingueren gran part dels conflictes que es desencadenaren entre ambdues institucions. Finalment, i a resultes dels dos motius suara esmentats, el govern socialista acabà, després de certs estira-i-arrotonsa, constituint un comitè l'única funció del qual era la preparació de les *Jugendweihen*, cosa que no féu amb cap dels altres tres rituals.

S'analitzarà la “Guerra de cosmovisions” a la llum bàsicament de l'enfrontament que desencadenà la introducció del ritual d'iniciació. Els altres (*Namensweihe*, casament i exèquies) no foren elements especialment portadors de conflictes. Més aviat s'esdevingué al contrari: anaren a remolc dels resultats que es derivaven d'aquests i és que el Règim no va apostar-hi de manera tan forta com en el cas de la *Jugendweihe*. Aquesta és la raó per la qual en aquest capítol no m'estendré gaire en aquests altres ritus.

No em proposo ara analitzar tant la *Jugendweihe* en ella mateixa (i en conseqüència, la *Konfirmation*), sinó més aviat treure l'entrellat del perquè ambdós rituals podien ser la punta de llança d'una batalla que els depassava els ciutadans, al mateix temps que els posava en unes situacions amb unes conseqüències que se'ls escapaven de les mans.

El que aquest apartat pretén, per sobre de tot, és mostrar que si dos rituals podien arribar a desencadenar les baralles, lluites, malestars que de fet desencadenaren, fou per la seva elevada càrrega simbòlica. No es discutia per estar una hora o una hora i mitja dins un local fent un o altre tipus de celebració, sinó que es discutia la visió del món que implicava el fet d'adherir-se a un o altre ritual i és que aquest (com ja s'ha comentat a l'apartat del marc conceptual) és compost per diferents etapes una, de les quals, la liminar, és la que permet un o altre tipus de socialització i, en el cas que m'ocupa, un o altre tipus d'educació/adoctrinament.

Així, veure fins a quin punt la presència dels rituals està imbricada amb les institucions que hi havia darrere és una altra manera de veure el poder d'adoctrinament que cadascun podia abraçar i la seva causa.

Període de pau relativa

Entre el 1946-1950 al govern de la SBZ no li interessà que sorgissin gaires discussions referents a les dues cosmovisions que “competien” (la cristiana –fonamentalment luterana– i la marxista-leninista interpretada per Stalin), motiu pel qual s'aprovà una resolució (el 13.2.1950) que evitava les celebracions de la *Jugendweihe*, la qual encara no havia estat introduïda oficialment i era organitzada i celebrada, fonamentalment, per lliurepensadors (alguns dels quals eren també militants del Partit Únic). Aquesta resolució no fou acceptada per molts individus del mateix Partit o simpatitzants, de manera que el responsable del Departament d'Educació i Cultura del SED, S. Heymann, es va veure obligat a justificar-se i ho féu amb una carta al diari:

“Per què cap Jugendweihe?... Especialment els camarades que durant anys havien simpatitzat o militat amb el moviment de lliurepensadors no poden comprendre el significat polític d'aquesta resolució. Per això, sembla necessari explicar clarament, i sense opció a malentesos, que la realització de la Jugendweihe seria políticament falsa després de la creació de la República Democràtica Alemanya (1949), motiu pel qual cal refusar-la. Per quins motius es celebraren les Jugendeweihen proletàries o socialistes abans del 1933?... 1. El combat d'opinió

davant l'Església, la qual era considerada com a òrgan de la societat de classes capitalista; 2. El desig dels joves escolars que entraven a la vida d'adults i volien ser acceptats mitjançant un acte cerimoniós a la classe treballadora i lluitadora.”¹²¹

Per Heyman la situació política havia canviat i, consegüentment, havia de fer-ho la societat. En aquest cas precís, considerava que els motius de lluita d'antany ja havien passat a la història i que no calia celebrar les *Jugendweihen*: la partida ja estava guanyada. Amb tot, la discussió cristiana i marxista era potenciada i desitjada ara i adés pels cercles reaccionaris de l'Església als quals interessava ressaltar les contradiccions entre ambdues cosmovisions a fi d'evitar la disputa comuna per la llibertat i la unitat. El mateix autor, S. Heymann, continua argüint:

“Els camarades que desitgen la discussió ideològica prenent com a mitjà la Jugendweihe afavoreixen inconscientment aquest punt de la reacció. També per això, cal refusar avui les Jugendweihen. Totes les forces han de dirigir-se al perfeccionament de les Schulentlassungsfeiern (celebracions dels alumnes del darrer curs escolar). Aquestes celebracions han de mostrar als joves que entren a una comunitat de lluita comuna de totes les forces patriòtiques... En canvi, és clar que actualment les Jugendweihen no tenen cap raó de ser. Així és com cal posar correctament en pràctica els principis del marxisme-leninisme a la situació concreta d'avui.”¹²²

Es pretenia passar per alt el simbolisme tradicional de la *Jugendweihe* a fi d'evitar la confrontació amb l'Església i accentuar la pròpia ideologia a l'escola, a partir dels molts altres elements (que s'expliciten al següent apartat) adoctrinadors dels quals es disposava.

Aquesta justificació –que de fet provenia del comitè del *Politbüro*– era *de facto* quasi una prohibició de la *Jugendweihe*. És significativa l'argumentació política respecte a la destitució d'aquesta celebració per conveniència exclusiva de la tàctica del Partit: ni es parlava de la necessitat de les famílies no creients, ni de les repressions que podria implicar el fet d'anar contra els drets fonamentals explicitats a la Constitució (p. ex. llibertat de culte i de pensament pels cristians i els que no ho eren, com els *free thinker*). Tot plegat no jugava cap rol a l'esmentada argumentació.

¹²¹ S. Heymann. (1950): “Warum keine Jugendweihe?” al diari *Neues Deutschland* del 13.2. 1950.

¹²² “Warum keine Jugendweihe... Obra citada.

La retirada (o millor dit la prohibició) –durant aquest període– per part del SED de les *Jugendweihen* lliurepensadores no implicava que hom no diposés les seves ambicions polítiques a les “cerimònies dels alumnes del darrer curs”, però quedava més dissimulat perquè era una festa que concernia tots els alumnes d’una classe amb independència de la ideologia o fe dels pares i/o dels mateixos alumnes. L’adoctrinament es podia aplicar a tothom per igual sense haver “creat” cap mecanisme que pogués “ofendre” o ‘molestar’ explícitament les institucions eclesiàstiques.

A principis del 1950, una comissió anomenada Festes i Celebracions del Ministeri per a la Formació del Poble expressa les esperances següents:

“Si la ‘Schuljahresfeier’¹²³ (festa de fi de l’escola) ha d’esdevenir una veritable celebració de la joventut de l’escola i de l’esfera pública democràtica, si el dia d’aquest acte ha d’arrelar en la consciència del poble sencer com un gran esdeveniment, de manera que eclipsi el significat de totes les altres celebracions, llavors cal començar a temps la seva preparació... L’objectiu hauria de ser marcar la festa de fi de curs no solament el final de l’escolarització bàsica i el pas dels nostres joves a la vida laboral, sinó també enaltir aquest dia del punt àlgid i acabament dels anys d’escola com a celebració de la unitat de l’escola democràtica. Aquest dia i la seva idea de fons ha de guanyar d’any a any en importància gràcies a una nova forma que ha de ser exemplar. Això és el més decisiu.”¹²⁴

L’estratègia del SED –no publicada oficialment– era no provocar l’Església, però intentar anar-li guanyant terreny ideològic amb l’adoctrinament escolar. D’altra banda –no sé si es feia d’una manera absolutament conscient o no– sí que, mitjançant els “ritus de pas” (la *Jugendweihe*, celebracions de final de la 8^a classe la *Namensweihe*, el casament socialista i les exèquies socialistes) es combatia contra associacions de lliurepensadors i de *Freireligiösen* (portadors, de fet, d’una altra visió del món).

La celebració del 1950 i d’altres que vingueren a posteriori no donaren cap motiu pel qual l’Església es pogués sentir ofesa. No hi havia intenció (per part del Règim) de substituir la *Konfirmation* ni de competir amb l’Església. Amb tot, en la formulació de

¹²³ Hom pot constatar que la qüestió de noms fou, en certa manera, una disbaixa (com ja ho havia estat abans del 1933, durant l’època nazi...). Ara bé, aquesta no era casual, provenia de les decisions / indecisions polítiques, la conjuntura del moment...

“Esdeveniment...” s’hi pot veure, en certa mesura, una mena d’eclipsament del significat de les altres festes que no fossin les establertes pel *Politbüro*.

Sí que se sentiren afectats per la manera de dur a terme aquestes celebracions les comunitats de *Freireligiösen*. A Saxònia, el 1949, es desencadenà un conflicte entre les esmentades comunitats i els representats del SED. Conflicte que s’agreujà després de la “prohibició” del 1950 de les *Jugendweihen*, car es considerà aquest acte com una intromissió i una voluntat de regulació des de fora –des de certes instàncies del Règim– a les comunitats de *Freireligiösen*. Per estrany que pugui semblar, l’esmentat conflicte té com a origen el fet que molts dels membres d’aquestes associacions eren, al mateix temps, membres del SED, de manera que d’ells s’esperava, més que de cap altre ciutadà o ciutadana, que es pleguessin a la resolució del Partit. Tot plegat provocà un cert malestar i hi hagué intercanvis més o menys exaltats d’opinions, de cartes... Però el Departament d’Administració Estatal continuava convençut tanmateix que la *Jugendweihe* era una celebració *políticament falsa* car era considerada, seguint algunes de les possibles interpretacions de la Constitució, com a “acte de Culte”. Una substitució de la *Konfirmation*, d’altra banda, no tenia, en aquell moment, cap tipus de justificació a la RDA (segons es deia oficialment), però al mateix moment s’apostava per l’altre tipus de celebració, és a dir de la *Schulentlassungsfeiern*. Per tant, sembla clar que el que no volia el govern era “tocar” la *Konfirmation* per evitar d’enfrontar-se amb tota la institució que hi havia darrere. Així:

“El Partit i els seus òrgans estatals s’escarrassen a perfeccionar les ‘Celebracions dels alumnes del darrer curs escolar’ substancialment, de manera que mostrin un acabament digne del període d’escolarització.”

El Règim, al mateix temps que anava amb tanta cura amb les relacions amb les organitzacions eclesiàstiques, jugava una política ambigua però ofensiva de cara als *Freireligiösen*,¹²⁵ amb el pretext que la defensa que aquests feien de la *Jugendweihe* era

¹²⁴ Döhnert, A. *Jugendweihe zwischen Familie, Politik und Religion*. Leipzig. Universitat de Leipzig. Facultat de Teologia, 1999. Tesi doctoral, p. 108-109.

¹²⁵ De fet, el Règim no tenia gaires motius –prenent la Constitució en mà o fins i tot certs aspectes de la seva cosmovisió– per contraposar-se tan contundentment als *Freireligiösen*. No es pot oblidar, això no obstant, que els ideòlegs del Sistema abonaven aquests en una visió del món extrema dels textos de Marx, Engels i Lenin, interpretats a la seva manera, que era l’única vàlida. No en va es compongué una cançó anomenada *El Partit sempre té raó*. Així, doncs, els *Freireligiösen* no podien ser tractats públicament amb menyspreu per part del Règim per les semblances ideològiques d’ambdós, però com que aquests darrers defensaven i practicaven el dret de “pensar lliurement” (defensat per la Constitució), acabaven fent tanta nosa al govern (o més) que la mateixa Església.

un acte, en part, contra la bona voluntat i funcionament del govern. Així, es pot llegir en la tesi doctoral de Döhnert:

“Té efectes perjudicials el fet que les comunitats i associacions de *Freireligiösen* mantinguin la seva posició davant la *Jugendweihe*. Com que les 'celebracions dels alumnes de darrer curs escolar' són una vivència essencial de la joventut pel que fa a la finalització del seu període escolar, les comunitats de *Freireligiösen* no ofereixen cap substitució de la *Konfirmation*, sinó de les festes de fi de curs. Així, aquestes comunitats detenen el treball de formació democràtica.”¹²⁶

Era una manera lleugerament encoberta d'anul·lar els *Freireligiösen*, sense però, posar l'Església o la creença / no creença com a excusa. De fet, al Règim no li convenia¹²⁷ l'existència dels grups esmentats, car no eren sinó grups portadors d'una altra ideologia, d'una *Weltanschauung* pròpia, i no precisament la que dictava el Partit. Els *Freireligiösen*, malgrat tot, argüien que calia continuar oferint la *Jugendweihe* perquè “si no molts fills de classe treballadora convençuts de la seva no confessionalitat participaven en la *Konfirmation*, per manca de cerimònia substitutiva”.¹²⁸ Aquests arguments es quedaren sense resposta.

En resum, l'estratègia estatal fou –fins el 1954– força desordenada respecte de les organitzacions de *Freireligiösen*, al mateix temps que es tenia molt clar que s'havia d'evitar qualsevol tipus de confrontació amb l'Església. Per tal de tirar endavant aquestes línies d'actuació, el govern no provocà gens els protestants (ni els catòlics, encara que aquests eren una petita minoria), sí però els *Freireligiösen* (els quals al seu torn no deixaven de lluitar per la seva comunitat i per la continuació de la *Jugendweihe*) i intentà fer comprendre als joves la primacia de la “celebració dels alumnes del darrer curs” respecte de totes les altres cerimònies que oferien diversos tipus d'organitzacions.

La *Jugendweihe* com a instrument de lluita contra l'església (a partir del 1954)

La tolerància que el SED s'havia proposat exercir davant l'Església catòlica i protestant es va acabar ben aviat. Els seus rastres desaparegueren gairebé completament. Les relacions

¹²⁶ Cita treta de la tesi doctoral de Döhnert, A.. *Jugendweihe zwischen...* Obra citada, p. 110. L'esmentada cita correspon al llibre d'actes del Beschlussvorlage über Durchführung von Jugendweihen durch den Bund freireligiöser Gemeinden, 25.3.1952.

¹²⁷ En comparació amb l'Església protestant, era molt més fàcil anar apartant totes aquestes associacions per tal com no tenien cap institució forta que les unís i/o recolzés.

¹²⁸ Extret d'una carta escrita per C. Peter dirigida al Comitè Central del SED del 6.4.1949, titulada “Über Massnahmen zur Zurückdrängung des Einflusses der Kirchen” (Document 8), p. 53.

entre l'Església i l'Estat, que havien començat a agreujar-se progressivament entre vestidors, esclataren de primer el 1952. Després del fracàs de l'intent de reunificació de les dues Alemanyes (la qual cosa hauria beneficiat molt la posició de l'Església protestant), el Partit s'orientà d'una manera més contundent cap a la Unió Soviètica, de forma que a la II Conferència del SED (9-12.7.1952) es proclamà "La creació de les bases del Socialisme", fet que comportà el desplegament d'una sèrie de mesures en massa, les quals es podien considerar com a rerefons d'actuació contra l'Església: modificació de la divisió territorial (es passà de *Länder* a *Bezirke*), suport a les empreses agrícoles nacionals, creació d'una policia del poble... Això s'esdevingué entre el 1952 i el 1953. Durant aquest darrer any també es confiscaren instal·lacions d'assistència social dependents de l'Església, es tancaren les anomenades *Bahnhofmissionen*,¹²⁹ es féu una interpretació restrictiva del funcionament de les administracions, s'intentà cloure les organitzacions eclesiàstiques de treball juvenil, etc. Tot plegat eren mesures per restringir la importància social i administrativa de l'Església en la vida quotidiana.

La soviètzació imposada a la RDA ocasionà un agreujament de la crisi econòmica acompanyada del consegüent descontentament de la població. La pressió exercida pels camarades soviètics per dirigir el "nou curs econòmico-polític" no pogué impedir la insurrecció popular del 17 de juny de 1953,¹³⁰ però sí que serví per distensar lleugerament les crispades relacions entre l'Església i l'Estat. A resultes de la insurrecció, camarades del Comitè de Propaganda de la URSS escriviren, després d'haver analitzat els esdeveniments, el següent:

*"(C)al no perdre de vista que les represàlies envers l'Església i els sacerdots només poden provocar un reforçament del fanatisme religiós al mateix temps que incrementar el seu descontentament. Per això, el mitjà principal de lluita contra la influència reaccionària de l'Església i dels sacerdots només pot ser una feina hàbil, ben elaborada i examinada, sobre l'àmbit cultural i il·lustrada. Com a forma fonamental de la Propaganda antireligiosa cal aspirar a una ampliació dels coneixements científics i polítics entre la població."*¹³¹

L'argumentació suara citada, per més encertada que fos, no féu canviar gaire el rumb pres pel govern.

¹²⁹ La traducció literal seria la de "Missions d'estacions de tren". Ara bé, el que s'entén sota aquest concepte a Alemanya és el següent: són unes organitzacions caritatives de l'Església per als viatgers.

¹³⁰ Vegeu l'apartat d'història de la RDA.

¹³¹ *Die Politik der Partei in Kirchenfragen*. Annex núm. 6 del protocol de treball núm. 15/54 der Politbürositzung del 6.7.1954. BA-SAPMO DY 30 IV 2/2 A-363.

La revolta del 1953 provocà un canvi d'estratègia del SED en el canvi polític-religiós suara esmentat. El 1954 es constituí un "Grup de treball per formular les línies del Partit davant l'Església". Grup de treball que exposa en un document intern el següent:

"(E)ls EUA i la RFA voldrien intentar entorpir la construcció a la RDA de diferents cosmovisions i compromisos de milions d'éssers humans... Ells empren l'Església i les seves organitzacions com a posició legal més forta de les forces imperialistes... Entre els partidaris de cada comunitat religiosa s'ha de construir una àmplia base fixa per assegurar la lluita envers la seguretat de la pau... D'aquesta manera, es poden aïllar les forces reaccionàries..."¹³²

Com es pot veure, la relació entre Estat i Església depassava les fronteres de la RDA: d'una banda, hi havia dues cosmovisions (pel cap baix) que dins del país lluitaven per obtenir la sobirania. D'una altra banda, cadascuna estava relacionada amb un dels dos blocs que en aquella època (Guerra Freda) dividien el món (els EUA i la URSS).

La nova política envers l'Església perseguia dos objectius: per un costat, intentar reclutar el màxim de laics (membres de l'església de base) a les files socialistes i, per un altre costat, intentar aïllar els individus que tenien posicions de poder, de responsabilitat dins el camp eclesiàstic. Per això es prengueren, novament, una sèrie de mesures que –evidentment– no agradaren gens als representants de la institució afectada i als seus seguidors. Tot plegat s'exposa a la ja esmentada comunicació del 9.3.1954 del *Politbüro* que fou reelaborada el 14.3.1954.

És també en aquest document on es pot llegir el primer indici de reintroducció de la *Jugendweihe* com a celebració oficial proposada pel Règim a la RDA. En l'apartat sobre les "tasques de les organitzacions de masses", la FDJ (Joventut Alemanya Lliure) constata:

"(P)er mitjà de la Joventut Alemanya Lliure cal reforçar la lluita ideològica. Totes les restes de comportaments i activitats sectàries dels joves i membres de les Jugend Gemeinde (comunitats de joves protestants) han de ser deixades de banda, foragitades. Actualment, molts pares que no tenen cap mena de vincle amb l'Església envien els fills als cursos de preparació a la comunió o Konfirmation perquè no hi ha cap altra celebració organitzada mitjançant la qual la joventut pugui fer el pas a la nova etapa vital després de l'acabament del període

¹³² *Die Politik der Partei in Kirchenfragen*. Annex al protocol de treball núm. 14/54 del Politbürositzung del 9.3.1954. BA-SAPMO DY 30 J IV 2/2 A- 340.

d'escolarització. Per tal d'acabar amb aquesta situació, es comença, ja aquest any, a preparar i realitzar la Jugendweihe en interès del reforçament de l'educació dels ciutadans d'aquest país. El programa concret per a l'execució de les Jugendweihen es pot presentar al Politbüro fins el 15 d'abril del 1954."¹³³

Sense posar-hi el nom, el que s'està realment recalcant és la necessitat d'un ritu de pas, concretament el d'iniciació, que no introdueixi els individus a la comunitat cristiana, sinó a la societat socialista.

Quatre anys després de la prohibició de la *Jugendweihe* dels *Freireligiösen*, es modifica, doncs, la política eclesiàstica del Partit, es produeix un gir de 180 graus, car el 1954 s'empra precisament aquest ritual i amb el mateix nom que el dels lliurepensadors com a instrument d'atac frontal a la institució i cosmovisió evangèlica (també a la catòlica, la qual no tenia gaire pes en aquest territori). No deixa de ser sorprenent que l'argumentació ara emprada per reintroduir la cerimònia socialista ("Pares que no tenen cap relació amb l'Església...") sigui pràcticament, si no la mateixa, la que defensaren els *Freireligiösen* davant el Partit quan aquest els prohibí la *Jugendweihe*, és a dir, el 1950.

En tots els protocols de treball que s'elaboraren per reintroduir la celebració queda ben il·lustrada la intenció que "s'amagava" darrere el restabliment de la *Jugendweihe*, és a dir, es tracta d'una ofensiva directa envers l'Església, al mateix temps que es vol retirar gran quantitat de joves del "jou cristià", per adoctrinar-los dins la *Weltanschauung* preconitzada per l'Estat.

Després de la proclamació del SED enunciant la introducció de la *Jugendweihe* i animant els adolescents de 14 anys a participar-hi, hi hagué gran quantitat de joves que s'hi inscriviren. Així que aparegueren les primeres reaccions de l'Església, molts se'n desajustaren, fet que fou acollit amb molta recança i enuig pel Partit. Les primeres opinions que les dues esglésies (tant la catòlica com la protestant) donaren a conèixer foren –com ja era de suposar– de rebuig, sobretot perquè classificaren la nova *Jugendweihe* de la RDA dins la història de la *Jugendweihe* en general, de manera que encara ressaltava més la incompetència del ritual amb la *Konfirmation* i, en un pla més ampli, de les cosmovisions respectives. Mentre la *Jugendweihe* només es dirigís als individus no

¹³³ *Die Politik der Partei in Kirchenfragen*. Annex al protocol de treball, núm. 14/54 del Politbürositzung del 9.3.1954. BA-SAPMO DY 30 J IV 2/2 A- 340.

cristians, no hi havia problema, des del punt de vista eclesiàstic. Però la proclamació es féu de cara a tots els joves. Per aquest motiu, calia distingir –si més no per part de les dues esglésies– clarament entre la *Konfirmation* i la *Jugendweihe*, bo i deixant ben clar què suposava la participació a una o altra celebració. Per això, els representants de la visió cristiana del món recalraven que la cerimònia socialista proclamava una adhesió a la *Weltanschauung* materialista i atea i que, per tant, era una negació de qualsevol concepció cristiana de la vida.

L'Església, davant aquesta situació, es pronuncià d'entrada de la manera següent: “Aquell qui no està amb mi està contra meu”.¹³⁴ Així els joves adolescents i les respectives famílies es trobaren davant una bona disjuntiva sense haver-ho buscat, car havien de decidir i dir ben “obertament” allò per a què apostaven: fer la *Jugendweihe* o la *Konfirmation*. La decisió resultant, tal com intento d'il·lustrar, anava molt més enllà del fet d'escollir entre un o altre ritus. De fet, aquests eren –sobretot en aquell moment– el punt visible de la lluita a voltes envernissada, a voltes aferrissada entre dues institucions portadores cadascuna d'una cosmovisió incompatible amb la de l'altra... en termes bourdieurians es podria afirmar que la lluita es produï a dins el mateix camp, per aconseguir cotes de capital cultural, simbòlic i polític diferent. Es tractava de ser el més fort per tal de poder ser el qui “crea” les legitimacions i poder erigir-se, d'aquesta manera en legitimador de les legitimacions. Aquest lluita, però, provenia d'esferes de poder desiguals: el Règim, ostentador del poder polític i del monopoli de la força física (no en va s'autoproclamava la “Dictadura del Proletariat”), volia “penetrar” dins la consciència i mentalitat dels ciutadans per donar-los la visió del món que a ell li interessava, que feia plausible la seva existència. L'Església, al seu torn, sense monopoli de la força física (feia alguns segles l'havia deixat enrere, p. ex. amb l'existència de la Inquisició), però amb una tradició força arrelada dins la mentalitat del poble des de feia molt de temps, volia no solament “conservar els propis membres” –en aquest moment, i atesa la situació, tasca realment molt important, i no precisament fàcil–, sinó oposar-se al poder constituent i constituït per obtenir el capital simbòlic-transcendental del màxim de ciutadans.¹³⁵

¹³⁴ *Jugendweihe zwischen...* Obra citada, p. 115.

¹³⁵ Una entrevista realitzada a un pastor protestant molt actiu durant tot el període de la RDA, autor, a més, de diversos llibres i articles sobre els moviments d'oposició dins d'aquest país, sobre les relacions entre l'Església i l'Estat... se'm manifestà molt preocupat no tant per tot el que el govern havia anat dient durant tots els anys d'existència, sinó per la “pèrdua de transcendència” que el socialisme existent a la RDA havia implicat per a una majoria de ciutadans.

Aquesta confrontació directa –és la que de manera més o menys implícita, amb més o menys dificultats– havia anat seguint la història de la *Jugendweihe* i, arribats en aquest punt, també es pot dir que era l'eix entorn del qual giraven les relacions Estat - Església durant tot el temps que existí la RDA. Ens trobem davant el moment més àlgid de la confrontació, la qual fou –bé cal dir-ho– una bona mala passada per als subjectes que es trobaren “enxampats” dins d'aquesta decisió excloent. El problema institucional prengué un caràcter personal, individual en què els afectats havien d'escollir sense tenir gaire coneixement de causa del que estava en joc (del que s'estaven jugant de cara al futur, en un estat totalitari i altament centralitzat).

Una de les discussions més fortes que hi hagué entre l'Església i l'Estat a la l'Alemanya de l'Est fou, precisament, la que s'està tractant. D'aquesta època hi ha encara avui una bona quantitat de documents: opinions de l'església les quals reactivaren articles, cartes i anàlisis del SED, etc. El desenvolupament de les discussions es pot esmentar aquí només de passada: l'Església exigia una decisió clara i sense modificacions essencials respecte dels seus fidels entre estar a favor o en contra la *Konfirmation*.

“Aquí la consciència dirigent era que en un assumpte tan seriós l'ordre religiós no podia cedir a la pressió de l'Estat i del seu Partit. Hom argumentava que cedir seria ferir amenaçadorament el primer Manament, ja que a les Jugendstunden (hores de preparació per a la consagració comunista de la joventut) s'ensenyava una Weltanschauung atea i materialista i la Promesa que es feia el dia de la Jugendweihe era un reforç d'aquesta visió del món.”¹³⁶

Tal com afirmà Max Weber,¹³⁷ qualsevol *Weltanschauung* és racional si hom la mira des de dins i irracional si es contempla des de fora. Per tant, intentar conjuminar una cosmovisió des de dins amb una altra de forana porta, normalment, al fracàs i més quan cadascuna es mostra absoluta i excloent en el grau de certesa d'interpretació del món. Així, l'opinió esmentada més amunt fou la de la majoria dels representants eclesiàstics i àmpliament unànime durant els primers anys que seguiren la proclamació de la

¹³⁶ *Jugendweihe zwischen...* Obra citada. p. 115.

¹³⁷ Vegeu Weber, M. (1994): *L'ètica protestant i l'esperit del capitalisme*. Ed. 63, Barcelona.

Jugendweihe.¹³⁸ Döhnert és del parer que en aquest cas al Partit li haguera interessat, des d'un punt de vista publicitari, arribar a una certa reconciliació amb l'Església, de manera que els subjectes poguessin fer tant la *Konfirmation* com la *Jugendweihe*, és a dir, que no es presentessin com a actes incompatibles. Aquest fet no és gaire sorprenent si es considera que qui ostentava *de facto* el poder polític i físic era l'Estat mateix. Des d'una posició de força més elevada és sempre possible mostrar-se "tolerant" (que no vol dir necessàriament respectuós), car qui es troba en "inferioritat de condicions" no pot prendre el lloc al "poderós".¹³⁹

En un moment concret de les relacions hi hagué una certa entesa entre el Partit i alguns pastors protestants, però sembla que no tingué gens de transcendència perquè poc després es descobrí que els esmentats pastors no havien treballat mai com a responsables d'Església luterana protestant, la qual cosa els deixava fora de l'àmbit de les negociacions efectives. El pastor F. Schulze de Dresden fou dels pocs que criticà obertament la disjuntiva en què se situava els joves. La crítica fou tant des del punt de vista polític com teològic. L'octubre del 1955 aquest pastor escriví 25 tesis per tal de "desmuntar" la incompetència aparent entre ambdues cerimònies. Segons ell, la *Jugendweihe* no implicava cap tipus de confessió envers una religió o *Weltanschauung*, "sinó una confessió patriòtica envers l'Estat i la societat. Aquesta és una celebració de la societat per tal d'introduir els joves adolescents al seu si".¹⁴⁰ Ell arribà fins i tot a proposar un calendari que conjuminés les necessitats religioses amb les polítiques. La seva proposta és la d'una:

"reconciliació harmònica del desenvolupament dels costums populars...: Setmana Santa (Pasqua) –Konfirmation; Pentecosta (maig)– Jugendweihe; principis de juliol –festa dels alumnes del darrer curs escolar...–. Sense acord, ambdós poders

¹³⁸ Un parell d'entrevistes a pastor/es protestants, però, han apuntat el cas contrari. Segons ells, el que no podia fer ni l'Església ni l'Estat era deixar els individus indefensos davant una disjuntiva tan important i per tant delicada. Per bé que com a representants de l'Església consideraven que calia lluitar contra el SED, per bé que eren del parer que ambdós rituals (i les conseqüents cosmovisions) s'autoexcloïen, deien que aquest combat havia de tenir lloc en un àmbit institucional, en cap cas posar els joves, i per consegüent els seus pares, entre l'espasa i la paret. Aquest fou un dels motius pels quals l'estratègia eclesiàstica no es desplegà, d'entrada i arreu, de manera tan uniforme com la institució hauria desitjat. Hi havia pastors, o fins i tot zones del país, que permetien als individus de fer la *Konfirmation* alguns dies després de la *Jugendweihe* o un any després... (també, en aquest cas, es seguia la tradició de descentralització que caracteritza Alemanya).

¹³⁹ Cal anar alerta, amb tot, amb els mots "ser més poderós" gaudir d'"una situació privilegiada", estar en "inferioritat de condicions"... car molt sovint el més important i decisiu no és l'entramat real de relacions existents entre dues institucions (posem per cas), sinó la percepció (per errònia que aquesta pugui ser) de la posició en la qual hom es situa.

¹⁴⁰ F. Schulze. (1955): "Jugendweihe und Konfirmation". 28.10.1955. BA-SAPMO DY 30 IV 2/14/26.

*d'educació (instàncies educatives) –l'escola i l'Església– no solament exclouen els joves que no fan la Konfirmation, sinó també els seus pares, que l'Església donarà per perduts i la vida eclesiàstica anirà disminuint fins a esdevenir, finalment, insignificant”.*¹⁴¹

Schutze per fer compatibles ambdues cerimònies hagué de desviar, en el fons, la “confessionalitat” d’una, la de la *Jugendweihe*, respecte a allò que pogués xocar amb la visió del món que implica la *Konfirmation* i, sobretot, la qüestió de confessió i fe. En comptes de concebre la cerimònia socialista com a “professió de fe” de l’ateisme en desvià la confessionalitat envers “l’estima al país”. Com que aquest “amor a la pàtria” no és necessàriament incompatible amb la fe cristiana, la nova interpretació de la *Jugendweihe* no “anava contra el *credo* de l’Església” i, per tant, qualsevol del seus membres podia celebrar l’acte. El SED, per la seva banda, estava obert (ni que fos per conveniència estratègica) al fet que els individus fessin ambdues cerimònies sense renunciar, però, a la seva visió històrico-dialèctico-materialista i atea del món. Li interessava deixar ben clar que no era ell qui feia incompatible els dos ritus.

L’Església, malgrat les citades excepcions, continuava –amb la inexorable “honestetat de principis religiosos”– mantenint les mesures que havia establert fins aleshores. Així, per bé que algunes persones (poques) es negaren a fer la *Konfirmation* (ja fos per motius religiosos o per motius polític-ideològics) i que els referents a les ànimes cristianes s’anaven completant, no per això es modificà o es revisà el que ja s’havia declarat. Per les instàncies eclesiàstiques hi havia la qüestió de la confessionalitat, de la “professió de fe” que no es podia passar per alt. El Partit reaccionà envers l’oposició en massa d’una manera un xic ambigua:¹⁴² es defensava argüint el caràcter voluntari de la *Jugendweihe* i accentuava l’obertura intel·lectual de la pròpia cosmovisió al mateix temps que criticava l’Església “d’intolerància medieval” i “d’atjar volent o sense voler-ho la Guerra Freda”,¹⁴³ perquè

¹⁴¹ “Jugendweihe und Konfirmation”...Obra citada. 28.10. 1955.

¹⁴² Al Partit no li interessava tenir una institució tan forta com l’Església en contra perquè això influï a negativament en el clima social i, alhora, no permetia anar introduint la pròpia *Weltanschauung* de manera progressiva, sense friccions i emmascaradament. No és que el Partit tingués un interès especial en el manteniment de les Esglésies, dels seus cultes i en el fet que hi hagués joves que fessin la confirmació, més aviat tot al contrari. I, si l’Església no hagués estat tan influent i no hagués mantingut les relacions amb la corresponent institució Evangèlica de la RFA no hauria dubtat (el Partit) a aniquilar-la o a deixar-la per institució obsoleta. Ara bé, tal com estava la situació, el Règim no podia permetre’s el luxe de “quedar com el dolent de la pel·lícula”, ja que això haguera suposat, d’una banda, un desplegament i l’ús del monopoli de la força física que no li convenia i, d’altra banda –en part, conseqüència de la primera–, haguera perdut tota la “credibilitat democràtica” que encara li quedava i, amb ella, el suport fins i tot de “comunistes convençuts”.

¹⁴³ *Jugendweihe zwischen...* Obra citada. p. 116. Es tracta d’una cita extreta del diari –“*Neues Deutschland*”–, del 8.1.1955.

posava els joves en el compromís de decidir-se entre un ritual o un altre, la qual cosa – deien mig *sota voce* els membres del govern– era anticonstitucional.

L'argumentació de l'Estat tingué una molt bona acollida en general, ja que mostrava una tolerància oficial davant la *Konfirmation* molt més elevada del que se li suposava i de la que havia manifestat l'Església respecte a la *Jugendweihe*. Malgrat tot, internament, el Partit estava ben content cada vegada que algú s'inscrivía a la cerimònia suara esmentada, ja que era una mostra, no tan sols de suport, sinó, tal com estava el clima social, de no conformitat amb l'Església. O, millor dit, cada inscripció a la cerimònia socialista era *de facto* una renúncia a fer la *Konfirmation*.¹⁴⁴

La valoració de la *Jugendweihe* dins del Partit en una *Exposé zur Haltung der Kirchen* del 19.6.1955 no es corresponia gens amb el que s'havia expressat oficialment sobre la “tolerància” i “acolliment festiu a l'activa vida social”. A l'*Exposé* s'hi pot llegir:

*“Per nosaltres la Jugendweihe no era, ja des del principi, encara que nosaltres ens unírem a la tradició, la simple repetició de les antigues Jugendweihen dels lliurepensadors i/o Freireligiösen, els quals s'oposaven directament als dogmes de l'Església. Per nosaltres aquesta cerimònia era un mitjà metòdico-polític per clarificar la consciència social incloent-hi la Weltanschauung socialista.”*¹⁴⁵

Ara bé, dins el Partit les opinions tampoc no eren unànimes i clares, com de fet passa sempre i arreu. Així, aquest no s'escapà ni de les divergències dels oportunistes de dretes ni de les dels d'esquerres. Eren anomenats oportunistes de dretes els qui volien negociar amb l'Església, volien modificar el nom de la *Jugendweihe* (per evitar friccions) o bé continuar fent les “Celebracions dels alumnes del darrer curs”, en comptes de la *Jugendweihe*.

“L'oportunisme de dretes s'expressa en la constatació: la Jugendweihe no s'erigí en cap cas contra l'Església, malgrat que hi hagués la idea com a rerefons. La Jugendweihe no està determinada o predeterminada pel que fa a la cosmovisió, es tracta només d'un acte festiu per celebrar l'entrada de la joventut a la vida dels adults... L'oportunisme d'esquerres, per un altre costat, motiva alguns camarades a la propensió desitjada per l'Església i comencen a acollir la lluita contra l'Església i continuen en un nivell dogmàtico-religiós, la batalla contra persones en comptes de contra diferents punts de vista. El punt correcte sorgeix de la necessitat que

¹⁴⁴ Això, però, s'esdevingué només durant un parell d'anys.

¹⁴⁵ *Exposé zur Haltung der Kirchen*. 19.6.1955. BA-SAPMO DY 30 IV 2/14/26.

nosaltres sempre i en cada moment tenim de reforçar la consciència de classe dels treballadors, de continuar amb l'educació social i ideològica d'una cosmovisió materialista-dialèctica i prendre com a mitjà principal l'explicació i mediació dels coneixements científics."¹⁴⁶

Les diferències d'opinió, per bé que restaren internes, feren saltar més d'una persona del lloc de feina.

Malgrat les divergències i discòrdies, el Partit seguia la línia que ja s'havia proposat respecte de les cerimònies en qüestió. La propaganda oficial del ritual de pas socialista repetia sense pausa les expressions de la "consciència de classe" i la de "la visió del món materialista i dialèctica", la qual cosa implica que aquesta celebració tenia ja des del principi la intenció d'educar els joves a la pròpia *Weltanschauung* per assegurar-se així de la instrumentalització del poder. En aquest sentit, es pot llegir –en un document intern– el següent comentari: "la Jugendweihe és sota les condicions de lluita un mitjà per combatre des de la praxis del materialisme dialèctic la superstició".¹⁴⁷ Per raons tàctiques totes aquestes valoracions i intencions no aparegueren a la llum pública.¹⁴⁸ El Partit definí com a internes les qüestions disputades i situà en primer pla el caràcter social, la tolerància respecte de les cosmovisions i la festivitat de l'esdeveniment.

Entre el 1955 i el 1957 la pressió eclesiàstica i estatal respecte dels rituals corresponents a cadascuna fou considerable, de manera que provocà més d'una forta discussió entre joves o en el si d'algunes famílies. Ara bé, i malgrat que tots els camarades del SED foren "convidats" a deixar fer la *Jugendweihe* als seus fills, malgrat també que durant aquests anys es permeté els joves de més edat (de més de 14 anys) de participar en la cerimònia i, finalment, tot i el poder del gran desplegament propagandístic, la gran majoria de la població continuà fent la *Konfirmation*. Les xifres d'assistència a la *Jugendweihe* ho demostren:

¹⁴⁶ *Jugendweihe zwischen...* Obra citada. p. 117.

¹⁴⁷ *Jugendweihe zwischen...* Obra citada. p. 117.

¹⁴⁸ L'*Exposé* del juny de 1955 mostra que dins del SED hi havia diferents posicions respecte a la introducció, o no, de la *Jugendweihe* a la RDA, ja que cadascuna d'aquestes tendències apostava per un o altre tipus de relacions entre Església i Estat. Personalment, les diferents disputes internes del Partit només les he pogut trobar a l'Arxiu de l'Organització de masses, arxiu on hi ha guardades i catalogades les actes del SED. (Els altres dos llibres on he trobat documentació semblant foren elaborats, també, a partir de la recerca d'actes al mateix arxiu.) Pel que fa a membres del Partit entrevistats o pastors protestants desconeixen –tots– l'existència de les discussions sobre aquest tema (els textos oficials publicats no deixaven entrellucar, tampoc les divergències. Tant els uns com els altres només veieren les versions oficials definitives. Evidentment, però, els pastors protestants sí que havien seguit, si no de prop, amb la pròpia pell, les altres disputes: Estat - Església.

Any	Nombre de participants	Percentatge
1955	53.541	18,5%
1956	60.852	22,1%
1957	63.690	26,4%

FONT: Elaboració pròpia.¹⁴⁹

Durant aquests anys a la RDA les xifres dels adolescents que van fer la *Konfirmation* són, malauradament, incompletes. Ara bé, atès que als alemanys, si més no als de l'Est d'aquesta època, els semblava impensable no celebrar cap tipus de ritual als 14 anys, es pot desprendre –del percentatge donat– la quantitat de joves que feren la *Konfirmation* (cal tenir en compte, tanmateix, la minoria catòlica i que alguns dels joves celebraren ambdós actes). Les xifres citades, però, no mostren ni la quantitat d'ateus que hi havia durant aquests primers anys al país, ni tampoc els percentatges de membres del SED. És digne d'esmentar que dins les línies dels camarades del Partit, el 1957, uns 12.000 no enviaren els propis fills o filles a fer la *Jugendweihe*.

L'any 1956 el CDU (Christlich-Demokratische Union, “Unió Democràtico-cristiana”) intenta pal·liar el conflicte entre l'Església i l'Estat intercedint en les cerimònies. Fins aleshores, el conjunt de partits polítics de la RDA que no eren el SED havien intentat aportar el seu gra de sorra bo i afirmant que la majoria dels seus militants no estaven d'acord amb totes aquestes mesures. El CDU va anar, en aquest cas, un xic més enllà, s'involucrà més concretament en la controvèrsia i féu una proposta per remodelar la *Jugendweihe*. Els punts d'aquesta proposta foren:

1. Deixar d'usar el substantiu *Jugendweihe* i apostar per la denominació *Jugendfeier* (celebració dels joves).¹⁵⁰
2. Revisar el llibre *Weltall-Erde-Mensch* (“Univers-Terra-Ésser humà”, que és el que es donava als joves que participaven al ritu així que havien fet la Promesa dalt de la tribuna). Sobretot, retocar-ne la part referent a la religió i a la *Weltanschauung*.

¹⁴⁹ *Einschätzung der Jugendweihe*. 1955, BA-SAPMO DY 30 2/14/26; *Jugendweihe*. (1956), BA-SAPMO DY 30 IV 2/14/27, “Zentral Ausschusses für Jugendweihe” i *Analyse über die Durchführung der Jugendweihe*, 1957. BA-SAPMO DY 30 IV 2/14/28.

3. Traslladar les *Jugendfeiern* a l'acabament del curs escolar de manera que la celebració coincidís amb la “*Schulentlassungsfeier*” (Celebració dels alumnes del darrer curs).

4. La nova celebració hauria de reforçar l'educació patriòtica i no tant en termes de visions del món.

Dins el SED també hi hagué intents semblants de sortir de l'impàs en el transcurs del mateix any i, sobretot, en ocasió del 20è Congrés del Partit Comunista de la Unió Soviètica el març del 1956. El gener d'aquest any, ja s'havia parlat al Comitè Central de la *Jugendweihe* de modificar el *Weltall-Erde-Mensch* per donar-lo als joves com a obsequi. S'encarregà la redacció a W. Victor i P. Wandel (secretari del Comitè Central del SED), el qual s'afanyà a abonar l'esmentada proposta de manera que a la primavera del 1957 aparegué el nou llibre de lectura: *Unser Deutschland* (La nostra Alemanya). Tampoc aquesta no fou una sortida airosa, respecte al llibre i a la concepció que s'amagava darrere: sobretot exaltació d'elements patriòtics. Hi hagué discussions entre individus de les altes esferes polítiques, concretament entre W. Ulbricht (president del Consell d'Estat) i P. Wandel, les quals s'acabaren amb la “dimissió” de Wandel de la Secretaria del Comitè Central.

El conflicte, que es desencadenà sobretot amb motiu del 33è Congrés del Comitè Central del SED (16-19.10.1967), començà amb la crítica d'Ulbricht, que va acusar Wandel de voler retrocedir davant la pressió de l'Església i de voler aplanar el camí a seguir.¹⁵¹ El mateix Ulbricht, en una de les xerrades fetes a una *Jugendweihe* a Dessau el maig del 1957, accentuà el component ateu de la cerimònia sota el títol “*Saber és millor que creure*”.¹⁵² Ell no compartia els elements més patriòtics que havia defensat Wandel i considerava que el ritu havia de posar l'accent en un altre lloc: “S'ha d'aspirar a la participació de tota la joventut, ja que la *Jugendweihe* és un vell i bonic costum... del moviment treballador socialista”.¹⁵³ D'aquesta manera, hom es remuntava de nou a la tradició dels lliurepensadors i, al mateix temps, s'apostava perquè la cerimònia “eduqués” en i pel socialisme.

¹⁵⁰ Un canvi de nom implica, entre d'altres coses, posar el ritual en una altra tradició, desmarcar-lo, en aquest cas, del contingut de la cosmovisió de la classe treballadora per substituir-lo per un nom sense tradició, per tant, sense una interpretació de fons. A més, *Jugendfeier*, com a substantiu, és molt neutre no tenia –en aquell moment, actualment sí– connotacions històrico-político-ideològiques.

¹⁵¹ Si el motiu de la dimissió de Wandel fou exclusivament aquesta disputa o darrere hi havia altres coses amagades com ara aspiracions de poder, etc. m'és absolutament desconegut.

¹⁵² W. Ulbricht. (1957): “Wissen ist besser als glauben”. A: *Jugendweihe*. Núm. 3, Llibreta 5, 2-7.

¹⁵³ “Wissen ist besser...”. Obra citada.

Membres del Comitè Central per a la *Jugendweihe* comentaren, a resultes de la retirada de l'Església", el següent:

*"Hem guanyat una batalla contra els incorregibles, contra les forces del passat, contra la calúmnia, l'engany i la mentida en relació a la Jugendweihe. Hem aturat aquells poders obscurs que encara volien mantenir una part de la població en un empresonament espiritual i que, amb mètodes medievals, posaven a la població sota pressió moral. A tots aquests els hem derrotat definitivament."*¹⁵⁴

El com i per què l'Església hagué de plegar-se a les exigències de l'Estat té molt a veure amb l'enfortiment i el dogmatisme d'aquest darrer a partir del punt culminant de les relacions entre ambdues institucions. Davant d'aquestes exigències, i com ja es veurà, les institucions cristianes hagueren de "deixar les coses més fàcils" als seus fidels per poder continuar subsistint com a tal.

L'èxit del Partit l'any 1958 no es produí només en l'àmbit de la *Jugendweihe*, sinó que fou molt més ampli, més general, i s'estengué al terreny de la política eclesiàstica: les esglésies hagueren de transigir després dels refusos de xerrades i bloqueigs per part de l'Estat. Hagueren d'acceptar —encara que a contracor— l'aï llament polític que el Partit els imposà en el sentit que l'Estat refusava que els representants de l'Església protestant de l'est i els de l'oest estiguessin en contacte. Döhnert, afegeix respecte que "en un comunicat del 21.7.1958 els representants de l'església de l'Alemanya de l'Est expressaren la voluntat de respectar el desenvolupament del socialisme".¹⁵⁵

Per la qüestió de la *Jugendweihe* es posaren en marxa noves reflexions, ja que l'increment de les inscripcions a la cerimònia amenaçava greument l'existència de la *Konfirmation*.

L'església protestant de l'est celebrà una conferència, el 27 d'agost del 1958, en què proposà que per conservar els principis d'incompatibilitat entre la *Jugendweihe* i la *Konfirmation* havien de ser clements i practicar la misericòrdia pastoral per no rompre el contacte amb els nois i les noies que celebraven el ritu socialista. Així es permetia que aquests poguessin fer la *Konfirmation* sempre que "amb la participació regular a la vida eclesiàstica, demostrassin que no estaven units a l'ateisme".¹⁵⁶ Un cop manifestada la no

¹⁵⁴ De la revista ja citada *Jugendweihe*, 4 (1958), article "Zur Jahreswende". Llibreta 12, 8.

¹⁵⁵ *Jugendweihe zwischen...* Obra citada, p. 121.

¹⁵⁶ *Kirchliches Jahrbuch*, 85 (1958), p. 191.

pertinença a l'ateisme, els joves ja podien fer la *Konfirmation* (abans, però, havien de seguir els cursos preparatoris) i combregar.

Aquesta proposta fou rebuda de maneres diferents segons els diferents indrets de l'Alemanya Oriental; a Saxònia i Berlín-Brandenburg seguien unes altres directrius. Per ells, tots els adolescents que havien estat batejats podien participar en els cursos de *Konfirmation*, independentment de si també participaven en els cursos de les *Jugendstunden*. En aquests llocs, els joves que havien fet la *Jugendweihe* podien, al cap d'un any, ser confirmats. A Tübingen i a Anhalt, en canvi, aquest “temps d'espera” (un any després de fer la cerimònia socialista) no estava ni previst ni descrit, sinó que es deixava decidir als joves mateix la conveniència o no de ser confirmats al mateix any de la *Jugendweihe*. Aquestes foren les resolucions pensades de primer només per a l'any 1959, però que es perllongaren en el temps atès el dràstic augment de les inscripcions del ritual posposat pel Règim.

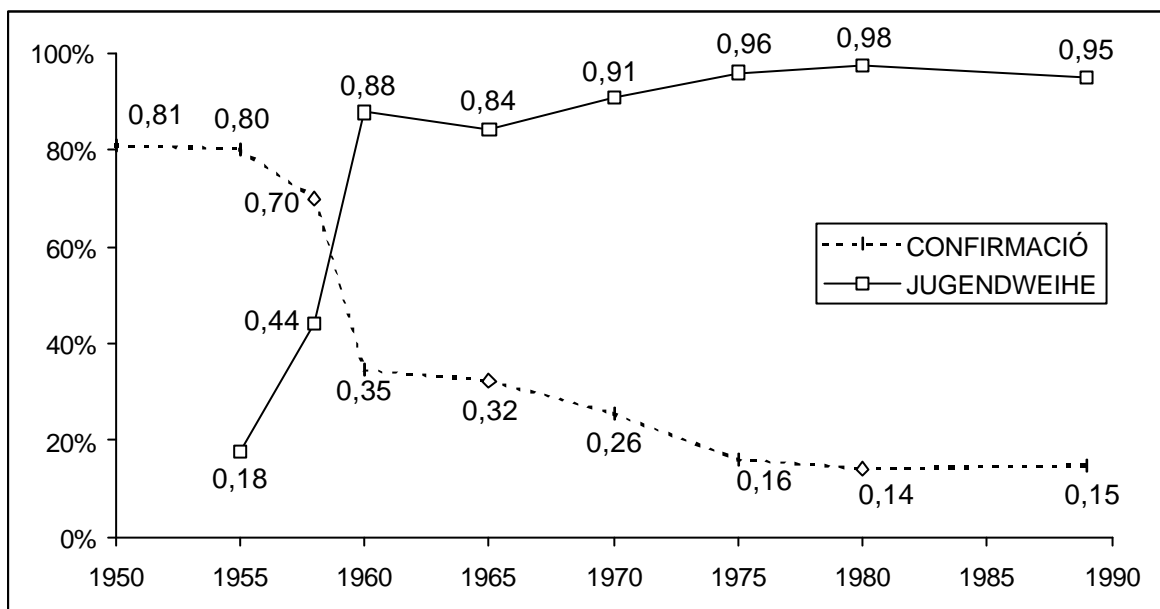
La institució eclesiàstica hagué de comprendre i admetre que la seva actuació intransigent de confrontar els individus davant una situació d'haver d'escollir entre un o altre ritual (en un estat dictatorial del qual tot en depenia) no era abonada per la majoria dels membres eclesiàstics,¹⁵⁷ car les conseqüències que aquesta decisió comportava per als individus podien ser molt greus i modificar-los el curs de la seva vida sense que l'Església hi pogués fer res.

Entre el 1954 i el 1960 l'Església perdé una gran quantitat de seguidors, fet que es palpà, sobretot, en les xifres cada vegada menors de bateigs i casaments inscrits i celebrats a l'Església protestant de l'est. No cal dir que l'Estat no tan sols se'n fregava les mans, sinó que abonava les “desercions de l'Església” amb una informació política força ofensiva. A més, per un costat, la majoria de l'Església apostava per imposar el “temps d'espera” d'un any per als individus que havien fet la *Jugendweihe* i, per l'altre, celebrar la *Jugendweihe* ja omplia –si més no parcialment– la necessitat de ritual per passar a l'edat adulta, de la qual cosa en resultà que la *Konfirmation* perdés influència i presència i, més o menys progressivament, la seva condició de “costum popular”.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Alguns pastors de base m'han comentat que no trobaven bé que l'Església o l'Estat “empressin els joves” com a eina de lluita entre ambdues institucions.

¹⁵⁸ No dispo de dades i/o informacions sobre l'Església catòlica, però sembla que aquesta en ser ja –des de sempre– minoritària en un lloc on primer la majoria era evangèlica i després “socialista” les desercions no foren proporcionalment tan elevades com en el cas de l'Església protestant.

El gràfic següent mostra el desenvolupament dels dos rituals, *Jugendweihe* i *Konfirmation*, a la RDA, i la relació que hi havia entre ambdós. D'aquí se'n desprèn tal com diu Döhnert, que “la *Konfirmation* va perdre la seva base popular i es convertí en una confessió conscient envers les cada vegada més petites comunitats cristianes”.¹⁵⁹

FONT: Elaboració pròpia.¹⁶⁰

En les dades citades es pot veure que a partir del 1958 hi hagué una part d'adolescents que participaven en ambdós actes. El petit grup que no prengué part en la *Jugendweihe* era constituït preponderantment per joves catòlics i fills de pastors protestants. La majoria de les famílies evangèliques no es volgueren sotmetre a la pressió / confrontació de / contra l'Estat de manera que –donat el cas– ja calculaven d'entrada amb “l'any d'espera”.

¹⁵⁹ Mentre la *Jugendweihe* era una celebració no popular, no “obligatòria” i poc coneguda (sobretot des dels seus orígens fins el 1933), era aquesta cerimònia la que es feia amb “més consciència”, car era un signe distintiu pel fet que s'anava en contra dels “costums establerts” fins aleshores. A la que (ara ja parlo de la RDA) la influència de l'Església es va mitigant i l'Estat es mostra pràcticament “totpoderós”, llavors passa a ser la confirmació el signe distintiu, el que “permet / obliga” a sortir de l'anonimat i, consegüentment, requereix de més consciència perquè en el fons és un acte de “rebuig” envers quelcom ja establert i considerat com a normal, donat per descomptat. Aquest també és un motiu pel qual hi ha qui “fa el que toca” a cada moment concret i no es planteja ni el perquè dels seus actes, ni les altres opcions.

¹⁶⁰ Dades extretes del recull que va fer Döhnert a: *Jugendweihe zwischen...* Obra citada, p. 122.

Acabament dels enfrontaments mitjançant un ritual

Les relacions entre l'Església i l'Estat no acabaren aquí. Aquestes relacions, que continuaren essent fluctuants, ara més tenses ara menys, segons situacions polítiques, econòmiques, socials i segons, també, els cap d'Estat que hi havia, no prengueren més la *Jugendweihe* i/o la *Konfirmation* com a cap de turc, com a cavall de batalla. És per aquest motiu que no continuo, en aquest capítol, amb el desenvolupament i les intrigues vàries que hi hagué entre les dues institucions.

En un moment donat, previ a la construcció del Mur de Berlín, l'Església protestant i la catòlica prengueren el seu ritual d'iniciació com a concreció de la seva cosmovisió per enfrontar-se a l'Estat en tant que ofegador, mutilador o aniquilador d'aquesta. O, també es pot dir el contrari: en un moment donat, l'Estat –que s'havia autoproclamat “la dictadura del Proletariat”– intentà autolegitimar-se i convèncer els ciutadans de la versemblança i de la bondat del que feia, no solament mitjançant l'adoctrinament a les escoles i a altres llocs, sinó organitzant “recreant” un ritual que en certa manera es presentava com a incompatible amb el que la majoria de la població ja practicava (i que havia practicat durant anys, si no segles). La “imposició” (no per llei, però per una amenaça potser major) del ritus, de la *Jugendweihe*, es podia interpretar –i de fet ho era– com una substitució de la *Konfirmation*. Substitució per a què? Per anar deixant la *Konfirmation* i la cosmovisió que ella representava de banda, de manera que anés quedant obsoleta i que els ciutadans adquirissin la “professió de fe” que l'Estat els presentava i preparava.

Després dels estira i arronses que ja s'han anat considerant al llarg del text la situació va quedar, pel que fa a la cerimònia (des del principi dels anys 60), així: desaparegueren altres festes també presentades com a ritus de pas com ara la *Schulentlassungsfeier* (celebració del darrer curs d'escolarització), s'imposà la *Jugendweihe* de forma automàtica, de manera que “si no es deia el contrari” ja s'hi estava matriculat. Això, obligava els qui, pels motius que fossin, no hi volguessin prendre part, a fer-se veure per tots els companys de classe (quedar una mica com a *rara avis*) per haver-se de justificar davant el professor/a o director/a de l'escola (els pares també hi havien de ser). Havien de tenir en consideració que no fer la *Jugendweihe* els tancava el camí cap a la universitat, al mateix temps que podia ser motiu per “tallar en sec” la carrera professional dels pares. D'altra banda, fer la *Konfirmation* i comunió no eren vistes com a problema i, segurament, era l'opció més presa pels qui eren conscients dels entrebancs que el Règim els podia posar, però que no volien renunciar a la pròpia creença. A partir d'aquest moment, i fins a la caiguda del

Socialisme, la participació exclusiva a la *Konfirmation* o a la comunió (i *Firmung* = confirmació catòlica) fou una opció adoptada per ben poca gent, és a dir, pels creients més aferrats a la seva fe.¹⁶¹ Els qui no feren la *Jugendweihe* foren, en la majoria dels casos: testimonis de *Jehovà*, la minoria catòlica i fills de pastors o representants de l'Església protestant.

Respecte a la història de les relacions entre les dues institucions tractades en aquest capítol, cal afegir, per arrodonir –tot i que no té gaire a veure amb cap dels dos rituals–, que l'altre punt àlgid i roent fou a finals dels anys 80 quan l'Església agafà una mica la batuta per combatre el Règim “amb ciris i espelmes”. Sota les esglésies (es pot fer un paral·lelisme amb el franquisme), s'organitzaren els moviments d'oposició, fins i tot, per individus que no sabien ni què era el culte a Déu. Era una manera d'obrir les portes per ser més per lluitar contra un mateix fi: la dictadura.

FORMES D'ADOCTRINAMENT A LA RDA

La voluntat adoctrinadora

La voluntat adoctrinadora a la RDA era omnipresent envers tota la col·lectivitat i és que quan es comença de zero no cal només “ensenyar a les noves generacions el funcionament de la societat”, sinó que també és imprescindible “inculcar” la nova *Weltanschauung* a totes les capes i els sectors de la població socialitzats en altres èpoques i amb altres valors. No és estrany, doncs, que en determinats moments l'Estat pretengués que fossin els fills els que “ensenyessin” als pares els nous valors, les pautes de conducta, etc. La mainada és, per definició, més vulnerable a tot el que li “ve de fora”, car es troba en procés de formació personal i allò que aprengui durant aquesta etapa de la vida, allò que arribi a donar per descomptat, és molt més difícil de modificar que no pas si cal fer una segona socialització. Per aquest motiu, es destinaven tants recursos i esforços al sistema escolar i, també (com ja ha passat en altres dictadures, pensem, per exemple en la franquista, amb la Frente de Juventudes), a l'enquadrament de la mainada i dels joves durant el temps lliure.

¹⁶¹ Només pels absolutament creients era vàlida l'argumentació que féu l'esposa d'un pastor: “Seguir els camins de la fe i de la seva doctrina en aquest món, per obstacles que això pugui comportar, tindrà la seva repercussió en el Domini de Déu, a l'altre món, el de després de la mort del cos.”

Durkheim s'ocupà durant força temps i amb, certa intensitat, de qüestions relacionades amb la pedagogia i amb l'educació. Moltes de les seves reflexions encara avui ens són vàlides car són aplicables a més d'un sistema social i a més d'una època. L'esmentat sociòleg argüí, a *Éducation et sociologie* el següent:

*“No hi ha cap poble en què no existeixi un cert nombre d'idees, de sentiments i de pràctiques que l'educació hagi d'inculcar a tots els infants indistintament, pertanyin a la categoria social a la qual pertanyin”.*¹⁶²

La RDA no era una excepció, sinó tot al contrari; ho sabia, n'era conscient i, per tant, ho practicava.¹⁶³ Més endavant el mateix sociòleg afegeix:

*“(D)'aquests fets resulta que cada societat es fa un cert ideal d'home, d'allò que ha de ser tant des del punt de vista intel·lectual com físic i moral; i aquest ideal és, en certa mesura, el mateix per a tots els ciutadans.”*¹⁶⁴

En els Estats del Bloc de l'Est, i consegüentment també a la RDA, aquest ideal de l'ésser humà i de la societat en general estava molt especificat (tot i que la pràctica podia anar per camins ben diferents), car el sistema que s'intentava aplicar s'havia preparat, en un principi, sobre el paper reinterpretant les doctrines de Marx, Engels i Lenin.¹⁶⁵ L'ideal antropològic era, com es pot llegir en textos d'aquests darrers autors citats, el d'individus lliures, no alienats pel jou del treball, ni pels mitjans de producció, ni per la religió o sistemes de creences que anessin més enllà del món material. Un individu que pensés dialècticament i històricament (en el sentit del materialisme històric exposat per Marx i Engels), que fos culte, que cregués en la ciència i el seu desenvolupament... Tot això i encara d'altres

¹⁶² Durkheim, E. (1990): *Éducation et sociologie*. Ed. Presses Universitaires de France, París, p. 49.

¹⁶³ No voldria deformar el pensament de Durkheim citant una frase en certa manera fora de context. L'esmentada afirmació d'aquest sociòleg no està pensada tant per a sistemes totalitaris, com pel fet d'harmonitzar les necessitats socials amb les individuals per al bon funcionament de la societat. L'autor pensava en la societat “laica” francesa de l'època i en com aquesta havia de dotar-se d'instruments per tal de continuar existint, per tal de desenvolupar-se. Ara bé, les mateixes necessitats, el mateix tipus d'harmonia són necessaris per a qualsevol societat. En el cas de la RDA, doncs, és igualment aplicable (tot i que Durkheim no hi estigués pensant, ni pogués fer-ho) i, en qualsevol cas, la gran diferència que trobaríem entre el que aquest autor vol dir i el que es féu a l'Alemanya de l'Est té a veure amb el fet que el primer pensava en termes d'educació en el sentit més obert (més de donar elements als alumnes) mentre que a la RDA es tractava d'adoctrinar.

¹⁶⁴ *Éducation et sociologie*...Obra citada, p. 50.

¹⁶⁵ Els escrits de Gramsci, curiosament, no tingueren gaire influència en els països del Bloc de l'Est. Ara bé a Cuba i l'Amèrica Llatina són tant o més populars que els del mateix Marx.

aspectes, que no crec que calgui citar aquí, era el que conformava l'ideal de l'ésser humà propugnat pel socialisme existent a la RDA.¹⁶⁶ La manera com aquest ideal es traduí a la realitat ja era una altra cosa. Fins i tot persones que havien estat membres del Partit Únic han afirmat –al llarg d'entrevistes– que ha estat justament després de la Caiguda del Mur que s'han adonat que els textos de Marx que llegien estaven “mutilats” (havien passat per la censura, s'hi havien suprimit tots els paràgrafs, mots, frases considerats “perillosos”, etc. i és que una societat totalitària, per més que vulgui aparentar l'obertura d'un ampli espai de joc i de llibertat, no pot deixar, no pot donar ella mateixa instruments als ciutadans perquè reflexionin i qüestionin el règim). Per tant, una cosa era l'ideal que es volia donar i l'altra era la seva pràctica.¹⁶⁷

Amb tot, el socialisme més que voler dissenyar sobre el paper tipus ideal d'individus, pretenia proposar un model de societat. Aquest model provenia dels escrits de Marx, Engels, Lenin... i apostava, principalment, per una societat sense classes, on el concepte de propietat privada hagués desaparegut, el capital econòmic fos repartit homogèniament per tots els membres, etc. No crec que calgui continuar definint el present terme ni tampoc que comentí amb gaires detalls quins eren els punts que el Sistema no acomplia (o per principi o per manca de recursos, o per qualsevol altre motiu). Només cal que quedi clar que el model social pel qual teòricament s'apostava no era el model social que “realment” s'aplicava.¹⁶⁸ Alguns, els que no perdien la fe en la creació de la nova societat, pensaven que tot plegat era qüestió de temps, que calia passar per la fase de la “Dictadura del Proletariat” (tal com el Règim s'havia autodenominat) i que tot el que fins llavors semblava contradictori trobaria la seva raó de ser i la seva dissolució en el comunisme.

La societat de la República Democràtica Alemanya, com de fet s'esdevé en qualsevol altra, ja sigui una dictadura o una república, intentà buscar diversos mecanismes per legitimar-se i per autoperpetuar-se. L'educació no tan sols en fou un element important, sinó el més

¹⁶⁶ Quan esmento el terme de socialisme (real) existent, no em refereixo necessàriament a l'aplicat a tot el Bloc de l'Est, sinó que em centro exclusivament a la RDA, si no és que especifiqui el contrari.

¹⁶⁷ Amb tot, seria digne d'estudi (o si més no interessant sota el meu punt de vista) la capacitat que precisament aquests individus “adoctrinats” dins la *Weltanschauung* socialista poden tenir avui per qüestionar el sistema actual. Deu anys de viure en el mateix lloc físic però immersos en un altre sistema que, per a més inri, se'ls havia presentat sempre com a “oposat”, juntament amb el paquet de coneixements teòrics i pràctics que havien anat ampliant a la RDA, ha de donar –em sembla– molt marge de maniobra intel·lectual per pensar i repensar la societat en la qual es viu. En aquest sentit, aquests individus estan molt més equipats que els que només han viscut en un sistema polític-econòmic-social.

¹⁶⁸ D'aquí prové, entre d'altres motius, la gran esquerda entre la Constitució i lleis escrites, per una banda, i la força de les amenaces, prohibicions verbals... en fi, la pràctica quotidiana.

destacat pel fet que els subjectes que hi són sotmesos són els que es troben, normalment, en una etapa de la vida molt tendre en la qual és fàcil de “moldejar l’esperit”;¹⁶⁹ és l’època de la primera socialització, època en què fins i tot sense fer res –des de fora, amb intencionalitat i/o activament– l’infant està captant, a la seva manera, tot el que el rodeja. Ho organitza, ho jerarquitzava... ho interioritza per anar conformant la pròpia estructura de pensament i d’actuació. Tal com afirma el sociòleg francès esmentat més amunt, “en tota societat l’educació és el mitjà pel qual aquesta prepara dins el cos dels infants les condicions essencials de la seva pròpia existència”,¹⁷⁰ la qual cosa no va passar pas desapercibuda pel Règim de l’Alemanya de l’Est, com tampoc ho havia estat pel franquisme o pel nazisme, o per tants d’altres. Durkheim continua:

“Així, cada tipus de poble té la seva educació, la que li és pròpia i pot servir per definir-lo, de la mateixa manera que la seva organització moral, política i religiosa.”¹⁷¹

Ara bé, quan aquesta educació imposa –sense deixar opció a la reflexió, al pensament crític, al desenvolupament de les pròpies idees– és quan s’anomena adoctrinament, que és el que féu el Règim que analitzo bo i conjuminant la moral, la política, el sistema econòmic i la “religió” en el sentit ampli definit, que anomeno la *Weltanschauung* socialista.

L’educació de la qual s’ha parlat, el control de les generacions més joves, no solament es pot fer a l’escola, o a casa (per mitjà de la família), sinó també a través del temps lliure i de la seva “manipulació”. Per això, dedico algunes pàgines a descriure els marcs d’aquests altres “centres d’adoctrinament”. En els règims totalitaris –p. ex.: l’Espanya franquista, la dictadura hitleriana i la RDA– s’ha posat molt d’èmfasi, des de l’Estat, al fet de tenir les generacions joves al màxim de temps ocupades fora de l’àmbit de parentesc, ja que les famílies poden tenir altres maneres de fer, de concebre el que ha de ser la vida en comú, etc. Així, totes aquestes societats crearen no solament les escoles que proporcionaren als infants l’educació i l’adoctrinament que havien de rebre, sinó que, a més, organitzaven tota una sèrie d’activitats extraescolars normalment molt vinculades a l’escola. S’intentava, en altres paraules, omplir “des de dalt” el temps lliure dels infants de manera que aquests estiguessin al màxim d’hores possible sota la seva influència, es “vigilessin” mútuament i, al

¹⁶⁹ Prenc aquí l’expressió durkheimiana.

¹⁷⁰ *Éducation et sociologie...* Obra citada, p. 12.

¹⁷¹ *Éducation et sociologie...* Obra citada, p.12.

mateix moment, es deixés menys marge de maniobra als pares, els quals –en general– encara no estaven “socialitzats” en la *Weltanschauung* que en cada cas es donava com a única i vàlida.

El comentari d’A. Sopena referent al “*nacionalcatolicismo*” és igualment aplicable al “socialisme real existent”, si més no al d’Alemanya:

*“Lo que en las escuelas se enseña es el reflejo de la economía, de las relaciones sociales, de la política, de la historia, de la filosofía, de la religión y de otros elementos del contexto que producen el precipitado final de un determinado universo ideológico, más o menos orgánicamente estructurado... No obstante, en el caso que nos ocupa había, sobre todo ello, menos sociedad y sí mucho más de una puntillosa y exacerbada voluntad adoctrinadora.”*¹⁷²

Si considero que aquesta argumentació també era vàlida a la RDA és perquè tant els exercicis de gramàtica, com els de matemàtiques, etc. estaven farcits de la cosmovisió socialista.¹⁷³ Tot plegat no s’esdevenia només a l’escola, sinó que tenia la seva continuació amb l’enquadrament dels joves, amb la preparació de la *Jugendweihe*... A diferència del “*nacionalcatolicismo*”, emperò, el socialisme alemany de postguerra no solament no es basava en la institució eclesiàstica, sinó que fins i tot i, malgrat la llibertat de culte establerta per la Constitució, intentava que el pes de l’Església a la societat anés minvant.¹⁷⁴ De fet, la presència i el paper de l’Església a l’Alemanya de l’Est va ser un dels grans cavalls de batalla al qual s’hagué d’enfrontar el Règim durant tota la seva existència. Hi ha qui encara afirmaria que fou, precisament gràcies a aquesta (l’Església protestant), que s’ensorrà el Mur i, juntament, tot el Sistema.

L’adoctrinament del socialisme real existent a la RDA es desplegava a tota la societat: no era una qüestió exclusiva de les anomenades instàncies educatives, per bé que aquestes en portaven la veu cantant pel fet que tractaven amb els infants i joves i pel que ja s’ha comentat de la importància que tenia la “socialització invertida” (de fills a pares).

¹⁷² Sopena, A. (1994): *El florido Pensil*. Ed. Crítica, Barcelona. p. 16.

¹⁷³ Per tal de fer-se’n una idea més concreta, vegeu el llibre d’A. Sopena bo i intentant fer l’exercici mental de canviar la mare mestressa de casa que va a comprar per una de treballadora que ha tingut els fills fora de matrimoni (però que també ha d’anar a comprar) i es prepara per anar a la manifestació de l’1 de maig...

¹⁷⁴ Si no s’anorrea completament la institució eclesiàstica no fou pas per ganes o “necessitat”, sinó perquè això haguera anat en detriment de la legitimació del Règim. O, exposat en termes més economicistes: el cost net de “liquidar” la presència de l’Església (esglésies) era molt més elevat que el de mantenir-la dins el sistema de manera vigilant.

En el present apartat es prenen com a institucions d'anàlisi les que estan més estrictament relacionades amb el subjecte que es tracta. No s'ha de menystenir, però, la importància ni l'abast dels mecanismes propagandístics del Règim (es pot fer l'exercici aquí d'importar el *Noticiero Universal* o el *NO-DO* del cinema franquista a la RDA) ni l'abast dels mecanismes intimidatoris que eren, si se'm permet l'expressió, el resultat d'un adoctrinament "per la negativa o mitjançant la por". En aquests casos, amb tot, no s'aconseguia l'adhesió "voluntària" al Règim, ni que els ciutadans el donessin per descomptat, però sí que s'evitava haver d'aplicar directament i realment els mecanismes de força dels quals disposava l'Estat.

Institucions educatives

INSTITUCIONS PRE-ESCOLARS

Des de les primeres setmanes de vida fins als tres anys els nadons podien anar a l'anomenada *Kinderkrippe* (equivalent a una escola bressol). A partir d'aquesta edat i fins als cinc anys hi havia els *Kindergarten* (literalment, jardí d'infants, però més proper al que nosaltres entenem per llar d'infants). Assistir a aquestes institucions no era una obligació, sinó més aviat una necessitat, car la presència de la dona en el món laboral era molt elevada. L'Estat posava gratuïtament aquest servei a l'abast de la mainada, els pares dels quals treballaven o estudiaven; de fet, aquest era el cas de la gran majoria de la població.

ESCOLARITZACIÓ OBLIGATÒRIA

Fins el 1959 l'escola obligatòria acabava a l'anomenada 8ª Classe i, a partir de llavors, s'estengué fins a la desena classe. L'escola de formació bàsica s'anomenava POS (*zehnklassige allgemeinbildende Polytechnische Oberschule*), és a dir, "Escola politècnica superior d'escolarització general de deu classes", i estava dividida en tres nivells: de la primera a la quarta classe (nivell inferior), de la cinquena fins a la setena (nivell mitjà) i de la vuitena fins a la desena (nivell superior).

Hi havia tres tipus de POS (per a nosaltres, Educació General Bàsica): l'escola normal (en principi pensada per a tots els individus amb quocients d'intel·ligència ni molt superiors ni molt inferiors als designats "normals"); l'anomenada *Sonderschule* –escola d'educació especial–, destinada als alumnes amb dificultats d'aprenentatge o deficients mentals (aquests joves, en acabar se'ls destinava directament un lloc de treball), i les

Spezialschulen und-Klassen (la traducció de les quals és com l'anterior: escoles i classes especials), destinades, però, a infants que tenien capacitats o habilitats per sobre de la mitjana.

Per il·lustrar la part més rellevant de l'adoctrinament a les escoles de la RDA, comentarem algun tipus d'assignatura que s'impartia amb la finalitat d'unir dos mons: educació i feina. Ambdós estaven intrínsecament entrelaçats tant a la teoria com a la pràctica, tal com pretenia la cosmovisió socialista.

A partir de la setena i fins a la desena classe, els joves tenien una assignatura anomenada *Staatsbürgerkundeunterricht* (classe d'instrucció cívica estatal). Aquesta tenia per objectiu "instruir les noves generacions en el marc del socialisme". Es feia una mica de filosofia (gens profunda, gens crítica) i, sobretot, es tractava de llegir i aprendre els conceptes següents: materialisme en contraposició a l'idealisme (i per què el primer era el real i versemblant i, per tant, calia rebutjar el segon); socialisme com a pas transitori però necessari cap al comunisme i capitalisme (i per què aquest era "dolent" per naturalesa: es posaven múltiples exemples de l'explotació dels rics envers els pobres –ja fos dins una societat, ja fos entre països–), es mostraven les desigualtats i injustícies que el sistema capitalista comporta o pot comportar, etc. Es tractava, en definitiva, de convèncer el jovent que el món en el qual vivien era el millor dels possibles (principalment molt millor que el que regnava a l'altra banda del Mur) i que, en conseqüència, seria el sistema que un dia arribaria a regnar arreu.

Tots els entrevistats coincideixen que quan assistien a aquesta classe les idees, els fets, els sistemes quedaven representats en "blanc i negre," és a dir, d'una manera maniqueista. Les lectures i el que s'ensenyava a l'esmentada assignatura era, segons una entrevistada, una visió reinterpretada pel Partit de les ensenyances de Marx, Engels i Lenin: "Ningú no llegia textos originals, sinó les fonts secundàries, les quals havien estat 'treballades' en i per diferents departaments del Règim", comenta un altre entrevistat. També s'exposava durant aquestes sessions el funcionament de la societat de la RDA: institucions polítiques, socials, econòmiques i la interrelació establerta entre tot plegat. Finalment, es feien moltes referències al que els polítics del moment comentaven, afirmaven, feien...

A la universitat, l'assignatura corresponent era la de "*Marxismus-leninismus*". Allí es tractava d'aprendre's textos de Lenin o de Marx passats pel sedàs del Partit. A més, se'ls ensenyava la història de la classe treballadora, l'aparició del socialisme –primer a Rússia,

més tard a l'Alemanya de l'Est– i el que s'entenia sota aquest concepte, acompanyat de la visió determinista de la història bo i afirmant que aquesta acabaria desembocant en el comunisme (l'explicació científica de l'evolució “necessària” es despenia de la Teoria de l'Evolució darwiniana, precedida de la teoria física de la creació de l'Univers a partir de la gran explosió inicial: el *Big Bang*).

També s'impartien un parell d'assignatures dignes d'esment per la relació que aquestes establien entre l'escola i el món laboral (el qual era considerat com a punt bàsic de la cosmovisió).

- *Produktive Arbeit*: (PA) (“Treball productiu”) assignatura que s'introduï a a partir de la setena classe. Es tractava d'anar a una empresa (de producció de cervesa, un forner estatal, produccions agrícoles, etc.; tot plegat, depenia del tipus d'economia que hi hagués al poble o la ciutat on s'emplaçava l'escola) i de mirar com es treballava, quins eren els processos de producció, com era el món del treball socialista, etc. Hi havia alguns obrers encarregats d'explicar als alumnes tot aquest funcionament i, posteriorment, els donaven tasques a realitzar (eren aquests darrers, per tant, qui posaven les notes de l'assignatura).

- *Unterrichtstag in der Produktion*: (UTP) (“Dia de classe en la producció”). Aquesta assignatura fou la substituïda de l'anterior: de la PA. El canvi de nom es féu pels volts dels anys 70.¹⁷⁵

- *Einführung in die sozialistische Produktion* i *das technische Zeichnen* (ESP i TZ) (“Iniciació a la producció socialista i dibuix tècnic”). Eren lliçons fonamentalment teòriques. Com les altres, s'introduï en a la setena classe i no acabaven fins a la desena.

La PA (més endavant, com ja s'ha comentat: UTP) i l'ESP s'anaven alternant: una setmana tenia lloc la primera d'ambdues assignatures, la setmana següent tocava l'altra. Tant l'una com l'altra, emperò, mostren que el sistema escolar no tan sols adoctrinava, sinó també que posava ben aviat els joves en contacte amb el món¹⁷⁶ laboral.

Diversos entrevistats comenten que, per regla general, el tipus d'empreses a les quals anaven per efectuar la PA no tenien res a veure amb els seus futurs llocs de treball. Això

¹⁷⁵ El motiu del canvi de nom no m'és conegut. Els entrevistats tampoc no en sabien res. Potser es podria trobar, però, a les actes del Partit.

¹⁷⁶ Tenint en compte la societat a la qual em refereixo, s'ha d'adoptar el terme “món laboral” i no el de “mercat”, car aquest darrer no existia com a tal, o com s'entén des dels països amb un sistema capitalista de producció.

condueix a formular-me la pregunta de fins a quin punt el Règim estava interessat en el fet que els joves coneguessin diverses esferes del món laboral (per qüestions doctrinàries i seguint la seva *Weltanschauung*) o bé, més aviat, aprofitaven l'avinentsa per tenir mà d'obra gratuïta, però sobretot, mà d'obra! (tampoc no s'ha d'excloure que la resposta pot respondre a la combinació d'ambdues qüestions).

ESCOLARITZACIÓ POSTOBLIGATÒRIA

Aquests tipus d'institucions eren força més freqüentades que les corresponents, durant els mateixos anys, a l'oest, ja que la RDA (i en general els països del socialisme real existent) posava molt d'èmfasi en l'educació i la formació (i, en aquest cas, la Constitució no era paper mullat). D'altra banda, cal tenir en compte que, atesa l'estreta relació entre aquestes institucions i el món laboral, es proposaven i realitzaven estudis (cursos formatius), com aquell qui diu, per a cada tipus de feina (mecànic, assistent de paleta, encarregat de les vies ferroviàries...).

És curiós que a la majoria d'estudis dels que nosaltres haguérem anomenat, fa uns anys, FP (Formació Professional) tenien tots ells, a l'Alemanya de l'Est, noms força ostentosos que començaven per "enginyeria...". I potser el que s'havia après era a cosir, a reparar cotxes o a fer feines de secretariat.

Un cop finalitzada l'escola normal, es podia "escollir" entre tres camins diferents. Les cometes es refereixen a l'elevat grau d'influència que tenien els mestres en el procés d'elegir. En aquest, els professors feien recomanacions segons les habilitats personals dels alumnes mateix temps que es consideraven enormement la suposada "fidelitat" dels joves, o a voltes dels seus pares, respecte de les línies generals del Partit (aquesta vessant, però, no era "oficial", representava que seguint els preceptes constitucionals i legals no hi tenia cabuda).¹⁷⁷

Els diferents camins esmentats eren els següents:

Berufsschule (escola de formació professional). Fins el 1959 començava a partir de la novena classe, i des d'aquest any a partir de l'onzena. No solament es combinava la teoria

¹⁷⁷ A la pràctica, amb tot, les decisions *de facto* no es prenen seguint "la llibertat de culte" establerta per la Constitució, sinó seguint el que els representants del SED decidien.

amb la pràctica, sinó que s'anava força més enllà. Hi havia escoles per aprendre tot tipus de feines. Per fer-nos-en una idea n'esmentaré algunes: manyà, paleta, miner, sastre, enginyer de ferrocarrils, personal d'un laboratori químic...

K –em serveixo d'un exemple concret –el cas d'un individu entrevistat– per ser més il·lustrativa– comenta que, per ser miner, s'havia d'aprendre una gran varietat de coses: com treballar la fusta, el ferro, diversos tipus de metalls i d'altres materials, com construir murs, geologia (per conèixer les capes de perforació), calcular angles per fer túnels subterranis... I, per aquest motiu, necessitaven tant els coneixements empírics, com els teòrics. Tenien assignatures de tot tipus: física, química, matemàtiques, dibuix tècnic, és a dir, les que donaven les bases per desenvolupar la futura feina (càlcul de materials, temps de producció, quantitats necessàries, etc.). Dins d'aquest grup d'assignatures també hi havia alemany i una mica de literatura per tal que els alumnes fossin capaços d'escriure els treballs que se'ls demanava. Finalment, hi havia altres assignatures com *Gegenwartskunde* (història contemporània, nom que es donava a l'assignatura “adoctrinadora” per excel·lència, en què s'estudiava Marx, Engels, el comunisme, etc.). Altres disciplines que també s'impartien eren, per exemple: política, internacionalisme, etc. (assignatures que acabaven d'arrodonir la cosmovisió que se'ls volia transmetre).

La segona opció era la de les anomenades *Berufsschulen mit Abitur* (que era una combinació del tipus d'escola que s'acaba d'esmentar amb un aprenentatge més teòric i semblant al del nostre l'institut). Durava un any més i els alumnes sortien tant amb una formació professional (*Berufsaufbildung*) com amb la corresponent “selectivitat” (*Abitur*), de manera que, en acabat, es podien posar a treballar, o seguir estudiant i entrar a la universitat.

Finalment, hi havia l'EOS (*erweiterte Oberschule*: escola superior amplificada). Aquesta era l'opció més comuna per accedir a la universitat. Durava dos anys: des de l'onzena a la dotzena classe. En aquesta, només hi podien accedir entre un 10% i un 15% de l'alumnat general (el percentatge depenia de les èpoques, de com s'havia planificat l'economia i de les demandes socials determinades pel govern). Així és que per decidir els que hi anirien i els que no es seleccionava el millor o els dos millors de cada classe. Si en una classe hi havia, posem per cas, dues places, llavors, una era destinada a un noi i l'altra a una noia. En cas que els millors s'haguessin negat a fer la *Jugendweihe* no comptaven dins

d'aquesta opció, no podien anar a la universitat, car es consideraven persones crítiques envers el Règim.¹⁷⁸ Després, passava el “torn” al segon “millor” (és a dir, amb més bones notes) i era aquesta persona qui podia assistir a l'EOS. D'altra banda, com que faltaven places a l'exèrcit i els que volien ser oficials havien de passar per la universitat (si més no per l'EOS), acabà succeint que qualsevol jove –amb relativa independència dels rendiments escolars– que volgués formar part de l'exèrcit tenia plaça assegurada a l'EOS i, consegüentment, ja no hi havia plaça perquè la persona “millor” de la classe accedís a l'educació superior, és a dir, a la universitat.

ORGANITZACIONS DEL TEMPS LLIURE

Der Hort

Der Hort, “asil de nens”, aquesta és la traducció del diccionari, però era més aviat un altre tipus de llar d'infants per després de les hores d'escola: es tractava institucions gestionades per l'Estat a fi que els infants (sobretot els més petits) s'hi estiguessin mentre els pares treballaven, ja que els alumnes del nivell inferior de l'escola normal obligatòria acabaven la jornada a les 11.30 h, és a dir, abans de la meitat de la jornada laboral dels pares. Allí hi havia educadors o educadores que tenien cura de la mainada, jugaven amb ells, els feien fer els deures d'escola, etc. Estava obert fins a les 5 de la tarda.

Enquadrament dels joves en el temps lliure

Les organitzacions de temps lliure eren formalment voluntàries però implícitament obligatòries. La no participació en aquestes institucions i les activitats es “castigava” o bé privant els alumnes de cursar estudis superiors, o bé impedit en un futur que els joves poguessin escollir la feina que volien fer o, fins i tot, es “mutilava” la carrera professional dels pares. L'obligatorietat (en el sentit descrit) anà augmentant en proporció geomètrica a mesura que passaven els anys, de forma que ja als anys 70 no hi havia gairebé cap infant que no en fos membre. Les úniques excepcions que m'he trobat són la d'alguns fills de pastors protestants.¹⁷⁹ Hi havia tres tipus d'organitzacions estructurades segons l'edat:

¹⁷⁸ Això ho sabia tothom, ho deien els que tenien la paella pel mànec sense problemes, però no s'escrivia com a norma enlloc.

¹⁷⁹ El rebuig a assistir a les anomenades tardes de pioners (esplai) era, pel que sembla molt mínim. No sé si s'esdevenia per comoditat d'horaris, perquè no es percebia com a quelcom de ‘perillós’ pels creients o antirègim, o per a por d'afrontar-se al Sistema. Ara bé, és de destacar que alguns individus que no feien la *Jugendweihe*, sí que, en canvi, assistiren a les esmentades organitzacions.

- *Jugendpioniere* (des de la primera classe fins a la quarta). Signe identificatiu: fulard blau.
- *Thälmpioniere* (des de la cinquena classe fins a la setena). Signe identificatiu: fulard vermell.
- FDJ “*Freie Deutsche Jugend*” (Joventuts alemanyes lliures). A partir de la vuitena classe i, com a molt, s’hi podia romandre fins als 25 anys. Els que volien entrar directament al Partit, ja ho feien als 18 anys, coincidint amb la majoria d’edat. Signe identificatiu: camisa blava (era obligatòria quan s’havien de fer certs exàmens a l’escola, manifestacions com la de l’1 de Maig...).

Els infants i joves tenien un dia a la setmana per dedicar a aquestes activitats,¹⁸⁰ les quals venien a ser com una mena d’esplais o d’escoltes. Una setmana sí, l’altra no, feien el que en deien *Arbeitsgemeinschaft* (AG) “treball comunitari”, és a dir, tallers de cuina, cantaven, feien activitats manuals de diferents tipus... L’horari era de 13.30 h a les 15.30 h. En general, s’ho passaven bé, jugaven amb companys de classe, feien excursions de tant en tant i, com que tothom ho feia, cap no es qüestionava ni la necessitat, ni el fet de no assistir-hi. Ho veien com la cosa més normal del món... S’hi anava d’una manera automàtica, maquinal. Pel que fa a la part “adoctrinadora”, que en aquests casos era forta, no sobtava tampoc els joves perquè, com han comentat molts, avui en dia ja no poden distingir què és el que formava part de l’escola, què era intrínsec d’aquestes organitzacions, què era allò exclusiu per a la preparació de la *Jugendweihe*... Els “discursos, models, valors” eren arreu els mateixos.

El fet d’haver passat per aquestes organitzacions era condició *sine qua non* (tot i que no suficient) per poder estudiar, fer “carrera laboral”, ser considerat, en definitiva, com un ciutadà respectable i representant del Règim. I és que, per exemple a la FDJ, s’hi podia assistir d’una manera molt passiva i passar desapercebut per tothom, o bé es podia ser dels organitzadors, o també ocupar algun càrrec.

JUGENDWEIHE

La *Jugendweihe*, en tant que cerimònia, no es pot considerar com un acte gaire adoctrinador, bàsicament per la seva brevetat. Ara bé, aquest ritual, si va a passar a tenir

¹⁸⁰ Per bé que les activitats eren extraescolars o tenien aquest estatus, la relació entre elles i l’escola era quasi indistingible (si més no vist des d’avui pels qui ho feren): s’empraven les mateixes institucions de l’escola, els companys de classe eren els mateixos de *Pioniere*, FDJ...

tanta importància a la RDA, no fou només pel ritu en qüestió, sinó també per la preparació que pressuposava (tant per activa com per passiva). D'una banda, les hores destinades a la preparació eren hores d'adoctrinament en el sentit més clar del mot. Tots els entrevistats, en preguntar-los a què responien –quin objectiu tenien– aquestes *Jugendstunden* afirmaven, sense pensar-s'ho dues vegades: “a instruir els infants per a la vida d'adults que havien de seguir en una societat comunista i/o socialista”. La cita no és literal, potser per això perd una mica la rotunditat amb què es deia. D'altra banda, però, si es volia que els adolescents hi assistissin era perquè se'ls ocupava un temps, unes energies que llavors ells no tenien ganes de destinar als cursos de catequesi obligatoris (per banda de l'Església) per fer la *Konfirmation*. En alguns casos ho aconseguien, és a dir, hi havia joves que no es volien passar el curs següent fent cursos de catequesi mentre els altres companys estaven jugant (o dormint, ja que es feien el dissabte el matí). En d'altres casos, pesava el caramel d'obtenir nous regals i, finalment, hi havia els que de fet tenien el cristianisme com a creença i no pas el socialisme.

Atès que la *Jugendweihe* gaudeix d'un capítol per ella sola de la present recerca, no m'estendré més aquí sobre el tema. En el corresponent apartat ja s'hi desenvoluparà tota la part adoctrinadora de la preparació de la cerimònia amb molta més concreció i aprofundiment.

MÓN LABORAL (COM A CANALITZADOR DELS ALTRES RITUALS: *NAMENSWEIHE*, CASAMENT I EXÈQUIES)

No he treballat gaire aquest aspecte, el del món laboral. Però dins d'aquest hi havia feines en què la voluntat adoctrinadora del govern es feia molt més palesa que en d'altres. A les feines més relacionades amb la terra, amb les matèries primeres, etc. la reeducació del personal era bastant laxa. Evidentment no es podia fer “carrera” dins aquestes empreses estatals si no es seguia el “camí adequat” (pujar dins els quadres del Partit). Ara bé, ni per accedir a aquest tipus de feina ni dins mateix no hi havia gaire pressió per “convèncer” els individus que l'Estat en el qual vivien era el millor, o que el socialisme era el gran pas històric per arribar al capitalisme... Aquestes feines (sobretot la de les mines) es donaven o

bé a individus amb poques capacitats intel·lectuals o amb poques ambicions o bé, precisament, a persones *non gratas* pel Sistema.¹⁸¹

Altres professions, com les de sector terciari: venedors, metges..., tenien més pressió doctrinal que no pas aquests. Els que realment havien de fer com una “promesa de lleialtat al Règim” eren els que treballaven amb la mainada: ja fos a l’escola, ja fos en alguna de les organitzacions del temps lliure o, fins i tot, a l’escola bressol o a la llar d’infants. Per accedir a aquestes feines calia passar alguns exàmens de competència professional, però també un de *Staatsbürgerkunde* (cultura ciutadana estatal). Si mirem només l’índex d’un d’aquests llibres trobem els continguts següents: “El marxisme-leninisme i la cosmovisió científica de la classe treballadora”, “Els fonaments de la filosofia: la lluita entre el materialisme i l’idealisme en la història de la filosofia”, “L’origen i creació de la filosofia marxista-leninista”, “La matèria i la seva forma d’existència”, “Matèria i consciència”, “La dialèctica materialista”, “El materialisme històric en tant que ciència”...

Pel que fa als professors universitaris o a membres de l’Acadèmia Científica era clar que, a més de mostrar reiteradament el seu suport al Partit i al Règim, estaven constantment “vigilats”. Per exemple, J. Kuczynski (membre de l’esmentada acadèmia i científic social dels rellevants del Règim i, fins i tot, pro-socialista) comenta a *Ein linientreuer Dissident* (Berlín, 1999) que ell passava constantment de la gràcia a la desgràcia. Els seus llibres no eren només importants pel Sistema, sinó fins i tot a voltes “legitimadors” del Règim, però també eren censurats o bé en la seva totalitat o bé parcialment. Al cap i a la fi no es tractava només de ser socialista, sinó d’actuar tal com les línies del Partit “aconsellaven” i, sobretot, de no pensar més enllà, altrament.

¹⁸¹ En una entrevista feta a un matrimoni de pastors protestants es comentà que més d’un intel·lectual o ‘crític’ del Règim (sempre des de la visió del govern o dels seus ideòlegs) se l’havia ‘castigat’ a deixar la feina pròpia i el portaren a treballar a les mines.